

ZNANSTVENA REVIJA »LEONOVE DRUŽBE«

LETNIK XIX

ZVEZEK 6

LJUBLJANA 1924/25

Vsebina.

I. Razprave:

Novo življenje. Dr. A. Ušeničnik — Ljubljana	273
Seksualni problem in inteligenčni naraščaj. Dr. A. Breclj — Ljubljana	289
Belgijsko šolstvo. Dr. L. Sušnik — Ljubljana	302

II. Iz kulturnega življenja:

† Dr. A. Gregorčič in stranka. Dr. A. Breclj — Ljubljana	324
Verstvo: E. Krebs, Die Kirche und das neue Europa (mp.)	326
Zgodovina: Dr. J. Polec, Kraljestvo Ilirija (Mal)	327
Dr. J. Mal, Uskočke seobe i slovenske pokrajine (Malnerič)	329
Zemljepisje: Dr. Fr. Popelka, Die Landesaufnahme Innerösterreichs von Johannes Clobucciarich 1601—1605 (Kotnik)	331
Kulturne beležke: Humanistična izobrazba in katol. duhovnik. Dr. J. Debevec — Ljubljana	334
Iz revij	335

»Čas« je znanstveno glasilo Leonove družbe v Ljubljani in bo izhajal v letu 1925/26 (XX. l.) kot dvomesečnik v letnem obsegu 20 pol. Uredniško leto se začneja z oktobrom.

Prvi zvezek XX. l. izide v novembru 1925.

Naročnina za l. XX. znaša **60 Din.** Ustanovnikom, ki to izrečno žele, se všteje v naročnino **10 Din.** Za dijake **40 Din.**, ako jih je naročenih najmanj 10 pod skupnim naslovom.

Naročnina naj se pošilja po priloženih položnicah ozir. poštних nakaznicah na naslov:

Uprava »Časa«, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna, kolportažni oddelek.

Uredniki: dr. Fr. Lukman, vseuč. prof., Ljubljana, Marijanišče; dr. Jos. Mal, ravnatelj, Ljubljana, muzej; dr. Fr. Stelè, konservator, Ljubljana, muzej.

List izdaja in zalaga Leonova družba v Ljubljani.

Ureditev 6. številke je bila zaključena 15. julija.

Opomba: Ponatis člankov in razprav iz »Časa« je dovoljen samo z vednostjo in dovoljenjem uredništva ter z navedbo vira.

NOVO ŽIVLJENJE.

Dr. Aleš Ušeničnik.

Zlasti v Nemčiji, a tudi pri nas se je polotilo mladine neko neznano hrepenenje po novem življenju. Najboljšemu delu te mladine se razodeva to novo življenje v religiji. Vsa tako zvana kultura je ne more več zadovoljiti. A tudi v religiji hoče do notranjega bistva. »Sistem naukov, moraličnih predpisov, pravnih norm je le izraz prvotnega enostavnega religioznega doživljanja.« Za najhujšega nasprotnika pravega religioznega doživljanja smatra mladina intelektualizem. Mladina noče več dokazov, ki jih je bila stara apologetika polna, a ki niso, kakor pravi, donašali življenja, temveč največkrat le dvome. Hoče marveč izkustvenega božjega spoznanja, kakor je poznano mistikom vseh časov. Nje pot gre torej proč od intelektualizma k doživljanju in od nepopolnega doživljanja k mističnemu izkustvu.

Razveseljivo dejstvo je, da se mladina z nezadovoljstvom obrača od zgolj tostranske kulture in civilizacije, ki je prinesla človeštvu veliko prevaro svetovne vojske, in da se vrača k večnim vrednotam. Razveseljivo je tudi, da je živo začutila vso nedostatnost zgolj intelektualnega usovrševanja in da ji je religija neprimerno več, da ji je religija življenje. In kdo bi ji zameril, ako je zahrepenela tudi po najglobljem življenju tega življenja, po mističnem izkustvu božje resničnosti!

Ko pozdravljamo to hotenje, bi pa radi obrnili pozornost na nekaj reči, ki bi mogle povzročati zmede. Nikjer niso namreč zablode lažje kakor v tajinstveni deželi religije, a tudi nikjer usodnejše kakor prav tu. Vsaka teh teženj: »proti intelektualizmu — po doživljanju — k mističnemu izkustvu« ima neke nevarnosti in bilo bi zlo, če bi se ob teh ovirah hotenje po cilju ustavilo ali celo obrnilo na napačne strani.

I.

Značilen za to gibanje je najprej odpor proti intelektualizmu.

Ta odpor je v mnogem pogledu upravičen.

Racionalistični intelektualizem iz dobe prosvetnjaštva je hotel vse doumeti, vse z umom premeriti. Česar ni mogel izmeriti, to je zanikal. Zanj ni bilo resničnih skrivnosti. Vse tajne, je menil, se morajo končno razrešiti v umske spoznave. Tako je hotel racionalizem božjo neskončnost ujeti v kalupe končnega človeškega uma, neizčrpne globine božjega bitja izčrpati z detečjim prgiščem stvari. Vatikanski cerkveni zbor je slovesno zavržel to zmoto. Nad kraljestvom človeškega uma se prostira misterij, ki ga naravne sile človeškega uma ne morejo doseči, nikar obseči. V to kraljestvo nas vodi na zemlji le vera.¹ Že radi tega samo umovanje, sama filozofija v religioznih rečeh ne zadoščuje. A je še drugi razlog. Filozofija sploh ni religija. Tudi če bi naš um mogel doumeti vse resnice, ne bi imel zadnje besede pri religiji. Religija ni samo spoznanje. Kakorkoli naj opredelimo religijo, vedno je več kakor stvar samega uma. Religije ni brez hotenja in čuvstvovanja, brez volje in srca. Religija izvira iz globin človeškega bitja, a človek ni samo um, človek s samim umom brez srca je krnjavo, brezčutno, vprav »brezsrčno« bitje. Religija moli, religija se daruje, religija ljubi, človek brez srca ni zmožen ne molitve in daritve, ne ljubezni. Zato človek, ki je zgolj intelektualist, ni in ne more biti religiozen človek.

Dejansko pa niti človek z umom in srcem ne more biti resnično religiozen, če ne deluje v njem še neka božja, tajinstvena sila, milost. Kako daleč in kako globoko sega ta sila v človeštvu, ne vemo. Zveličalne religioznosti, uči krščanstvo, ni brez milosti. Tu je največja skrivnostnost vere in religije. »Nihče ne more priti k meni, je dejal Kristus, če ga Oče, ki me je poslal, ne pritegne« (Jan 6, 44).²

Jasno je torej, da je odpor proti racionalizmu in tudi proti enostranskemu intelektualizmu upravičen. Prazno delo bi bilo, če bi kdo hotel najprej vse doumeti, da bi bil religiozen. Brez

¹ Prim. Denzinger, *Enchiridion*¹⁰, 1811, 1816.

² Prim. definicije proti semipelagijancem: Denzinger, *Enchiridion*¹⁰, 178 sl.

ponižne vere ni religije. A zelo bi se tudi motil, kdor bi menil, da je s tistim spoznanjem, ki ga je zmožen, že religiozen. Naj bi do konca preučil vso apologetiko, apologetika ni religija, ampak je vprav le apologetika religije.

Morda smo bili res preveč intelektualisti. Morda smo preveč naglašali um, a premalo srce in premalo milost, ki je navadno sad molitve. Veliki dialektik kalvinec-konvertit Du Perron, sodobnik sv. Frančiška Saleškega, je nekdanj dejal, ko so ga prosili, da bi se pregovarjal z nekimi krivoverci: »Ako hočete, da jih uženem, jih le privedite k meni, ako pa hočete, da bi verovali, jih povedite k Frančišku Saleškemu!« To se pravi: um premagati more um, voljo in srce premagati in dati vero pa more le molitev in milost. Zato je ponižni Du Perron kazal na Frančiška Saleškega, moža molitve. Med Nemci opozarja zlasti Adam, da se dandanes premalo poudarja milostnost vere (das Gnadentum des Glaubens) in da je to usodno za našo dobo.³

Vendar bi mogel odpor proti intelektualizmu seči predaleč.

Imeti moramo na umu, da je v naši dobi močna struja, ki je proti intelektualizmu iz prevelikega nezaupanja do uma. Ta struja je izšla iz kantovstva in se je razlila po svetu, v protestantovske dežele kot moderni protestantizem, v katoliške pa kot modernizem. Ne bilo bi čudno, ako bi z nemško versko-filozofsko literaturo pljusnil kak val tudi med nas. Kant je s svojo abstruzno kritiko razširil mnenje, da človeški um ne more spoznati drugega kakor pojave in svet pojavov, da mu je pa zaprta pot do realnega sveta, do duše in do Boga. Na to teorijo o božji nespoznatnosti (agnosticizem) je oprta nemška verska filozofija, za njo pa modernistična, nauk, da je mogoče dojeti Boga le s čuvstvom in da dobiva religija umski izraz le kot umsko oblikovanje čuvstev. Če je pa božje bitje sploh nespoznatno, je jasno, da se um tudi s temi izrazi in oblikami čuvstev ne more približati božjemu spoznanju. Zato so v tem oziru vse religije enakovredne: nobena ni po umski plati drugega kakor poskus izraziti to, kar se izraziti ne da. Vsa vrednost religije je v religioznem čuvstvu, naj se že izrazi tako ali drugače. Vse to torej, kar imenujemo dogme, zakramente, cerkev, pravno organizacijo, je le nekaka projekcija religioznega

³ Prim.: Theol. Quartalschrift B 104 (1924) 78.

čuvstva, »objektivacija«, kakor pravijo, objektivni izraz subjektivnega čuvstva, zlasti skupnega ali kolektivnega verskega čuvstvovanja. Dogme nam po tem nauku ne povedo prav nič o Bogu, ampak so le raznoteri simboli ene ter iste neznanke, kvečjemu nekakšna navodila, kako naj se vedemo nasproti »neznanemu Bogu«. Zakramenti nimajo nobene moči kakor le tisto, ki jo moreta dati sugestija in avtosugestija. Cerkev je zajednica, porojena iz nagona skupnosti, ki vedno druží istomisleče ljudi. Pravna organizacija je vsa iz potreb te kolektivnosti. Te oblike se menjajo od religije do religije po tipični duševni strukturi plemen in narodov. Tudi razodetje ni drugega kakor bolj živo vzplamtevanje religioznega čuvstva, ki se javlja pri globljih duhovih in po socialni indukciji prevzema okolico. Tako izrečno učé modernisti, tako tudi moderni protestantje.⁴ Le to je še pripomniti, da nekateri niso udržali niti božje resničnosti. Ako je Bog nespoznaten, se jim zdi, da tudi ne moremo vedeti, ali je. Tako n. pr. izmed mož, ki na polju verske filozofije pri nas niso brez vpliva, Troeltsch priznava Boga, priznava tudi, da ga v religiji človeštvo nekako dojema, toda nobena religija mu ni več kakor relativno resnična. Za nas da je edina religija krščanstvo, ker je del našega bitja in brez njega ne moremo živeti, a samo na sebi je tudi krščanstvo le ena oblika izmed mnogoterih »individualizacij« božjega življenja.⁵ Tudi Nathan Söderblom ne zanikuje božje realnosti, ki se pa javlja v religijah le kot »ritem, sonihajoč v ritmu življenja stvari«. Religije same so le menjajoče se oblike doživljanja, tudi krščanstvo je le eden izmed tipov takšnega religioznega doživljanja, ki se metafizično ne da dokazati, temveč le z živo zgodovino izkazati.⁶ Izrazit modernist je njegov učenec Heiler. O njem pravi Przywara: Heiler zanikuje vsako objektivno religijo. Religije ustvarja le doživljanje. Bog mu je realen, a le on, vse drugo — n. pr. v krščanstvu od Kristusa do Cerkve in zakramentov — le funkcionalna objektivacija, le stvaritev mističnega doživetja. Vse, od učlovečenja

⁴ Glede modernistov prim. okrožnico Pija X. Pascendi dominici gregis, 7. sept. 1907 in odlok Lamentabili 3. jul. 1907, zlasti nr. 20, 22, 26, 27, 31, 40, 52, 54.

⁵ E. Troeltsch, *Der Historismus und seine Überwindung* (1924) 69—83.

⁶ Prim. *Stimmen der Zeit* B 105 (1923) 477.

do evharistične pričujočnosti mu je le takšna tvorba doživljanja: še le doživetje pričaruje božje v človečnosti. Heiler je protestant, kolikor protestantizem zanikuje katoliške dogme in kolikor hoče biti le neki način doživljanja; ni pa protestant, kolikor protestantizem tudi sam zastopa neke dogme in s svojega dogmatičnega stališča zameta katoliške pobožnosti. Heiler pa tudi toplo simpatizira s katolicizmom, a zopet le, kolikor se da tolmačiti kot brezdogemska, zakramentalna in marijanska mistika, a mu je strasten nasprotnik, ko katolicizem afirmira resničnost svojih dogem. Je to imanentistična mistika, ki zajema vso moč (razen priznanja neznanega in nespoznatnega Boga) iz tiste filozofije, ki ji je realnost samo, »kakor da bi bila« (Als-ob-philosophie), ki pa naravnost z zgražanjem zameta pravo resničnost religiozних premetov.⁷ O t t o podaja čudovito analizo verskega čustvovanja, prezira pa vprašanje resničnosti, ker je preveč subjektivist.⁸ S i m m e l u je pa božje bivanje le še tako rekoč objektiviran izraz neke določene duševne smeri in Bog le nekakšna »barva« doživetja.⁹

Jasno je, da sta takšen protestantizem in modernizem v določnem nasprotju z naukom katoliške Cerkve. Cerkev uči, da naš um more Boga spoznati iz stvari.¹⁰ Prav tako uči Cerkev, da nam je dano od Boga pravo razodetje, ki ga moremo kajpada sprejeti le z vero, a da vendar ta vera ni nekaj zgolj irracionalnega, temveč »rationabile obsequium«, in sicer po umskem spoznanju izvestnih znakov božjega razodetja, zlasti čudežev in prerokb.¹¹ Res, da vera tudi ni zgolj rezultat tega spoznanja, ampak obenem dej volje in predvsem milosti, vendar bi ne bila pametna vera, če ne bi bila tudi umsko zadostno osnovana. Človek je umno bitje, zato more Bog od njega zahtevati le vero, ki je je zmožen kot umno bitje, torej tako, da si more dati umske razloge o svoji veri. A čemu potem milost? Ne zato, da bi nadomestovala (vsaj navadno ne) umske

⁷ Prim. Stimmen der Zeit B 105 (1923) 354 sl.

⁸ Tako sodi E n g e r t v Theol. Quartalschrift B 104 (1924) 88.

⁹ Prim. Stimmen der Zeit B 104 (1923) 135 in B 105 (1923) 351.

¹⁰ Prim. definicije vatik. zbora: Denzinger, Enchiridion¹⁰ 1806: Si quis dixerit, Deum unum et verum, creatorem et Dominium nostrum, per ea, quae facta sunt, naturali rationis lumine certo cognosci non posse, anathema sit.

¹¹ Prim. Vatk. De fide; Denzinger, Euchiridion¹⁰, 1790 in 1812.

razloge, ampak zato, da kaže te razloge v popolnejši svetlobi, predvsem pa, da premaguje odpornost volje in srca. Glede prvega pravi Adam, ki smo dejali, da tako naglašava milostnost vere: Vera je dej svobodne pokorščine nasproti Bogu. Nje glavni činitelj je milost, ki daje po svoji vitalni dinamiki živo izvestnost in radost verovanja. Po njej namreč človek z enim pogledom pregleda vse znake verovnosti in njih zvezo s prvo resnico, ki je po njej vera tudi »rationabile obsequium«; k temu se pridružuje še prejšnje razpoloženje v duši in vse kar v duši kaže na Boga.¹²

Z razodetjem so nam dane neke resnice, ki jih sicer moremo le verovati, a so vendar resnice, ki jih mora sprejeti naš um. Zmotno bi bilo torej govorjenje, da je religija le »doživetje«. Tudi prvotno krščanstvo ni bilo samo doživetje, ampak je bilo tudi vera v dogme. Izraz takšne vere v dogme je izpoved Petra: »Gospod, h komu pojdemo? Besede večnega življenja imaš in mi verujemo in vemo, da si ti Kristus, Sin božji.« (Jan 6, 69). Prav tako zapovedi, ki so izraz norm, kako naj živimo, in torej za nas neke spoznave, niso sicer religija, a so v življenjski zvezi z religijo. Saj je Gospod, početnik krščanske religije, sam dejal: »Kdor ima moje zapovedi in jih spolnjuje, ta je, ki me ljubi. (Jan 14, 21.) Tudi pravna organizacija Cerkve, ki je tudi izraz neke ideje, ni za religijo nekaj postranskega, saj je zopet Kristus sam postavil Cerkev kot božje kraljestvo na zemlji, ki v njem dobivamo življenje, in ji je sam dal pravno organizacijo, rekši: »Ti si Peter — Skala« itd. (Mt 16, 18). Ako v prvotnem krščanstvu vse to še ni bilo tako razvito in udejevtvovano kakor je v sedanji Cerkvi, zato vendar ni še mogoče očitati Cerkvi »dogmatizma«, »moralizma« in »juridizma«, kakor to delajo nekateri. To je prav tako, kakor če bi zanikavali istost doraslega drevesa s prvotno klico, češ, da ima drevo cvet in sad, deblo, veje in vrh, česar prvotna klica ni imela. Zopet je Kristus sam primerjal božje kraljestvo (Cerkev) semenu, ki bo postalo drevo (Mt 13, 31).

Niso torej dogme, morala in pravo le nekakšne »objektivacije« subjektivnega religioznega doživljanja, temveč so nekaj

¹² Prim. Theol. Quartalschrift B 104 (1924) 68—77. — Poleg tega pa daje milost veri še nadnaravni značaj, da more naravnati življenje na nadnaravni cilj.

objektivno danega, nekaj, kar naše versko doživljanje določuje in mu daje vsebino, obliko in smer.

Odpor, ki bi te objektivnosti preziral, ne bi bil upravičeni odpor proti intelektualizmu.

II.

Druga poteza novega religioznega hotenja je zahteva po doživljanju.

Tudi ta zahteva ima zdravo jedro. Kakor smo dejali proti enostranskemu intelektualizmu, da vera ni rezultat samega mišljenja, tako pa tudi vera še ni religija. Religija je več. Vera mora prevzeti vse človekovo bitje, da je religija. Religiozen je človek, ki mu je vera princip življenja. Tridentški cerkveni zbor je po pravici dejal, da je vera »začetek, osnova in korenina« novega življenja.¹³

Seveda ti, ki govore o doživljanju, ne mislijo bržčas na takšno doživljanje. Njih misel je pač ta, da tudi resničnost religije najbolje doživimo. Tudi ta misel ima dober zmisel. Saj smo že dejali, da daje notranja milost neko veselost verovanja, ki je sami umski razlogi ne dajejo. To je tudi nauk katoliških bogoznancev. Kakor iz vnanjih sadov krščanstva, iz npravnega preporeda, ki ga je krščanstvo započelo, iz veselega upanja in srčnega miru milijonov v vseh mukah in težavah, lahko sklepamo, je dejal Kleutgen, da ima krščanstvo božji izvor, tako je pa človek lahko prepričan o božjem izvoru krščanstva tudi iz svojega izkustva, iz notranjih učinkov, iz svetlobe, ki jo daje krščanstvo ob vseh ugankah, iz soglasja z najvišjimi aspiracijami duše itd.¹⁴ Zlasti lepo je to pojasnoval Scheeben. Milost, je dejal, vnema v duši ljubezen, ljubezen pa povzroča, da misterije nekako doživljamo, saj so vsi misteriji le razodetje ene resnice, da je Bog ljubezen, ki se nam daje v ljubezenski delež. Vse naše življenje po misterijih je pod vplivom milosti kakor razodevanje in dejansko overovljanje njih resničnosti: mir in sladkost, če živimo po veri, nam izpričujeta nje resničnost.¹⁵ Sicer pa, ali ni že Kristus sam namignil na to resnico, ko je govoril: »Kdor ima moje zapovedi

¹³ Denzinger, Enchiridion¹⁰, 801.

¹⁴ Kleutgen, Theologie der Vorzeit IV, nr. 203 sl.

¹⁵ Scheeben, Mysterien des Christentums² (1898) 690.

in jih spolnjuje, ta je, ki me ljubi; a kdor mene ljubi, ga bo ljubil moj Oče in jaz ga bom ljubil in se mu bom razodel« (Jan 14, 21)?

Ta izvestnost, ki jo daje notranje doživetje, je časih tako osrečujoča, da se ne da z ničemer primerjati. Protestant-konvertit zgodovinar univ. prof. dr. Albert Ruville pravi, da je občutil ob prvem svetem obhajilu kot konvertit (1909) nepoznano in neizrekljivo srečo in z njo izvestnost krščanske resnice; »misterij« da se mu je »razodel«. ¹⁶

Vendar moramo tudi tu dostaviti pomišljaj. Ni vsako govorenje o doživljanju katoliško. Ali ni značilno že to, da govore o doživljanju največ protestantje in modernisti? A že pri Luthru se je pravi pomen te besede izprevrigel. Luthrovo doživljanje ni bilo drugega kakor »avtosugestija«: z vsemi sredstvi in silami si je dopovedaval, da so mu grehi odpuščeni, tako dolgo, da je sam sebi verjel — seveda dokler je verjel, potem se je boj samega s seboj začel iznova. To doživljanje je zlasti za modernistični protestantizem tako značilno, da je po njem n. pr. vse eno, ali je Kristus historična oseba ali ne, za religioznost je dosti, da ga v sebi »doživiš«. Tu je »doživetje« očitno le plod avtosugestije.

Lehko je zopet doživljanje takšno, da o njem vsaj ne moremo reči, ali je pravo ali ni, to je, ali daje jamstvo resničnosti ali ne. Kaj pa je sploh doživljanje? Notranje izkustvo ob nečem, da je ali da ni, da je takšno ali takšno, da je resnično, ali lepo, ali dobro, da je pomembno za življenje itd. Vidno je, da je doživljanju skupna le zavestnost; dej (akt) sam, ki nam kaže, da je kaj takšno ali takšno, je pa lahko ali dej uma ali teživnosti (srca). Zato je beseda zelo dvoumna. Moderni navadno mislijo v odporu zoper intelektualizem na doživljanje srca, torej na deje teženja. Toda vprav tu so največje težave. Čuvstva so zelo menljiva in varljiva, predvsem odvisna od subjektivnega razpoloženja. Temu se kaj vidi dobro, onemu ne. To se zdi z enega vidika lepo, z drugega ne. To se vidi sedaj pomembno, drugikrat brezpomembno. Res imamo estetiko in etiko, ki podajata stalna pravila o lepem in dobrem. A kako sta jih dobila? Z umsko refleksijo in analizo. Poiskala sta zakone lepega in dobrega in tako podpirata svoje vrednostne sodbe z umskimi

¹⁶ A. Ruville, Zurück zur hl. Kirche⁷ (1910) 32 sl.

razlogi. Tu pa ni več samega preprostega doživljanja, temveč doživljanje, ki njega pristnost spremlja in overovlja um. Samo srce je torej nezanesljiv vodnik. Dostikrat se ne moti, a časih nas tem kruteje vara.¹⁷ Ne pravimo torej, da bi bilo takšno doživljanje brez pomena. Je lahko jako pomembno, a pravo pomembnost zadobi šele tedaj, če je tudi umsko osnovano. Če mi um pravi, da je tako, a srce ob tem doživlja čustva zadovoljstva in sreče, je seveda to doživljanje za življenje velikega pomena. Kar bi bilo sicer težko in grenko, je po tem doživljanju lahko in sladko; kar bi se zdelo nedosegljivo, je s tem doživljanjem potegnjeno v območje hotenja in upanja.

To je treba tem bolj naglašati, ker pri verskih predmetih ne gre le za njih kakršnokoli pomembnost, temveč obenem ali prav za prav najprvo za njih resničnost. Ni dosti, da se kaka dogma sklada z našimi težnjami in željami, prvo vprašanje je, ali je tudi resnična, ali je nje objekt realen ali vsaj možno-realn. Teža pa harmonija sama ne more povedati, to more povedati ta skladnost le s pomočjo uma, ako namreč um izkaže, da je to soglasje med dogmo in najglobljimi srčnimi aspiracijami posledica teleologije, ki jo je položil Bog v našo duševnost, ali pa, ako dokaže dejanstvenost dogme iz vnanjih znakov in se potem tista teleologija izkaže kot čudovita naravnost naše duše na življenske vrednote dogem.

Če bi bilo torej tudi resnično, kar meni Scheler, da dojemamo v religiji z intencionalnim čutenjem Boga kot najvišjo vrednoto, bi še vedno bilo vprašanje, ali pristoji tej najvišji vrednoti tudi realnost, ako ni um te realnosti že kako drugače izkazal, n. pr. iz tega, da so druge realne vrednote, ki nujno zahtevajo neko prvo, najvišjo vrednoto.

Delovanje milosti bi seveda lahko dalo takšno popolno notranjo izvestnost brez vnanjih dokazil, toda, kakor uči izkustvo, sv. pismo in Cerkev, je navadno ne daje. Kristus se je skliceval na svoja dela kot dokazila za božji izvor svojega nauka (Jan 5, 36; 10, 38 in dr.). Vatikanski zbor, kakor vemo, naglašja pomen milosti za versko življenje, a takoj dostavlja:

¹⁷ Pomniti pa je, da z besedami »srce«, »čut« in podobnimi časih sploh ne poznamenujemo čustev, ampak umsko zmožnost, kolikor se udejstvuje v naravnih, preprostih, samovidnih in zato nedvomnih sodbah. O teh sodbah tu ne govorimo, ker so intelektualne, tu pa gre za sodbe osnovane na čustvih kot takih.

da bi pa bila pokorščina naše vere pametna, je Bog pridružil notranjemu delovanju Sv. Duha vnanje dokaze za dejstvo razodetja.¹⁸ Izkustvo zlasti konvertitov pa priča, da vera, kakor smo dejali, res ni rezultat samih umskih dokazov, a da je vendar tudi brez umskega dela in umskega spoznanja ter umskih razlogov ni.¹⁹

Zato moramo pritegniti nauku bogoznancev, da so notranji nagibi vere lahko pravi nagibi, a da vendar na splošno brez vnanjih dokazov niso zadostni. Sami zase dajejo morda zelo veliko verjetnost.²⁰ Delovanje milosti, pravi Kleutgen, niti v vseh tako zaznatno in močno, da bi zadoščevalo za dokaz, niti ni trajno; so nekateri lahko leta in leta brez takšnega doživljanja, ko jih vodi pot le po pustinah in samotah in bi bil spomin na preteklost tem bolj brez moči, ker bi se jim lahko zdelo, da je bilo vse sama prevara. Tedaj daje trdnost le miren premislek o velikih dejstvih zgodovine, ki so se nanja sklicavali sveti očetje, apostoli in Kristus in ki so tisočem in tisočem najboljših vedno dajali neomajno izvestnost.²¹ Prav tako je dejal Scheeben: Naj si bo ta nazornost (ki jo daje doživljanje) še tako velika, nikdar ne bo nepotrebna vera, zakaj le iz vere kot korenine izvira tista jasnost. Brez sidra vere bi nas srce lahko vedno varalo. Ako bi gledali le na čuvstva, bi se porazgubila vsa izvestnost o nadnaravnih resnicah v subjektivizmu. Le v zvezi z vero in z objektivnimi vnanjimi kriteriji božjega razodetja kot preizkusbo in okrepitev, a ne kot nadomestilo smemo vpoštevati glas srca. Brez vnanjega kriterija božjega razodetja je mogoča prevara, mogoča vizionarna in sentimentalna zanesenost.²²

Na podoben način zavrača tudi Pij X. moderniste, ki jim je religiozno doživljanje kakor »srčna intuicija«. Brez vodstva

¹⁸ Denzinger, *Euchiridion*¹⁰, 1790.

¹⁹ Prim. že imenovano delo A. Ruvilla ali za izpremembo lepo avtobiografijo velenadarjene in izobražene anglikanke-konvertitinje A. B. Baker: *Pot moderne romarice (A modern Pilgrims)*; v nemškem prevodu: *Heimgefunden. Pilgerfahrt einer Frauenseele*. Fbg. i. B. 1914.

²⁰ Tako je dejal že Suarez: *Homo potest in se experiri has divinas motiones (delovanje božje milosti) et ex effectibus earum vehementissime coniectare illas esse divinas... Et ideo recte numerantur inter motiva, quae conferunt ad fidei credibilitatem.* (De fide, disp. 4, sect. 6, nr. 4.)

²¹ Prim. Kleutgen, *Theologie der Vorzeit* IV, nr. 203 sl.

²² Prim. Scheeben, *Mysterien des Christentums*² (1898) 690.

uma, pravi, so čuvstva vedno varljiva. Izkustvo uči, kolike previdnosti je treba v teh rečeh; to dobro vedo tisti, ki imajo v pastirstvu opravka z zelo čuvstvenimi ljudmi. Subjektivna resnica, sad samega religioznega čuvstva, je lahko gola iluzija; človeštvu pa gre za to, ali Bog biva ali ne. Zato je to mnenje kotišče psevdomisticizma, a tudi do panteizma in ateizma odtod ni daleč.²³

Iz tega je razvidno, da je tudi pri govorjenju o doživljanju treba previdnosti in jasnosti. Dvoumno, zgolj čuvstveno ponavljanje te besede bi bilo malo prida.

III.

Tretja moderno mladino očarujoča beseda je mistika.

Mistika pomeni še globlje, skrivnostno doživljanje božje resničnosti in božjih resnic. Mistično doživljanje izhaja, kakor pravi sv. Tomaž, iz ljubezni do Boga in se po novem spoznanju iz ljubezni zopet razliva v ljubezen. Združeno je z radostjo, ki presega vso radost na zemlji.²⁴ Radi te čustvenosti je imenoval že sv. Tomaž takšno spoznavanje božje ljubeznivosti »cognitio affectiva sive experimentalis«.²⁵ Značilna je pri tem doživljanju zavest božje pričujočnosti in skrivnostnega zedinjenja z Bogom.²⁶

Zakaj bi ne bila upravičena želja, da bi bili tudi mi bolj deležni tega globljega božjega doživljanja?

²³ Prim. okrožnico Pascendi dominici grecis (8. sept. 1907); v dr. Michelitschevi izdaji (Modernismus — Encyklika; lateinisch-deutsch; authentischer Text; 2. Aufl. Graz u. Wien 1908) §§ 9 in 27.

²⁴ S. Thom.: Vita contemplativa principium habet in affectu... et quia finis respondet principio, inde est, quod etiam terminus et finis contemplativae vitae habet esse in affectu, dum scilicet aliquis in visione rei amatae delectatur et ipsa delectatio rei visae amplius excitat amorem. (Summa theol. 2 II, q. 180, a. 7, ad 1.) — Vita contemplativa praecipue consistit in contemplatione Dei, ad quam movet charitas; inde est, quod in vita contemplativa non solum est delectatio ratione ipsius contemplationis, sed etiam ratione ipsius divini amoris, et quantum ad utrumque eius delectatio omnem delectationem humanam excedit. (2 II, q. 180, a. 7.)

²⁵ Summa theol. 2 II, q. 97, a. 2, ad 2.

²⁶ Mistično doživljanje spremljajo kdaj tudi ekstaze in vizije; prim. o ekstazah S. Thom., Summa theol. 1 II, q. 28, a. 3; 2 II, q. 173, a. 3; 2 II, q. 175, a. 2, ad 1; o vizijah pa 2 II, qq. 171—175. Sv. Tomaž je že tudi dobro vedel, da je ekstaza lahko naraven patološki pojav; prim. 2 II, q. 175, a. 1.

Vendar si ne smemo prikrivati, da je poleg prave mistike široko polje psevdomisticizma (saj smo pravkar čuli, da je moral Pij X. ob besedi »doživljanje« zapisati besedo o »psevdomisticizmu«) in da zlasti iz duševnega razpoloženja po velikih nesrečah in velikih vojskah rada poganja vsakršna mistika, ne le prava in zdrava.

V človeški duši je hrepenenje po neskončnem in iz tega hrepenenja so tudi razni poskusi, kako bi se človek združil z neskončnim. Lehko je to nekakšno panteistično zatapljanje v Neskončno (prim. indski misticizem, ali mistiko novoplatonika Plotina), lahko je hrepenenje po mističnem združenju z Bogom, a s panteističnim izražanjem (prim. mistiko srednjeveškega Eckharta), lahko je krščanska mistika, a z različnimi zmotami (prim. mistiko pobožnega škofa Fénelona, ki jo je Cerkev obsodila), lahko je čista mistika sv. Bonaventura, sv. Terezije, sv. Janeza od Križa, bl. Suza in dr. Gotovo je naša doba mistično razpoložena, a kdo bi iskal prave mistike n. pr. v neverjetno praznoverskih zablodah modernega teosofizma? Polne misticizma so razne protestantske sekte, ki si med seboj nasprotujejo in ki zato pač ne morejo biti pod mističnim vplivom istega Duha resnice!

Pri mističnem doživljanju je torej treba vedno velike previdnosti, da se izkaže, ali je res mistično, ali je morda psevdomistično. Pomniti je namreč, da se človek z nezavestno avtosugestijo lahko pripravi v nekakšno umišljeno mistično ali celo vizionarno stanje, kjer snuje domišljija svoje sanje, a človek zamenjava te sanje z vidi mističnega gledanja. A tudi pravim nadnaravnim vizijam se lahko pritaknejo naravne tvorbe, ker tudi tu še delujejo človeške naravne zmožnosti; pritaknejo se lahko omilele misli, časovni predsodki, različni spomini, torej različni prividi in prevare človeške domišljije.²⁷

Sv. Tomaž, nedosežni analitik, je tudi za mistično teologijo podal temeljna načela, ki po njih lahko ločimo psevdomistiko

²⁷ Prim. Benedictus XIV. De servorum Dei beatificatione et beatorum canonizatione l. III, c. 53, nr. 17 (ed 2, 1743, pg. 501), kjer brez opomnje navaja besede Nikolaja Lancicija: *Sciendum autem est, quando personae aliquae piae abstractae a sensibus aliquid loquuntur, saepe eas loqui ex proprio sensu et aliquando hallucinari... et ego possem nominare quasdam ex Sedis Apostolicae decretis relatas in numerum Sanctorum, quarum dicta et scripta magnis hallucinationibus respersa ideoque non permessa imprimi.*

od prave mistike ali vsaj od navidezne mistike, ki ni v njej nič motljivega in kvarnega.

Mistično doživljanje je v zvezi z darovi Sv. Duha, predvsem z darom uma in modrosti.

Dar uma (*donum intellectus*) je tista nadnaravna zmožnost, ki z njo razodete resnice nekako »gledamo«. Sv. Tomaž takoj dostavlja, da nadnaravnih resnic v tem življenju tudi umsko ne moremo resnično gledati (izjeme so le hipne in silno redke, »*exempla raptus*«). Vse spoznanje na zemlji je le nepopolno: tudi z darom uma ne moremo spoznati skrivnosti samih v sebi, ampak moremo le spoznati, da jih moramo verovati z živo vero in se ne dati zavesti od nobenega nasprotnega videza. Tako se zdi, kakor da bi resnice same gledali. Učinek tega daru je izvestnost vere in notranje veselje.²⁸ Ta dar je v vseh, ki imajo posvečujočo milost božjo, a njegovo dejstvovanje je odvisno od dejanskih milosti, ki jih ima kdo več, kdo manj; kdo po svoji krivdi manj, kdo po skrivnostnih sklepih božje previdnosti. Pod vplivom posebne dejanske milosti pride človek do tega, da v tem izvestnem spoznanju resnice nekako počiva; ni več umskega prehajanja od spoznav do spoznav, od ene strani do druge, od delov do delov, z željo, da bi resnico vso pregledal, da bi jo strnil v enoto, ni več »premišljevanja«, temveč le še preprosta umska motritev (*simplex intuitus veritatis*, pravi sv. Tomaž). To je ena poteza tega, kar se imenuje mistična kontemplacija (*contemplatio*, nemško *Beschauung*).²⁹ A ni še to pravo mistično doživljanje, ni še mistična kontemplacija v polnem zmislu.

Poleg daru uma je največji dar Sv. Duha dar modrosti (*donum sapientiae*). Moder je, kdor motri najvišji vzrok in vse presoja po njem. Vzrok je pa najvišji ali v nekem redu ali sploh. Sploh najvišji vzrok je Bog. Zato je najvišja modrost spoznavati Boga in vse motriti in presojati v svetlobi tega spoznanja. Nadnaravna modrost zajema svojo svetlobo iz razodetja, iz Boga, kakor se nam je razodel. Zopet pa je modrost ali samo vnanje umsko spoznanje, kjer se predočuje Bog zgolj kot objekt, ali pa je spoznanje iz nekakšne notranje sorodnosti, iz nekakšnega notranjega edinstva s spoznanim objektom, ki je torej za nas

²⁸ Prim. *Summa theol.* 2 II, q. 8.

²⁹ Prim. 2 II, q. 180, a. 3.

subjekt. Je nekako subjekt kakor mi, ali bolje, mi smo nekako subjekt kakor on.³⁰ Ta sorodnost, ki nas usposablja za takšno intimno spoznanje je pa ljubezen (caritas), ki nas z Bogom zedinja.³¹ Takšno božje spoznavanje je modrost kot dar Sve-tega Duha.³² Tudi ta dar je v vseh, a zopet ne v vseh enako in zopet v delovanju različen po različnem delovanju dejanskih milosti. Kolikor izhaja tisto umsko gledanje, ki smo o njem dejali, da je prva poteza kontemplacije, iz tega ljubezenskega edinstva z Bogom, se samo preliva v ljubezen in radost in iz radosti in ljubezni zopet izhaja z novim žarom osvetljeno spoznanje.³³ To je »cognitio affectiva Dei« ali kontemplacija v polnem zmyslu. Zato jo nekateri imenujejo spoznanje, drugi ljubezen. Po svojem bistvu, pravi sv. Tomaž, je v umu, a vzročno izhaja iz volje.³⁴

Vsi ti darovi Sv. Duha (poleg daru uma in modrosti še darova znanosti in sveta), pravi sv. Tomaž s katoliško teologijo, merijo na nadnaravno spoznanje, ki je v nas osnovano po veri.³⁵ Zato ni možno pravo mistično doživljanje brez vere. Iz tega sledi, da bi se varal, kdor bi hotel svojo od moderne skepse razdejano vero okrepiti z mističnim doživljanjem. To doživljanje res daje novo, osrečujočo izvestnost, toda le-te ni, če ni že vera imela tiste trdnosti, ki jo v zaupanju na božjo avktoriteto mora imeti. Mistično doživljanje je torej cvet in sad vere, ni pa sladkost, ki bi z njo Bog koga vabil k veri. Sicer bi bila pa zmotna tudi misel, da je mistično doživljanje sama sladkost. Izkustvo priča, da se v mističnem doživljanju menjajo svetli časi velike sreče in neizrekljive tolažbe s temnimi časi velikega trpljenja in hudih preizkušenj.

Ker je redna posredovavka nadnaravnega božjega spoznanja in življenja Cerkev, zato je vsemu pravemu mističnemu doživljanju imanenten odnos k Cerkvi. Zato je v Cerkvi sami

³⁰ »Cognitio secundum quamdam connaturalitatem«, pravi sv. Tomaž (2 II, q. 45, a. 2).

³¹ Huiusmodi autem compassio sive connaturalitas ad res divinas fit per caritatem, quae quidem unit nos Deo. (S. Thom. I. c.)

³² Prim. Summa theol. 2 II, q. 45.

³³ Prim. 2 II, q. 180, a. 1 et 7.

³⁴ Prim. 2 II, q. 180, a. 1; cf. q. 45, a. 2.

³⁵ Omnia haec quatuor dona ordinantur ad supernaturalem cognitionem, quae in nobis per fidem fundatur. (2 II, q. 8, a. 6.)

prvi pravec za mistično doživljanje razmerje do Cerkve in nje-
nega verovanja. Kar se ne more ali noče podrediti Cerkvi,
to ni iz božjega Duha. Zakaj Cerkvi pristoji končno oblast
določati, kaj je v soglasju z vero.³⁶ Ako bi se pojavilo takšno
mistično doživljanje izven Cerkve, mora biti tudi le-to ima-
nentno podrejeno Cerkvi. To se pravi: ni mogoče, da bi imel
kdo pravo mistično doživljanje zavestno neodvisno od Cerkve.
Zanimivo je, da je to priznal malo pred smrtjo Anglež baron
Hügel († 1925), v dobi modernizma prijatelj in zaupnik ne-
srečnega modernista Tyrella († 1909). Ko je Mis Parker pisala,
da se Sadhu Sundar Singh ne pridruži nobeni verski družbi, ker
ima svoje poslanstvo naravnost od Boga, je Hügel izjavil, da
je to zmotno in naj si je tudi Sadhu sam njeno pisanje
odobril. Pravega mističnega doživljanja, ki bi se javilo indivi-
dualistično, v nasprotju s Cerkvijo, ni in biti ne more.³⁷ Ne-
kateri tega ne morejo prav umeti, a le zato ne, ker motre Cer-
kev preveč naturalistično. Ne zavedajo se zadosti, da je Cer-
kev mistično telo Kristusovo in da meri vse delovanje Sv. Duha
kot duha Kristusovega na to, da bi bili vsi udje tega mističnega
telesa — in *aedificationem corporis Christi* (Eph. 4, 12).

Zopet pa mistično doživljanje v polnem zmislu, kakor smo
videli, nima za osnovo le vere, temveč tudi ljubezen. Zato ga
tudi ni brez krepostnega življenja in brez hrepenenja po vednem
napredku v kreposti. Kjer ni resnične ponižnosti, ljubezni do
bližnjega, pokorščine do Cerkve, globokega zatajevanja samega
sebe in velike ljubezni do križa, tam more biti mistično doživ-
ljanje le blodnja in prevara.³⁸ Tomaž tolmači tudi tisti izrek
»blagor čistim v srcu, zakaj ti bodo Boga gledali« (Mt. 5, 8) o
mističnem doživljanju, in sicer mu je čistost srca kot priprava
na mistično doživljanje v tem, da je srce prosto nerednih
afektov, v mističnem gledanju samem je pa čistost srca pro-

³⁶ Ad auctoritatem (Summi Pontificis) pertinet finaliter determinare
ea, quae sunt fidei, ut ab omnibus inconcussa fide teneantur... quia una
fides debet esse totius Ecclesiae. (S. Thom. Summa theol. 2 II, q. 1, a. 10.)

³⁷ Prim. Hochland 1924/25, 321.

³⁸ Prim. Summa theol. 2 II, q. 45, a. 4. Ne velja pa to za tkzv. ka-
rizme (za dar prerokovanja, jezikov, vizij itd.). Zakaj to so »gratiae
gratis datae«, darovi, namenjeni koristi drugih, ki so te osebe le bolj
njih prenašavke, zato ni toliko do tega, kakšne so same. (Prim. 2 II,
q. 172, a. 4.)

stost od prevar domišljije in zmot.³⁹ Zbranost duha, ki se izraža v kontemplaciji, pospešuje poleg prostosti od strasti zlasti samota in tihota.⁴⁰ Zato je naše življenje, polno skrbi in vznemirjanja, raztresenosti in nervoznosti na splošno slabo razpoloženje za resnično mistično doživljanje.

Vsekako je pa možna in po pravici zaželjena bolj občutena vera. Sodimo, da bo k temu mnogo pripomoglo, ako bo mladina živela s Cerkvijo in nje liturgijo. Saj je liturgija umetnost in poezija, a najlaže doživljamo resnico po poeziji in umetnosti, ki ne dajeta hraniva le umu, temveč predvsem srcu. Je pa liturgija še mnogo več. V središču liturgije je liturgična daritev, a ta skriva v svoji notrini božje moči, čudovite evharistične milosti, ki morejo človeško srce prestvariti in bolj in bolj z Bogom zediniti. Iz tega zedinjenja je pa vse nadnaravno življenje, na višku tudi mistično doživljanje.

Zadnja, mladinska številka »Socialne Misli« (1925, št. 5) očituje, da se naša mladina sama zaveda neke negotovosti novega gibanja. Zato mu izkuša določiti »zmisel in smer«. Z zdravim čutom je ugotovila, da se je treba »od bledega novokrščanstva in protestantske mentalnosti, ki Kristusa ubija, vrniti h Cerkvi«. Tudi ni pravi zmisel mladinskega gibanja iskanje novih ciljev, ampak zmaga nad mehanizmom in formalizmom: mladini se hoče resničnega religioznega življenja ter skladja med notranjostjo in vnanjo izpovedjo. Zlasti bi rada našla pot k živemu Bogu po liturgiji. Potem pa — in to je najpristnejši izraz tega teženja — bi rada preproste otroške vere, da bi se odmeknili vsi dvomi skepticizma in vsa lažizanost racionalizma in »bi sedla h Kristusovim nogam in bi hodila z njim«.

To hrepenenje je hrepenenje po resničnem krščanstvu, saj je Kristus sam dejal: »Ako se ne spreobrnete in ne postanete kakor otroci, ne pridete v nebeško kraljestvo« (Mt. 18, 3).

Ako bo naša mladina po tej poti iskala, bo tudi našla vire »novega življenja«.

³⁹ 2 II, q. 8, a. 7.

⁴⁰ 2 II, q. 180, a. 2.

SEKSUALNI PROBLEM IN INTELIGENČNI NARAŠČAJ.

Osnutek za dvoje predavanj. Sestavil dr. Ant. Breclj.¹

I.

Dragi gospodje akademiki!

Povabili ste me, naj Vam kot zdravnik, ki se pečam tudi s splošnimi življenjeslovnimi vprašanji, obrazložim svoje pojmovanje seksualnega problema. Prav rad ustrezam Vaši želji, saj vem, kolikega pomena je pravilno umevanje tega osrednjega življenjeslovnega vprašanja za vsakega posameznika izmed Vas in za ves razumniški naraščaj.

Ko sem bil še jaz na univerzi, se je zdelo pusto veseljačenje kot nujen in bistven del visokošolskega življenja; brezmejno in brezmiselno popivanje po krčmah, posedanje po kavarnah, obiskovanje javnih hiš in zalezovanje žensk je veljalo kot nekako potrebno pripravljanje za bodočega inteligenta — narodnega voditelja. Kajpada je zahtevalo tako razbrzdano življenje ogromnih žrtev, tudi naš narodič je izgubil mnogo cvetja, ki je obetalo najlepše sadove.

Tekom četrstoletja, ki ga jaz morem zasledovati, se je izvršil v tem pogledu znaten preokret na bolje. Malokdo izmed akademikov ali inteligentov se še ponaša s pijančevanjem, s sabljaškimi junaštvji ali ljubavnimi pustolovščinami. Ako kdo take in podobne stvari doživlja, jih pred javnostjo skriva, ker ga je — sram, znak, da se javno mnenje v teh krogih obrača navzgor!

Razmere v prošlosti in sedanjosti.

Gibanje za pravo seksualno kulturo se je začelo koncem prošlega stoletja na severu. Seved Ribbing, profesor v Lundu na Švedskem, je priredil akademikom predavanja o spolnih zadevah ter jih priobčil. Pred četrstoletjem so izdali higijeniški vseh dvajsetih nemških univerz oklic na vstopajoče akademike kot svarilo proti spolnim kugam in bodrilo k spolni držnosti. Od takrat se je zanimanje za spolno vprašanje zelo razširilo. Gibanje je dosegalo že vidne uspehe.

Velik razmah raznih športov in posebno turisticke vpliva ugodno, pa tudi protialkoholno gibanje odvrta akademski naraščaj od krčem in kavarn. Vsemogočnega Bakha oblast se je v akademskih krogih

¹ Pisec je imel v okviru »Socialno-pedagoškega krožka« ljubljanske univerze predavanje visokošolcem 5. marca, visokošolkam in zastopnicam ženskih prosvetnih društev pa 8. maja 1925. Na željo poslušalstva bodi objavljen ta osnutek.

zrušila, hkrati je bledela med njimi slava in privlačna moč Venere, saj Venera kot zvesta družica in spremljevalka Bakha uspeva in vlada v območju Bakhovih megel.

Svetovna vojna je nravni prerod močno zavrla; splošna razrvanost in groba užitkaželjnost se je med vojno in še bolj po nji razpasla v vse ljudske kroge, tudi med akademskim naraščajem opazamo zle posledice strašne svetovne vihre. Grozotno sliko nravne propalosti in poživljenosti nudi življenje v mestih in celo na kmetih, ki tone v materialističnem močvirju. Poleg teh zunanjih ovir še bolj otežuje miselna razkrojenost mlademu inteligentu pravilno pojmovanje življenja; zmeda v osnovnih pojmih je tudi v izobraženem svetu splošna.

Glede seksualnega problema naj omenim in s svojega zdravniškega vidika pojasnim one ušodne zmote, ki so tudi med izobraženim naraščajem razširjene.

Dragi mladi tovariši, prelepa in prevažna je Vaša življenjska doba, mladeniška doba, ko v Vas vse vre in kipi, ko dozoreva Vaša telesnost in duševnost, odločujoča doba, kakšno bo vino iz tega mošta, kakšni možje nam vzrastete iz toliko obetajočih mladeničev. Živo je v Vas hvalevredno stremljenje, da se usovršite telesno in duševno, da pospešite razvoj svojih sil do viška, zato odstranjate zapreke, ki vam zavirajo pot in izločujete motnje, ki utegnejo kvariti soglasje in ubranost Vaše osebnosti. Zdrava duša v zdravem telesu je in bodi Vaš smotrni vzor!

Velik sovražnik Vaše dobe, alkoholizem, in kar je ž njim v zvezi, je vsaj načelno premagán, nikdo se ne upa v javnosti zagovarjati pivskih razvad, zato se mi ne zdi potrebno, da bi Vam nasproti navajal razloge proti alkoholizmu. Pač pa moram glede spolnih zadev zavriniti nekaj zmotnih naziranj, ki se mi zde za Vas najbolj pomembna.

Spolna zrelost in zdržnost.

Več ali manj močno se budi v vas spolnost. Vse vaše okolje, življenje samo, slovstvo in umetnost, puhti iz sebe omamno soparo poltenosti, v vseh možnih oblikah se vam predstavlja spolno izživljanje kot višek blaženosti. V tej smeri vas žene tudi neka notranja pol- in podzavestna sla. (Nevarna je ta razvojna doba, ki jo ravnokar preživljate!)

Tam sredi drugega desetletja se v naših razmerah zaključuje otroška doba, ko so otroci obeh spolov, dečki in deklice, telesno in duševno še povsem enaki, in pričinja mladeniška doba, iz dečkov se razvijajo mladeniči, iz deklic mladenke. Mladeniči in mladenke se v telesnem in duševnem pogledu vsak v svoji smeri različno razvijajo. Organski vzrok tej razlikovalni izpremembi tiči v rodni ali spolni žlezah, ki v otroški dobi žde in se prično razvijati v mladeniški dobi ter sprožajo postanek drugotnih spolnih znakov. Ti drugotni spolni znaki ne obstoje samo v vidnih in splošno znanih zunanostih, marveč pretvorijo vso telesnost in duševnost. Od okostja

preko vseh organov do kožnih tvorbo na površju je razlika med moškim in žensko, celo v sestavi krvi in telesnih sokov, prav tolika, če ne večja razlika se napravi tudi v duševnosti. Da se torej ves ta razvoj izvrši, treba časa, v naših razmerah približno eno desetletje. Človek je razvit in dorastel tem sredi tretjega svojega desetletja, možki bližje tridesetemu, ženske bližje dvajsetemu letu.

Napačno je torej mnenje, da je človek spolno zrel, ko se mu pojavi ali začenja delovanje spolnih žlez. Spolna zrelost nastopa s telesno doraslostjo, torej v tretjem desetletju. Človek more, kakor znano, spolno se udeleževati že poprej, med svojim spolnim razvojem, toda tako prezgodnje spolno dejstvovanje je v kvar njemu samemu in pa potomstvu. Človek kot organsko bitje se v tem pogledu bistveno ne razlikuje od živali in rastlin; živinorejci skrbno preprečujejo prezgodnje parjenje plemenskih živali, vrtnarji in semenogojci izbirajo samo popolno razvite rastline za razmnož. Kvarne posledice prezgodnjega spolnega življenja so pri človeku pač hujše, ker je bolj nežno sestavljen in posebno na živčno stran bolj občutljiv in rahel.

Druga zlonosna zmeta, ki je splošno razširjena in velja celo kot nekako higiensko vodilo, je pa trditev, češ da je spolno življenje nekaka fiziološka potreba in da je spolna zdržnost kvarna zdravju in življenju.

Spolno dejstvovanje služi vrsti ali rodu, ne pa posamezni živi. Ako posamična živ spolno ne dejstvuje, ne pomenja ta spolna zdržnost zanjo kake škode, marveč celo znatno korist. Enoletne cvetice, ki se jim prepreči cvetenje, postanejo dvo- in celo triletno, po cvetenju pa usahnejo. Metulji navadno poginjajo brž po sparjenju, ako pa se ne morejo spariti, prezimijo. To življenjeslovno dejstvo so poznali že stari Grki; tekmovalci, ki so se pripravljali za telesne ali duševne tekme v Olimpiji, so morali živeti zdržno. Zanimiva je zgodovinska okolnost, da je pariška univerza, prva visoka šola na svetu, zahtevala od svojih profesorjev, ne samo duhovnikov, marveč tudi laikov, celibatarsko življenje in to zahtevo vzdrževala sedem stoletij — do francoske revolucije. Razvidno je, da so Grki in francoski akademiki od spolne zdržnosti pričakovali povišanje telesnih in duševnih moči.

Da bi bila spolna zdržnost zdravju škodljiva, ne trdi noben zdravnik strokovnjak ali učenjak. Že uvodoma sem omenil poziv vseh nemških higienikov akademskemu naraščaju, naj se pred vsem odreče spolnemu občevanju že iz zdravstvenih ozirov, tembolj pa iz nraštvenih in narodnih razlogov.

Med najljubše knjige svoje strokovne knjižnice štejem Učbenik notranje medicine, ki ga je spisal William Osler, sloveči ameriški učenjak, ki je umrl pred nekaj leti kot profesor na univerzi v Oxfordu na Angleškem. Ta knjiga, zgoščena prav v brzobjavnem slogu, podaja izvečine samo ogromna izkustva izredno izobraženega znanstvenika. V poglavju o spolni kugi sifili piše ta znanstveni mož: »Osebna čistost življenja je ono preprečevalno vodilo, ki je moramo

priporočati mi kot zdravniki. Spolna zdržnost utegne biti težka — temu težja ko drugemu — toda da se prenašati, in naša dolžnost je, zabičevati to mladim in starim, ki iščejo pri nas svèta v spolnih vprašanjih. Gotovo je, kakor pravi sv. Pavel, bolje se poročiti kakor v ljubezenskem zublju zgorevati; če pa prvo ni mogoče, so poleg Venerinega še drugi oltarji, ki more na njih mladina svoje žrtve darovati. Dve reči sta od petih sredstev, ki jih je priporočal zdravnik Rondibilis Panurge, posebno sposobni, da hladita in krotita čutno slo: trdo delo telesa in trdo delo duha. Lenoba je mati vseh grehot.«²

Čudno, kaj ne, kakor kaka srednjeveška pridiga in ta v moderní medicinski knjigi!

Zelo poučna je ugotovitev izza svetovne vojne. Znan strokovnjak za živčne bolezni poroča v svojih izkustvih v vojni. »Nekaj bi hotel tudi poudariti: zdravstvenih okvar radi prisiljene spolne zdržnosti nisem videl. Med premikalno vojno nihče na to ne misli, tudi brez telesnega napora zadošča že na kak dogodek obrnjena duševna pozornost, da se ne vzbujajo spolne misli. To se more vršiti mesece, ne da bi se pojavil najmanjši neugodni vpliv na zdravje. To dejstvo so mi dovolj često z začudenjem pravili in zatrjevali častniki, ki so bili v miru navajeni, da so smatrali redno spolno občevanje kot strogo higiensko zapoved. Z ozirom na rastočo nevarnost spolnih okuženj se ne more to dovolj pogostoma in dovolj krepko poudariti, da napravimo konec, žal tudi od zdravnikov verjeti bajki o škodljivosti spolne zdržnosti. Zdravniki so tisti, ki morajo izvajati posledice iz izkušenj, pridobljenih v vojni.«³

Takih učenjaških prič bi lahko navedel še zelo mnogo, pa čemu, ko vsakdo izmed vas pozna mnogo živih prič, duhovnikov, redovnikov in redovnic, pa tudi posvetnih častivrednih mož in žena, ki navzlic ali morda prav zaradi svoje spolne zdržnosti dosežajo visoko starost, duševno čvrsti in telesno jaki.

Spolna poljubnost ali zakoniti red.

Tretja zmeta, ki se uveljavlja med novodobno družbo pod geslom svobode, je mnenje, češ da je spolno življenje prav zasebna zadeva vsakega posameznika, zadeva, ki se ne sme vanjo vtikati nihče drugi, tudi družba ne.

Če vrabec sme iskati si družice,
Kdo to človeku braniti bi kanil?
No, nama zakona ni nihče branil,
Naravne, pravijo so to pravice! (Aškerc.)

² William Osler, Lehrbuch der internen Medizin. Urban-Schwarzenberg, Berlin-Wien 1909, str. 196.

³ Dr. Erwin Wexberg, Neurologische Erfahrungen im Felde. Wiener Medizinische Wochenschrift 1916. Nr. 36, str. 1412.

Zares, vsak človek ima pravico do spolnega dejstvovanja, ta pravica pa ne pomeni samovoljnosti ali poljubnosti v vsakem pogledu. Človek ima pravico, da spolno dejstvuje ali da se temu odreče, ker nihče ni dolžan, da mora spolno dejstvovati. Ako se pa zanje odloči, velja zanj neki red, ki se mu mora pokoriti, sicer nastopijo neizogibne kazni. Človek ni suveren, samolasten vladar samemu sebi, marveč je kot živa prirodnina podvržen nekemu redu, ki se mu pravi prirodni zakon, kot razumno bitje pa nravnemu redu, ki nosi ime nravstvenost ali etika. V svoji zaslepljenosti more človek kršiti ta in gaziti oni red, a kazni slede kršilcu in rušilcu za petami!

Spolna razbrzdanost povzroča strahotno in sramotno šibo spolnih kug, ki tepe navzlic vsem znanstvenim odkritjem in tehničnim izumitvam moderno človeštvo. Ako uide kateri pretkani razbrzdanec tej kazni, zapade drugi, ki je hujša: vsakovrstnim živčnim boleznim in neki duševni praznoti, ko se življenje pristudi človeku, ki živi v sjajnih razmerah.

Na drugi strani proizvaja in množi spolna razbrzdanost tajno in javno prostitucijo, ki je pravi omiki zasmeh, nezakonsko materinstvo, nezakonsko deco, ločene zakone, zanemarjeno in posirovelo mladino, čedalje večjo potrebo po bolnicah, umobolnicah, hiralnicah, zavetiščih za otroke in matere, popoljševalnicah, kaznilnicah — skratka po družabnih ustanovah, katerih vsaka pomeni hudo in vedno odprto gnojno rano na družabnem telesu.

In vse to ogromno gorje bi izgínilo takoj, tekom enega rodu, ako bi človeštvo živelo urejeno spolno življenje. Z življenjeslovnih in nravstvenih, pa tudi z zgodovinskih in narodoznanskih vidikov je dosmrtni zakon edina oblika spolnega razmerja med možem in ženo, ki zadošča v polni meri vsem potrebam obeh delov, ki zagotavlja njun telesni in duševni prospeh ter jamči, kar je bistveno, za zadovoljiv pomladek. Vsako drugačno, izvenzakonsko spolno razmerje je kvarno za oba dela, posebno pogubno je za ženo, uničevalno za potomstvo.

Svobodna ljubezen je geslo novodobnega lahkoživstva. Akademik se mora zavedati, da tiči v tem mamnem geslu gola nezmisljenost in da izvajanje proste ljubezni, ki je v prirodnem in nravnemu redu vprek, vodi samo v gmotno in duševno gorje. Svobode nima človek ne v telesnem ne v duševnem svetu. More sicer prestopati prirodni ali nravni red, a ne brez kazni; uspeva prav povoljno, ako se drži prirodnih in nravnih zakonov, precejšnjo svobodo pa dosega le s samozatajevanjem, da se odreka pravicam ali ugodnostim, ki so mu po prirodnem ali nravnemu redu dovoljene. Prestopanje prirodnih ali nravnih zakonov ni svoboda, marveč suženjstvo, življenje po zakonih je naravno stanje. Krotenje svojih tudi upravičenih zahtev nas približuje pravi svobodi, ki naj diči zares izobraženega človeka.

Ravnanje v spolnih zadevah je središče in merilo nravstvenosti sploh, kar že izraža jezik sam, zakaj nenravnost pomeni pokvarjenost ali razbrzdanost v spolnem pogledu.

Tudi če se ženska sama po sebi uda svobodni ljubezni, navidezno prostovoljno, ni tako njeno ravnanje toliko svobodno kakor pri moškem, ker je ženska po trpnem značaju svoje duševnosti v slabšem položaju nasproti moškemu, ki je mnogo bolj dejalen, silovit. Svobodna ljubezen, tudi če se izvršuje sporazumno, znači za moškega nasilje, za žensko pa suženjstvo.

Menda nihče izmed nas ne bo hotel ženski odrekati splošnih človeških pravic in človeškega dostojanstva. Ker je vsaka ženska kot človek toliko vredna kakor tvoja mati ali sestra ali hči ali sploh ljuba ženska oseba, ne stori nobeni ničesar, kar nočeš, da bi storil kdo drugi tvoji materi ali sestri! Ako hočeš veljati sam pred seboj za dostojnega človeka, boš vendar priznal in držal temeljno točko vse nravnosti, ki se glasi: Ne stori nikomur, kar nočeš, da bi ti drugi storil!

Še en razlog treba upoštevati. Med drugimi svojstvi, ki jih pričakuje in zahteva mož od svoje bodoče zakonske žene, je njena nedotaknjenost; zlorabljen žena se upira njegovemu zdravemu čutu kot zakonska družica. Z isto pravico smejo neveste pričakovati in zahtevati od ženinov neoskrunjenost iz nravnih in zdravstvenih ozirov. Kaka poniževalna čuvstva obhajajo človeka, ki mu še ni popolnoma oglušela vest v razbrzdanem življenju, ko stopi v zakon z devico...

Spolna nravnost je in bodi vsakemu razumniku zlatarska óslica vse njegove nravnosti.

Plemenska higiena.

Človek je družinsko in družabno bitje. Razumnik mora uravnati svoje delovanje tudi s tega vidika. Dediščina, ki jo je prejel od svojih bližnjih in daljnih prednikov, mora ostati vsaj neokrnjena, da jo more nezmanjšano in neposlabšano izročiti svojim potomcem, saj je usoda poznih vnukov v marsičem odvisna od njegovega ravnanja. Dediščina se prenaša od rodu do rodu po rodnih kaleh, ki stvarjajo v posameznikih splošni sestav ali konstitucijo, konstitucija pa je tisto, kar sestavlja našo telesnost in mogočno vpliva na našo duševnost. Posameznik je nasproti svojemu rodu kakor člen dolge verige, člen, ki visi na prejšnjih in nosi kasnejše člene. Razvidna je torej pomembnost in odgovornost vsakega človeka, ki se loti spolnih zadev.

Odkar je menih Gregor Mendel odkril temeljne zakone delovanja ali nasledovanja v živstvu, nabrale so posamične življenjeslovne panoge ogromnega gradiva, ki se zgošča v evgeniki ali plemenski higieni, najnovejši in najbolj zanimivi socialno-medicinski stroki. Ta stroka razpravlja o načinih, kako naj se poplemeniti človeški rod oziroma kako naj se vstvarijo pogoji za ugodno uspevanje človeštva. Ta stroka se kajpada bavi tudi s spolnim problemom. Naj vam navedem eno značilno mesto iz moderne knjige, ki so jo izdali trije znameniti učenjaki-strokovnjaki:

»Upošteevajoč vse razloge se more s stališča plemenske higijene le nujno svetovati k zdržnosti do poroke. Treba tudi izrečno povdariti, da iz zdržnosti ne nastajajo kakršnakoli zdravstvena motenja, kakor se rado zatrjuje. Ne zanikamo, da se pojavljajo mimgredoča subjektivna motenja, zlasti pri psihopatičnih osebah, take težkoče so tako neznatne v primeri s strašnimi nevarnostmi spolnih kug, da ne pridejo v poštev.

Sicer pa se morajo mladi ljudje privaditi misli, da treba nagonsko odolevanje podrediti višjim smotrom, in kjer tako odolevanje ni možno brez resnih škod in nevarnosti, tam služi zdržnost tudi najvišji osebni sreči in naj si bo njeno neposredno vzdrževanje še tako težko. Zdrav mlad mož naj se vselej zaveda svoje dolžnosti, da prenese dediščino svojih prednikov kasnejšim rodovom; in kdor ima le pojmo o srce trgajoči nesreči, ki jo povzročajo spolne kuge, zanešene v zakon, in na drugi o praznoti in zgrešenosti samskega stanu, ta bo mogel izkušnjave tudi premagovati.

Sicer je važno, da se po možnosti izogiblje izkušnjavam, kar seve ni lahko v novodobnem mestu, kjer uspevajo mnogoštevilna podjetja, kinogledišča in druga ob draženju spolne sle in domišljije. Priprosto življenje, ki išče oddiha v prosti naravi, v potovanju in sportu, treba toplo priporočati tudi iz razlogov plemenske higijene.⁴

Končujem svoja razmotrivanja, dragi gg. akademiki z željo, naj vam moje zdravniško izkustvo in prepričanje pomore do jasnejšega vpogleda in pravilnega presojanja osrednjega življenjskega problema, kakršno je v resnici spolno vprašanje. Pomnite tudi, da ste postavljeni na svetilnik, kamor se zaupno ozira naš tako kruto okrnjeni narodič. Zgodovina nam priča, da so izginili mogočni narodi, ko so se udali nenravnemu življenju, ohranili pa so se navzlic zunanjam silam tudi maloštevilni narodi, dokler so živeli po naravnih — prirodnih in nravnih zakonih. Ojačite torej s svojim zgledom n r a v n o h r b t i š č e n a r o d u, ki mu bote kmalu tvorili glavo!

II.

Cenjene gospe in gospodične!

Zakaj predavam o seksualnem problemu Vam posebej? Glavni razlog je pač v mojem naziranju, da ima seksualni problem za Vas kot zastopnice ženskega spola ne samo drugo lice, marveč tudi drugo jedro. Razlika seksualnega problema je utemeljena v razliki med obema spoloma. Razlika med moškim in žensko je bistvena in vseskozna, sega namreč v vso telesnost in duševnost.

⁴ Bauer - Fischer - Lenz, Grundriß der menschlichen Erblchkeitslehre und Rassenhygiene. München 1921. II. del, str. 190.

Spolna različnost.

To razliko med obema spoloma, ki je odločilnega pomena, treba poudarjati dandanes prav posebno, ker se pojavlja zlasti v Vaših krogih neka težnja, ki hoče to razliko zabrisati. Iz zmote ali prevare se ne more roditi nič dobrega, le resnica nas oprostí.

Vsakdanjosti in očividnosti ne bom navajal v podkrepitev tega dejstva. Omenjam le, da dober anatom spoznava na vsaki kosti ali delcu kože ali organa, pripada li moškemu ali ženskemu truplu, razlika je celo v sestavi krvi. Zanimiva in značilna je okolnost, da potrebuje žensko telo enake teže in pri enakem delu in vseh enakih razmerah v primeri z moškim telesom manj hrane, prav kakor dobro zgrajena peč daje isto toplino z manj kuriva ko slabo sestavljena peč. Rodi se nam več dečkov ko deklic, a vendar prevladujejo ženske po številu, zlasti med starimi ljudmi, kar pomenja večjo življenjsko odpornost pri ženskah. Ako hočemo na kratko označiti telesno različnost med obema spoloma, treba poudariti pri moškem moč in silnost, pri ženski trdoživost in vztrajnost.

V duševnem pogledu je istotolika različnost, ako ne večja. Kakor je telesni ustroj različen, tako je duševni sestav vsakemu spolu svojski in poseben. V moškem prevladuje r a z u m, pri ženski č u v s t v e n o s t. Kdo izmed njiju je boljši? Tega menda nihče ne ve, ker sta vsak po svoje usovršena. Nikdo izmed njiju pa ni zase popolna življenjska enota, oba namreč drug drugega dopolnjujeta in oba skupaj tvorita popolno življenjsko enoto. To življenjeslovno resnico nam lepo izraža naš jezik, ker spol pomeni pač sopolovico, moškemu treba ženske kot dopolnilne sopolovice, ženski pa moškega, da nastaja enota.

Cemu pa ta spolna različnost? Človek je živa prirodnina in kot tak podvržen splošnim prirodnim zakonom. Glede potomstva velja v prirodi načelo, da treba za začetek novega bitja snovi dvojnega in sicer različnega izvora, tudi je vsako važnejše opravilo ali življenjsko delo porazdelila, tako da posamični del opravlja samo njemu pripadajoči delež skupnega dela, ta delež pa sevé tolikanj bolje in z manjšo uporabo moči in snovi. Razplodba ali razmnoževanje se vrši v prirodi po dveh istovrstnih, a vendar različnih posameznih živih, ki sta vsaka za svojo življenjsko nalogo posebej in zato različno opremljena in usposobljena. S spolno različnostjo doseza priroda, da je potomstvo mešanega izvora, ker bi se sicer izrodilo (degeneriralo) in da to važno življenjsko delo, ohranitev in razmnožitev rodu, opravljata oba različna dela ali sopolovici skupno vsaka od svoje strani in zato tem bolje.

Naravna življenjska enota je torej združba dveh raznospolnih živi, življenjska naloga taki združbi je ohranitev in pomnožitev rodu, življenjska naloga ženske v tej združbi je pač materinstvo in kar je z materinstvom v zvezi, kakor odgoja, gospodinjstvo. Ker pa zahteva materinstvo toliko pripravljanja in izvrševanje zavzema malone ves čas ter najboljše moči, je materinstvo ženski naravni poklic.

Ženski naravni poklic.

S to ugotovitvijo sem nehote zadel ob žensko vprašanje in zavzel stališče, ki se dozdeva nasprotno Vašemu prizadevanju — visokošolskemu učenju in pripravljanju na samostojne pridobitne poklice.

Živimo v izrednih, nenaravnih razmerah. Posledica teh nezdravih razmer je med drugimi najbolj žalostna za ženske, ki so v prevelikem številu odtrgane svojemu naravnemu poklicu in potisnjene v razne pridobitne poklice in marsikje naravnost v moške poklice. Kdo bi hotel katero izmed Vas grajati ali celo obsojati? Ako Vam ni dano, da bi mirno živele svojemu naravnemu poklicu, morate pač, ker imate pravico do življenja, v pridobitne poklice in celo v tekmo z moškimi! V tem pogledu ste vredne pomilovanja, ker pridobitno življenje je sirovo, okrutno.

S tem pa nikakor ne maram reči, da za naravni ženski poklic ni potreba izobrazbe, saj sem uverjen, da treba ženski prav temeljite in obsežne, ako le možno, tudi visokošolske izobrazbe. Čudno je le to vsesplošno opazovano dejstvo, da se izobražene ženske nekako ogibljejo vsega, kar je v zvezi z njihovim naravnim poklicom, posebno materinstvom, kakor da je to poniževalno. Glede telesnega ustroja in duševnega sestava nisem mogel prisoditi prvenstva ne moškemu ne ženski, glede življenjskega poklica pa pripada po mojem prepričanju prednost ženski. Naj se ukvarja moški s čimurkoli, naj se posveti kakršnemu si bodi sijajnemu, slavnemu ali dobičkanosnemu poklicu, vendar zaostaja za žensko, ki ima nalogo, da iz svojih snovi stvari dete, da to dete telesno in duševno odgoji v človeka, ki naj bo dober in koristen član človeške družbe, da ustvari svojemu življenjskemu drugu prijetno ognjišče in vabljivo zavetišče proti nevěščnostim poklicnega in javnega življenja. Kateri moški poklic se more le z daleč primerjati z ženskim naravnim poklicem?

In prav ta naravni ženski poklic, materinstvo z raznimi panogami, kakor telesna in duševna vzgoja, splošno gospodinjstvo, prehrana, obleka, stanovanje, vrt i. dr. zelo potrebuje še znanstvenega raziskovanja, tehniškega izpopolnjevanja, umetniškega poduhovljenja. Zakaj se izobražene ženske umikajo tem, svojim lastnim strokam in se rajše kosajo z moškimi v oddaljenih jim panogah?

Ženskemu naravnemu poklicu so teoretično in praktično sorodna nega in oskrbovanje otrok, bolnikov in hiralcev, splošna odgoja in šolstvo, podpiranje ubožcev, varstvo zanemarjene mladine in ogroženih mladoletnih, reševanje družabnih ponesrečencev, sploh vse panoge, ki spadajo v obsežni delokrog karitativnega dela. Dasi so dela ljubezni in usmiljenja do vseh pomoči potrebnih družabna dolžnost tudi moških, vendar so tudi v tem pogledu ženske znatno sposobnejše pred moškimi po svoji nežnejši duševnosti in po telesni spretnosti.

Ako bi pa kateri ženski tudi to velikansko torišče delavnosti ne zadoščalo in ugajalo ter se hoče vsekako udeleževati v javnem življenju, potem pa naj se loti pred vsem ženskih vprašanj.

Ženska je po sili razmer potisnjena v pridobitno življenje, nima pa tistih pravic, ki jih ima moški. Vsekako pripadajo ženski, ki je prevzela moškim enake dolžnosti, tudi enake pravice gospodarskega in političnega značaja. Pripomniti treba dejstvo, ki se ga ženstvo premalo zaveda, da je vsa naša zakonodaja, ker je od moških napravljena, tudi moškim v prilog prikrojena in zato ženskam krivična. Po zakonu je kaznjivo žaljenje časti, kraja, sleparija, telesno poškodovanje. Ali je žaljenje ali oskrunjenje ženske časti kaznjivo? Ali je sleparsko oškodovanje ženske integritete kaznjivo, ali celo okuženje, ki je za žensko navadno hujše ko vsaka telesna poškodba? Kako so zaščitene po državljskem zakoniku nezakonske matere in nezakonski otroci? Vse ogromno gorje zadeva žrtve, glavni krivec — moški ne nosi skoraj nikakih nevšečnih posledic. Ali ni to, kar nosi ime prostitucija, samo znak ženske podrejenosti? Tu se odpira ženski, ki ima zmisel in sposobnost za javno življenje, velik in hvaležen delokrog!

Vsekako je torej prav, da se ženska pripravlja za kak pridobitni poklic, toda ta poklic bodi njenemu naravnemu poklicu kar najbližji in njeno poklicno delo bodi materinstvu kar najbolj sorodno. Tudi v javnosti se drži ženska svojih zadev, ženska ostani sama sebi zvesta! Pred vsem pa ne zanemarjaj priprave za svoj prvotni naravni poklic, telesne in duševne vzgoje za materinstvo, zato ker večina žensk vendar doseza svoj naravni poklic in ker je temeljito poznanje svojega pravega poklica najboljša podlaga za vse drugo žensko delo.

Žensko vprašanje.

Vendar kaj bodi z onimi ženskami, ki se ne morejo ali ne marajo posvetiti svojemu naravnemu poklicu?

Dasi je bilo brzkone tudi v prejšnjih dobah več žensk na svetu ko moških, kakor je razmerje dandanes, vendar ni bilo to vprašanje v ospredju. Žensko vprašanje obstoja od takrat, odkar je zavladal v gospodarstvu in vsem našem življenju liberalizem, oni nazor, ki hoče svobode, neomejene osebne svobode v mišljenju in življenju. Brezsrčni kapitalizem je pahnil tudi ženo v kruto borbo za obstanek, novodobna svobodomiselnost pa izpodjeda ženi naravne in pravne temelje njenega človeka vrednega obstoja. Ženska čedalje težje doseza svoj naravni poklic, posebno pa se izobraženi ženski odmika ta naravni smoter in izgublja v negotovih daljah.

Res, da so gospodarske razmere za ustanavljanje življenjskih zvez, ki jim pravimo zakon, manj ugodne kakor so bile pred vojno, ker so silno obubožali široki sloji narodov. Najhujše so prizadeti krogi izobražencev, ki prihajajo za Vas v poštev. Ročni ali duševni delavec zasluži komaj toliko, da za silo životari sam, ne zmore pa toliko, kar nujno potrebuje za skromen začetek družinskega življenja, ne opreme, ne stanovanja; tudi beda, ki jo vidi v obstoječih veččlanskih družinah, ga plaši pred zakonom.

Hujša ovira za sklepanje zakonskih zvez pa je novodobna miselnost, ki se je kakor kuga zajedla med vse plasti omikanih narodov, miselnost, ki nam truže korenine življenja. Ta miselnost, iščoča sreče in utehe v zunanostih, v gmotnih dobrinah in čutnih vžitkih, je največje zlo za vso družbo, prav posebno za nastajanje in uspevanje družin. Dasi je gmotno stanje omikanih narodov sedanjega veka neprimeroma boljše kakor je bilo v preteklosti, vendar je nezadovoljnost bolj splošna ko kdaj prej, ker je silno narasla težnja po udobnosti in uživanju; potratnost in užitkaželjnost postajata med nami brezmejna, rasteta nekako v geometrični, gmotne dobrine pa se ne množe niti v aritmetični progresiji.

Kakor môra leži to navzkrižje na omikanem človeštvu, nesoglasje med neomejenimi zahtevami in omejenimi gmotnimi sredstvi. Ženstvo ne zaostaja za moškim svetom v tem pogledu, marsikje celo prednjači, zato se resni moški ogibljejo zvez z ženskami v strahu, da ne bi mogli odoleti ženskimi željam, tako si ženske same zapirajo pot do svojega življenjskega poklica.

O svobodni ljubezni.

Zlo, tičoče v vžitkaželjnosti, gloje in truže še globlje. Zakaj bi si novodobni človek, hlepeč po svobodi, ne privoščil vžitkov, ki jih nudi priroda? V dobi tako proslulega napredka naj bi se še držal srednjeveških postav, ki so samo okovi in verige človekovi svobodi! Svoboda naj velja, svobodna ljubezen naj zavлада med obema spoloma!

Mamljivo geslo! Kaj naj bo človeškemu srcu mikavnejše od ljubezni, kaj naj bo lepše od svobode? In vendar se skriva za tem blestečim geslom najgrša prevara, ki pomeni v resnici samo moško brezsrčno in brezvestno pohoto, za žensko pa sramotno in poniževalno suženjstvo! Le pogledjmo tej svobodni ljubezni do dna!

Kje na svetu je sploh kaj svobode?

Človek je prirodina in kot tak je podvržen zakonom prirode, saj je vse prirodno vršenje urejeno po nekem stalnem redu, ki mu pravimo prirodni zakon. Tudi razmerje med obema spoloma kot prirodnima tvorbama je zakonito urejeno; poljubno preminjanje tega reda ni svoboda, marveč nered, ki ga priroda sama strogo kaznuje.

Vse živalsko življenje urejajo nagoni, ki so dvojni. Nagoni samoohrane so usmerjeni na ohranitev posamične živali, plemenski nagoni pa zagotavljajo ohranitev živalske vrste. Ohranjanje vrste pomeni za posamično žival žrtvovanje lastnih koristi, vendar vrše živali posle plemenskega nagona brez oklevanja, ker je priroda položila kot darilo za tako nesebično požrtvovalno delo čuvstvo posebnega ugodja. Plemenski nagon je, ko treba ohraniti vrsto, močnejši ko sebični nagon samoohrane.

V živalih so nagoni slepi in nujni, a smotrni, živali namreč izvršujejo opravila, ki jih ne morejo razumeti, a jih izvršujejo tudi na škodo sebi, na korist vrsti, ker je gonilo — čuvstvo ugodja tako

silno. Tudi človek je nagonsko bitje, a nagoni v doraslem in zdravem človeku niso ne slepi ne nujni, z razumom namreč človek spoznava smotre svojih nagonov, s prosto voljo pa poljubno vodi nagonsko delovanje. Plemenski nagon je tudi v človeku silen, a ni nujen. Brez škode za lastno telesno in duševno življenje se more človek odpovedati dejstvom nagonov, s tako odpovedjo se človek odreče subjektivnemu čustvenemu ugodju, prihrani pa si vse žrtve, ki jih terjata korist rodu v telesnem in duševnem pogledu.

Usodna je zmeta, češ da je spolno dejstvom človeku potrebno za ohranitev zdravja. Tisočletne izkušnje človeštva in točna opazovanja novodobnih znanstvenikov-zdravnikov pričajo soglasno, da je stalna ali začasna spolna zdržnost neškodljiva za zdravje in znosljiva. Zdravniška veda ne pozna niti ene resne bolezni, ki bi izhajala iz spolne zdržnosti, pač pa našteva dolgo vrsto hudih in najhujših obolenj, ki izhajajo iz spolne razbrzdanosti.

Po prirodnem redu torej človek ni siljen, da mora plemensko dejstvovati, pač pa priroda vabi z močnimi čustvenimi užitki k spolnem dejstvom, ki je usmerjeno na ohranitev in pomnožitev rodu. Čustveno ugodje v raznih oblikah je pač vaba in nagrada prirode za življenjsko delo v prid rodu, delo, ki je nujno združeno z žrtvovanjem lastnih udobnosti.

Kaj pa, ko bi človek izvabil od prirode samo naslade, dolžnostim se pa odtegnil, prirodo osleparil za plačilo, službe pa ne izvršil? Tako dejansko ravna premnogo ljudi, tako ravnanje celo priporoča in uči neka iz dežel propadajoče omike se širerča zabloda pod krinko višje življenske modrosti.

Priroda je dobra in darežljiva mati, ki nalaga pač težko službo, a jo tudi radodarno plačuje, prav tako je stroga in kruta sodnica onemu, kdor meni izmikati nagrade, ne da bi opravil zato določeno delo. Neizprosno kaznuje vse sladostrastnike, ki iščejo naslad, a preprečujejo plemenske svrhe, naravnost s strašnimi kaznimi: spolne kuge, prava poroga vsaki civilizaciji, se zajedajo v mozeg omikanih narodov; živčno-duševna razrvanost, grozna šiba omikanege človeštva, posledica prezgodnjega in neurejenega spolnega življenja, se širi med vse sloje in jim greni življenje do ogabnosti; nek mrliški smrad po preprečenih in zamorjenih spočetkih se čuti povsod...

V čutni prirodi ni svobode, priroda sama vzdržuje strog red, kršilce reda brezobzirno zatira in izločuje.

Kaj pa v duševno-nravnem redu, saj je človek vrh svoje čutne telesnosti tudi duševno-nravno bitje, o čemer menda omikan človek ne more več podvomiti?

Tudi v duševno-nravnem redu ni svobode. Glede umovanja je človek podvržen neizpremenljivim zakonom mišljenja, ki jim pravimo logika, glede svojega ravnanja je navezan na nravstveni red, ki mu pravimo etika, poljubnost v duševno-nravnem redu je kršenje logičnih ali etičnih zakonov, zmeta ali hotna potvara resnice v miselnem pogledu, pogršek ali zlodejanje v nravstvenem pogledu.

Glede spolnih zadev je razviden red, ki ga zahteva naša duševnost. Ta red sloni na načelih, da je vsakdo izmed nas odgovoren za posledice svojih dejanj in da naj nikdo ne stori nikomur, česar noče, da bi mu kdo drugi storil. Brez teh načel je družabno, človeka vredno vzajemno življenje nemogoče.

Naravna posledica spolnega združenja je potomstvo. Velike naloge in žrtve pripadajo ženi, nič manjše možu, ki je s spolnim združenjem po naravi prevzel dolžnost, da oskrbi svojo družico in njenega otroka z vsem, kar potrebujejo. Ta iz spolnega združenja nastala obveznost ni kratkodobna, saj traja že nosečnost in dojenje blizu do dve leti in odgoja otroka do odraslosti pol človeške dobe sploh. Ker se pa pri taki nujno potrebni življenjski skupnosti zaračajo še drugi otroci, je taka življenjska združba med možem in ženo sploh trajna, dosmrtna. Le v taki neločljivi in dosmrtni združbi, ki ji pravimo zakon, je ženi mogoče izvrševati svoj naravni poklic, le v zakonu je človeka dostojno življenje zagotovljeno ženi, ki se je udala možu.

Vsako spolno razmerje med možem in ženo izven zakona nasprotuje nraavnemu redu in pomeni veliko družabno zlo. Svobodna ljubezen pomeni gaženje nraavnega reda, sramotna je za moža, poniževalna je za ženo, tudi če se izvaja sporazumno in na videz prostovoljno, ker je proti prirodnemu in nraavnemu redu. Svobodna ljubezen je lažniv izraz za zlorabo žene kot sredstva moški pohoti.

Zlorabljanje spolnega razmerja je tudi med izobraženstvom močno razširjeno in iz njega izvirajoče škode so nraavstno strahotne in zadevajo ponajveč ženstvo. Prostitucija v raznih oblikah, od počestnega vlačugarstva do sijajnega priležništva, nezakonsko materinstvo, nezakonska deca, zanemarjena mladina so sramotne pege človeštva in globoke gnojne rane človeške družbe. Glavni krivec tega zla je pač moški, gorje pa pretežno nosi ženska. Neumevno je, kako se morejo ženske, ki hočejo veljati za izobražene, in ki se hočejo izživljati v prostosti, ogrevati za svobodno ljubezen, ki je očitno ali prikrito suženjstvo za žensko.

Dušeslovni drobci.

Kako je vendar mogoče, da si naklada toliko žensk bremena in sramote suženjstva, saj bi brez njihovega sodelovanja ne bila mogoča moška razuzdanost?

Moški je že po svoji naravi bolj dejalen in silen, strasten in brezobziren, ženska pa trpna in mehka, uslužna in — lahkoverna. Sodeč po svoji nežnejši naravi je ženska preveč zaupljiva nasproti moškemu, videč v njem močnega in plemenitega zaščitnika. Moški pa je, ko ga prevzame spolni naгон kakor brezumna zver, ki gazi in uničuje vse, kar mu ovira pot do naslade. Lahko mi verjamete, saj spadam sam med to svojat, saj gledam kot zdravnik že četrto stoletja v globine življenja: V teh zadevah ne verjemite moškemu, tudi če si je nataknil angelska krila, ne zaupajte sebe in najdražjega

kar ima ženska, svoje nedotaknjenosti, nikomur, razven svojemu poročenemu možu, sicer doživite bridka razočaranja!

Marsikatera ženska se uda moškemu, da si ga bolj nase naveže in zagotovi kot moža. Kako nespametno ravnanje, kako usodna dešeslovna zmeta! Koliko čarokrasnih in blagodišečih cvetic imamo po naših livadah in gričkih, a višje cenimo one, ki so redke, najbolj v časti so one, tudi manj lepe in vonjave, z visokih, težko dostopnih planinskih čeri, ki jih naberemo z lastno nevarnostjo. Trdnjava, ki se po kratkem boju uda napadalcu, ni vredna tega imena, le trdnjava, ki je za njo tvegal vse svoje moči in žrtvoval najljubše žrtve, je zmagovalcu v ponos! Neoskrunjenost ali nedotaknjenost je oni ženski čar, ki vzbuja in ohranja v moškem zanimanje in — zvestobo, vse drugo ne drži dolgo!

Samo z življenjeslovnih in splošnih družboslovnih vidikov sem Vam hotel, cenjene gospodične in spoštovane gospe, predočiti nekatere strani spolnega vprašanja. Vem, da vsebujejo tudi druge stroke človeškega znanja, ki so mojemu zdravniškemu poklicu bolj oddaljene, še mnogo tehtnih razlogov za tako pojmovanje ženske naloge v življenju. Od Vas samih je odvisna Vaša vrednost in cena, od Vas samih je odvisna spolna nravnost, ki je temelj Vašemu dostojanstvu, zato bodite Ve kot izobraženke modre vodnice sebi in vzornice manj izobraženemu ženstvu!

BELGIJSKO ŠOLSTVO.

Dr. Louro Sušnik — Ljubljana.

C. Notranji poslovni red.

Splošne določbe.

Državne srednje šole v Belgiji so vnanje, le izjemoma tudi notranje (internati). V splošnem veljajo za notranji red v atenejih kot v srednjicah enaki predpisi.

Šola se začne 1. oktobra z otvoritveno slovesnostjo pod vodstvom predsednika upravnega sveta. Vpisovanje (v »registre matricule«) opravi zavodov tajnik po razredih že med poukom. Za sprejem v najnižji razred je predpisana starost 11 let. V izjemnih slučajih jo more po kr. odloku z dne 12. junija 1911 spregledati upravni svet v soglasju s šefom zavoda. Učenci morajo napraviti pismeni sprejemni izpit in doseči vsaj polovico točk iz sledečih predmetov: 1. letopis (10 točk), 2. diktat (40 točk), 3. osnove francoske gramatike (30 točk), 4. slovnična analiza (30 točk), 5. 4 osnovni računi iz aritmetike s celimi in desetinskimi števili ter zakoniti sestav mer in uteži (75 točk), 6. osnove zemljepisa Belgije (25 točk).

Kdor želi vstopiti v višji razred iz kakega zasebnega zavoda, mora napraviti skušnjo čez vse obilgatne predmete prejšnjega razreda. Učenci, ki pridejo iz kakega razreda nepopolnih srednjih šol (srednjic), vstopijo lahko v naslednji razred modernega oddelka

ateneja. Na podlagi posebnega izpita čez 4. razred morejo vstopiti tudi v 3. razred, nimajo pa potem pravice do zaključnega maturitetnega spričevala. Če hočejo biti redni učenci, morajo seveda slediti na srednjici pouku flamščine in angleščine, ki se začneta poučevati v modernem oddelku ateneja v 7. oziroma 6. razredu.

Izdelajo učenci, ki so dobili pri nalogah ali izdelkih v šolskem letu vsaj 0.5 točk v vsakem obveznem predmetu. Tisti, ki niso dosegli polovice točk v celoti vseh obveznih predmetov, morajo ponavljati razred. Dijaki pa, ki so sicer dosegli polovico točk v celoti predmetov, a ne pri vsakem posebej, morajo delati iz vseh predmetov, kjer so ostali izpod polovice točk, premestni izpit (examen de passage). Pri takih »prestopnih« izpitih mora dobiti učenec iz glavnih, za dotično sekcijo važnejših predmetov 0.5, iz ostalih pa 0.4 točk.

Svojčas so delali tudi posebne skupinske izpite ob koncu 3., 5. in 7. leta.

Kar se tiče neobveznih predmetov, morajo prinesiti učenci ob nastopu ali odstopu tozadevno prošnjo ali izjavo staršev. Istotako morajo starši pismeno izjaviti, kateri je občevalni ali materni jezik učenca in kateri oddelek ali sekcijo so izbrali za dijaka. Za proste predmete ni predpisan nikak poseben prispevek. A obiskovati smejo neobligatne predmete le učenci, ki so dobili prejšnje leto v nalogah iz obveznih jezikov (vštevši francoščino) 0.7 točk. Po min. odl. z dne 1. febr. 1892 morejo dobiti učenci, ki so dosegli pri obligatnih jezikih v celem manj kot 0.7 točk, a več kot 0.5 točk, za obisk prostih jezikov dovoljenje ravnatelja (Préfet des Études). Kdor obiskuje prosti predmet, sme prenehati tekem leta le na posebno prošnjo staršev; ravno tako ga mora obiskovati naslednja leta, če starši ne izjavijo nasprotnega.

Kot posebnost je treba omeniti, da je v državnih zavodih organizirano skupno učenje izven posameznim predmetom odmerjenih šolskih ur. Pri tem nadzirajo učence pod ravnateljevim vodstvom posebni nadzorovalci ali korepetitorji, večinoma filozofi (Surveillants, Maitres d'Études). To izvenrazredno delo je odmerjeno na kake tri ure dnevno. Specialne študijske ure za učence, ki prebivajo izven mesta, so n. pr. od $6\frac{1}{2}$ —8, od 1— $1\frac{3}{4}$ in od $4\frac{1}{2}$ — $5\frac{1}{4}$ ure. Takih ur so oproščeni učenci lahko le na zahtevo staršev, vendar ne tistih, ki padejo med dve lekciji in pa ob času, ko se vrši obligatni šolski pouk. Učenci dobe izkaznice, na katerih so označene študijske ure, ki so jih oproščeni; te karte morajo starši podpisati.

Profesorji prihajajo v razred pred učenci in ga zapuščajo še le za njimi. Vsak letnik ima posebnega razrednika, ki mu je poverjeno specialno moralno vodstvo dotičnega razreda.

Glede zamud velja pravilo, da se morajo, če le mogoče, v naprej opravičiti ali pa vsaj drugi dan po prvem izostanku. Vsak dan trikrat obiše razrede tajnik, da zabeleži absence in jih javi ravnatelju.

V šolo in iz šole naj prihajajo učenci po najkrajši direktni poti in naj ne tekajo, kričijo ali se igrajo po ulicah ali pa postajajo okoli šole. Obisk kavaren jim je prepovedan, razen v spremstvu staršev. V zavod naj ne prihajajo več kot 10 minut pred začetkom pouka.

Profesorji imajo za vsak razred poseben katalog, v katerega beležijo opazke glede napredka, pridnosti, vedenja, absenc in kazni.

Profesorji in dijaki imajo svoje — vsebinsko enake — razrednice ali šolske dnevnik (Journal de classe). Profesorjem služijo take beležnice za pregled tvarine in za dokaz točne priprave. Vpisujejo vanje za vsak dan in za vsak predmet učni načrt oz. snov (kratko vsebino lekcij in nalog). Zato jih mora mladi profesor prvih pet let službovanja dati vidirati pristojnemu ravnatelju in nadzorniku. Velikega pomena so dijaške razrednice, ki morajo biti pisane s črnilom. Učenci pišejo vanje dnevno pred očmi profesorja seznam učne snovi in nalog za naslednjo uro, skratka vsega dela, ki naj ga izvrše doma, kot jim ga narekuje profesor, in sicer ne šele na koncu ure. Te knjižice mora profesor — vsaj vsak mesec enkrat — vestno pregledati; o priliki vpiše vanje opombe o dijakovem napredku, tako da so starši vedno zadostno informirani, — po potrebi jih povabi profesor tudi na razgovor.

Koncem vsakega meseca izroče profesorji ravnatelju — po predpisanem formularju — poročilo o ponašanju in napredku učencev, njih naloge in seznam predelane tvarine. V posebnih slučajih poročajo takoj pismeno. Ravnatelj hrani vsa ta dokazila v arhivu ter vodi zapisnik o kaznih in absencah.

Profesorji morajo biti točni, gledati na red, na takt, osebno dostojanstvo in pravičnost, nepristranost, strogo disciplino, vzbujati morajo v učencih čut vneme, odgovornosti in odkritosrčnosti. — Metoda naj bo živahna, sugestivna, prikladna, tako da vzbudi v dijakih veselje do učenja, jim poda gotovo spretnost in zmožnost samostojnega učenja. Gojiti mora temeljito vse zmožnosti: voljo, um, čuvstvo, domišljijo in spomin.

Vsak učenec dobi ob začetku leta seznam predpisanih knjig, disciplinarni red in urnik. V šolo ne smejo prinašati dijaki drugih knjig kot predpisane, ki morajo biti vidirane od ravnatelja ali profesorja. Denarne zbirke brez posebnega dovoljenja upravnega sveta in ravnatelja so prepovedane — četudi pod pokroviteljstvom kakršnikoli oblastev.

Za učence iz okolice je poskrbljeno na ta način, da imajo v zavodu posebne prostore in posebno nadzorstvo, da se imajo takoj po prihodu v mesto kam dejati. Tisti, ki nimajo dovoljenja, da hodijo kosit k zaupanja vrednim osebam v mestu, morajo ostati v ateneju tudi v presledku med dopoldanskim in popoldanskim poukom. Dana jim je za obed na razpolago posebna sobana; po kosilu imajo odmor in študijsko uro. Ravno tako morajo ostati čez poldne v zavodu, če imajo biti popoldne zaprti. Med dnevom ne smejo iti iz splotja, če ne pokažejo pismene in utemeljene prošnje roditeljev.

Sploh smejo zapustiti zavod šele ob času, ko se je treba odpraviti na vlak. Starši, ki ne bi želeli tega varstva za sina, morajo imeti v mestu odgovornega zastopnika. Vsak učenec dobi izkaznico, na kateri je označen čas prihoda in odhoda ter študijske ure. Na podlagi takega potrdila od zavodovega ravnateljstva dobe učenci lahko na železnici stalne vozovnice s primernim popustom.

Učenci se lahko poslužujejo razrednih knjižnic, obiskujejo na ateneju vsakoletna predavanja o slovstvu, znanosti in umetnosti v Belgiji; nižjegimnazijci, katerih vedenje in pridnost je zadovoljiva, napravijo med letom pod vodstvom ravnatelja in profesorjev več izletov, da si ogledajo muzeje, arhive, biblioteke, spomenike itd.

Kazni.

Kazni so sledeče: 1. učenec se pridrži po rednem pouku v šoli (retenué) pod nadzorstvom v skupnem lokalu, vendar ne nad 2 uri — razen če dela med tem nemir (1 uro več), 2. ukor (réprimande) po ravnatelju v pisarni, 3. ukor pred razredom v navzočnosti profesorjev ali pa pred vsemi profesorji in učenci skupaj, 4. začasna izključitev od enega ali vseh predmetov, ki jih poučuje isti profesor, za krajši ali daljši čas, 5. začasna izključitev od vseh predmetov, ki pa ne sme presegati 4 dni, 6. odstranitev iz zavoda. Kazni pod 1.—3. se nalagajo navadno za nemarnost, pod 4.—5. pa za stalno motenje pouka ali težje pregreške. Kaznovani učenci dobe izredne naloge, ki jih morajo v gotovem času izgotoviti; oboje se jim zabeleži v njihov dnevnik, ki ga vidira oče. Tudi začasno izključeni ostanejo v zavodu pod pažnjo nadziralca. O začasnih izključitvah izvešča ravnatelj upravni svet z navedbo razlogov za kazen, definitivno izključitev ali odstranitev izreka le upravni svet.

Počitnice.

Velike počitnice trajajo — vedno vštevši — od 1. avgusta do 30. septembra, božične od 24. decembra do 2. januarja, velikonočne od velikega ponedeljka do ponedeljka po prvi povelikonočni nedelji. Poleg nedelj in praznikov so prosti še vernih duš dan in državni prazniki. Vrhutega je prosto ob četrtek popoldne. Upravni svet pa ima pravico dati prosto še pustni ponedeljek in torek popoldne, en dan povodom uspehov pri splošni tekmi in dva dni ob občinskem (krajevnem) prazniku ali proščenju.

Šolnina.

V belgijski šoli ima važno vlogo šolnina (minerval). Višino šolnine predlaga upravni svet, določi jo pa z naredbo minister. Znaša lahko letno 20—120 frankov; plača se četrtletno naprej zavodovemu blagajniku-tajniku. Učenci dobe tozadevno opozorilo, nar kar morajo vplačati znesek v 6 dneh.

Pri dveh ali več bratih se šolnina zniža za eno petino. Prošnje za oproščanje ali znižanje šolnine se morajo vsako leto pred 1. oktobrom predložiti predsedniku upravnega sveta. Ugodno se rešijo take prošnje na predlog ravnatelja po preteku prvega tromesečja in to le za dobo tistega leta. Prvi vplačani obrok se nato učencu delno ali celotno vrne. Teh ugodnosti pa so deležni le revni učenci, ki imajo v vedenju in pridnosti lep red (0,65 točk povprečno pri prvih izpitih t. l.). Pri višjih razredih se gleda zraven še na primerno sposobnost učencev. Če se kdo med letom izkaže te ugodnosti nevrednega, se mu lahko vsakčas odvzame. Po pravu so šolnine oproščeni: otroci in vnuki (sirote) srednješolskih profesorjev (aktivnih, upokojenih ali umrlih), nadzorovateljev, tajnikov-blagajnikov upravnega sveta in aktivnih ali umrlih srednješolskih nadzornikov (min. okrožnica z dne 14. okt. 1897 etc.).

Stik z domom.

Belgijska šola skuša iti staršem v vsakem oziru kar se da na roko. Za vnanje učence, ki se vozijo po železnici v šolo, preskrbi ravnatelj v zavodu lokal in nadzorstvo ter jim izstavi izkaznice za kontroliranje poti in časa. Na podlagi učenčevih beležk in profesorjevih opomb v dijaškem dnevniku se voditelji lahko vsakčas prepričajo, v koliko vrše otroci predpisano delo. Zato pa naj jih tudi oni vidirajo in podpisujejo vse izkaze svojih otrok. Istotako naj takoj prijavijo vsako zamudo učenčevo ali spremembo stanovanja. Pri vsaki odločitvi glede stroke ali predmetov morajo sami označiti svoje stališče.

Napredek.

Šolsko leto je razdeljeno v tromesečja (trimestres), ki se končajo o božičnih, velikonočnih in velikih počitnicah. Vsakokrat dobe dijaki ocene, ki se sporoče staršem v tromesečnih izkazih. Ob koncu vsakega tromesečja je namreč pismeni izpit čez dotično tvarino, pri zadnjih dveh tudi čez glavne stvari iz prejšnjih razdobj; zato se pa obakrat uspeh taksira z dvojnimi številom točk, t. j. n. pr. mesto sto z dvesto itd.

Tu moramo dodati par opazk glede redovanja. Ocenjevanje dijakovega znanja pri ustnih izpitih ali nalogah ni omejeno na malo število redov kot pri nas, kjer se pod redom »dobro« ali »zadostno« lahko skriva zelo različna mera znanja, kar je za dijake in profesorje često vir nezadovoljnosti. Belgijski (in sploh romanski) način redovanja bazira na številu točk, ki jih učenec doseže — podobno kot pri telovadbi ali sportu. Posameznim predmetom je odmerjeno gotovo število točk (po važnosti in obsegu pouka), tako verouku 50, latinščini 100, francoščini 100, flamščini 100, nemščini in angleščini po 50 ali 100 (to se ravna po sekciji ali razredu), grščini 75, zgodovini in zemljepisju skupaj 75, matematiki v nižjih razredih po 75, v višjih v grškolatinski in trgovski sekciji po 75, v ostalih dveh po 100, prirodopisju 50 oz. v višjih 3 r. razen v grškolatinski sekciji po 75,

v 2. in 1. r. trgovske sekcije po 100, trgovskim vedam v 4. in 3. r. po 75, v 2. in 1. po 100, risanju 50 oz. v 2. in 1. r. latinske in realne sekcije po 75, telovadbi 25, glasbi 50 točk.

Tekom vsakega trimestra izprašajo učence dvakrat ali trikrat iz (vseh predmetov, zlasti) jezikov (čitanje, recitacija itd.). Temu odmerjene točke se odštejejo za vsak jezik od maksima točk, ki spadajo na dotične trimestralne glavne naloge (compositions). Te pismene skušnje se vrše v 4 skupinah: 1. iz starih jezikov — le da se začno za latinščino šele v 6. in za grščino v 3. r. —, 2. iz materinščine in živih jezikov, 3. iz zgodovine in zemljepisja in 4. iz matematike ter prirodopisja oz. risanja ali trgovstva. Pri risanju in telovadbi se določijo rezultati po celoti za izdelke ali vežbe tistega leta dobljenih točk. Pri petju, telovadbi in risanju razen v 3 višjih razredih realne sekcije je samo ena »kompozicija« koncem leta, obsegajoča praktičen in teoretičen del. — Ko so te ocene določene, se primeri svota njim odmerjenih točk z določenim maksimumom in rezultat tvori tromesečni uspeh učenca iz dotičnega predmeta. Pri prvih dveh serijah kompozicij ga objavi profesor učencem v zapovrstnem redu tekom 10 dni že v razredu. Zaporedno listo in število točk izroči profesor z nalogami vred ravnatelju, ki vpiše podatke v katalog in shrani vse v arhivu, naloge najmanj dve leti; uspeh na podlagi točk iz zadnje kompozicije pride v zadnji trimestralni izkaz.

V splošnem so naloge po navadi dvojne: teoretične in praktične. Recimo, da je vsak mesec ena teoretična, ob koncu trimestra pa praktična naloga; lahko je tudi ena sama, teoretična in praktična obenem. Točke za red so seveda razdeljene po določenem ključu med teoretične in praktične pismene izpite. Praktični del obsega kot važnejši in sklepni več točk, denimo $\frac{1}{2}$, teoretični $\frac{1}{4}$, ostalo zopet $\frac{1}{4}$. Sicer pa je to zelo spremenljivo in so metode v podrobnem različne. — Iz tega sledi, da je usno izpraševanje za red zelo podrejenega pomena, do polne veljave pride le pri maturi. Nadomestujejo ga teoretične naloge: v gotovih presledkih (lahko vsakih 14 dni) odredi profesor brez predhodnega obvestila kake pol ure za pismen izpit iz dotične lekcije ali iz tvarine zadnjega razdobja. Praktične naloge so pregledne oz. aplikacijske (proste, prevodi, risanje kart, uporabe pri matematiki, prirodopisju, vežbe pri telovadbi itd.); vrše se v skupinah tekom predzadnjega tedna v trimestru, ki je zato pouka prost.

Kdor manjka pri takšni zaključni kompoziciji, mora v kratkem času opravičiti svojo odsotnost, nakar odloča ravnatelj v skladu s profesorjem o veljavnosti opravičila (le bolezen, smrtni slučaj v rodbini itd. so veljavni vzroki). Če je bila odsotnost opravičena, ima dijak pravico na povprečno vsoto točk (moyenne), ki jih doseže iz istega predmeta pri izpitih naslednjih dveh serij. Vendar se to srednje število ne dovoli za izpit zadnjega tromesečja ali pa za oba prejšnja skupaj. Če pa opravičitev ni bila zadostna, izgubi učenec vse točke, ki so namenjene tisti »kompoziciji«. Prav tako izgubi vse točke za dotični izpit, kdor goljufa ali pomaga goljufati. — Uspehi teh izpitov se zabeležijo učencem v tromesečne izkaze, ki jih dobe začetkom

januarja, o Veliki noči in koncem šolskega leta. Ti tromesečni izkazi vsebujejo poleg v poedinih delnih izpitih doseženih točk ozir. redov še ocene iz vedenja, pridnosti, napredka, število zamujenih ur in število kazni. Vrhutega prejemajo starši vsak mesec ocene iz sinovega vedenja in pridnosti, učenci s 75% točk dobe tozadevno pohvalnico. Slabim učencem — zlasti v nižjih razredih ali pripravljavnicah — se vpišejo lahko tudi tedenski redi ali tozadevne opombe v njihove dijaške knjižice.

Vse te izkaze morajo prinesiti dijaki zopet v šolo, opremljene s podpisom očeta ali varuha.

N a g r a d e.

Izvrstno pedagoško sredstvo so nagrade in tekme. Javno priznanje dijakovega prizadevanja — bolj častno kot efektivno — je dokaz zanimanja in pravičnosti s strani vzgojiteljev, ki mladini zelo laska in jo vzpodbuja k vnemi in vztrajnosti, ker ne goji le čuta dolžnosti, ampak podžiga tudi njen osebni čut časti. Zato je udomačen v Belgiji cel sestav nagrad. Za vsak predmet je določena a) nagrada (prix) za učence, ki dobe po seštetju pri vseh treh serijah nalog dobljenih točk (zadnji dve štejeta dvojno) 0·8 vseh točk, ki pripadajo izpitu iz dotične tvarine, b) pohvala (accessit) za 0·7 doseženih točk, c) priznanje ali častna omemba (mention honorable) za 0·6 vseh točk. Pri telovadbi, glasbi in risanju v štirih nižjih razredih se dele posebne nagrade. V vsakem razredu se nakloni vrhutega a) splošna nagrada (prix général) učencu, ki je dosegel povprečno 0·7 točk v vseh obveznih predmetih kot celoti, izvzemši telovadbo; v najvišjem razredu, v retoriki, dobi ta nagrada ime odlične nagrade (prix d'excellence), b) splošna pohvala učencu, ki je dosegel povprečno 0·6 točk pri celoti obveznih predmetov brez telovadbe. — Ista izjema velja za druge predmete, katerih so dijaki zaradi telesnih napak lahko oproščeni (poleg telovadbe risanja, lepopisja, v srednjicah še ročnih del in gospodinjstva). Pri dijakih, ki so pravilno oproščeni verouka, se tudi točke za ta predmet odbijejo. — Slednjič daje vlada še posebno nagrado (récompense spéciale) učencu retorike z odlično nagrado, ki je dobival splošno nagrado v vseh razredih od šestega dalje. Tudi za pridnost so nagrade.

Splošne in posebne premije obstoje navadno iz knjig; vendar so lahko tudi drugačne — po razsodnosti upravnega sveta. Za drugo in tretje mesto se dobi zraven posebno spričevalo. Za odlično premijo prejme učenec knjige ali pa rdečo medaljo. Nagrade se objavijo v izvestju (palmarès), kot ga izdaja vsaka gimnazija in ki prinese tudi imena učencev, ki so prejeli vsaj 0·5 (polovico) točk pri izpitih, t. j. tistih, ki so izdelali. V svrhu proglasitve uspehov in podelitve nagrad se priredi karmoč slovesna javna svečanost.

Izredni učenci — z ravnateljevim dovoljenjem je mogoč vpis tudi k posameznim predmetom — imajo pravico le do posebne omembe pri predmetu, v katerem so dosegli 0·8 točk in do posebne nagrade iz risanja, telovadbe in glasbe. Pravico do nagrade izgube učenci,

ki se niso udeležili izpitov zadnjega ali pa prvih dveh trimestrov; učenci, ki so bližnji sorodniki kakega profesorja (ki pa dobe lahko posebna darila in splošne premije), ali ki jih privatno poučuje profesor istega razreda iz dotičnega predmeta in pa tisti, ki se brez pravega vzroka ne udeležijo svečane razdelitve daril.

Splošne tekme.

Vsako leto se je vršilo v Belgiji obligatno splošno tekmovanje (concours général) med javnimi srednjimi šolami; svetovna vojna je l. 1915 ta običaj prekinila.

Kako so bile organizirane take tekme? — (Gl. o tem Rapport triennal sur l'État de l'Enseignement moyen en Belgique par M. P. Pouillet, Bruxelles 1913, 7 ss.)

Tekmovanje se vrši v dveh skupinah: v prvi za popolne srednje šole, v drugi za srednjice. Tekem za prvo stopnjo se morajo udeležiti kr. ateneji, latinske sekcije pri drž. srednjicah, občinski zavodi, ki jih podpira vlada, izključno občinski zavodi ter taki, ki jih podpira občina, razen če jih oprosti naučni minister. Udeležijo se jih lahko tudi privatni zavodi, če napravijo prošnjo na naučni oddelek in imajo slično urejen pouk kot javne po zakonu z dne 1. junija 1850. Program za tekme je objavila vlada prvič 3.—4. sept. l. 1888 v uradnem listu »Moniteur belge« in ga potem še večkrat izpopolnila.

Pozvani so k tekmam obe »retoriki«, humanistična in realna, ter od obeh sekcij po en višji (4., 3., 2.) razred, ki ga določi žreb. Le če bi bil izžreban na zavodu trikrat zapored isti razred, se mora določiti s srečkanjem kak drug razred. K temu skušanju so pa pripuščeni le dijaki, ki so prejeli pri prvih trimestralnih izpitih povprek vsaj 0.65 točk v vseh za razred obveznih predmetih.

Vsi izpiti so pismeni razen končnih skušenj za razpisano častno darilo (prix d'honneur). Sestoje pa iz zaporedne vrste enakih nalog, ki jih pišejo istočasno v vseh krajih, kjer so tekmujoče šole, in sicer v kakem drugem poslopju izven ateneja, kolegija ali srednje šole sploh v navzočnosti člana upravnega sveta ali člana občinskega sveta ter pod nadzorstvom enega ali več delegatov izmed profesorjev tekmujočih zavodov, ki jih določi prosvetni minister. Razen njih in še srednješolskih nadzornikov nima za čas izpita nobena druga oseba dostopa v dotično dvorano. Čas in dobo izpitov določi naučno ministvo.

Za vse omenjene razrede je izpitna tvarina sledeča: a) prosta naloga brez uporabe slovarja iz materinščine (jezik se ravna po pokrajinah: v valonskih je naloga francoska, v flamskih flamska, v nemških nemška); b) naloga brez uporabe slovarja iz flamščine ali nemščine za valonsko ozemlje, iz francoščine za flamsko ali nemško ozemlje. Razen tega se pišejo v retoriki naloge iz štirih glavnih predmetov, tako v grškolatinski sekciji: 1. prestava iz latinščine, 2. prestava iz grščine (obe brez besednjaka), 3. matematika, 4. naloga iz enega izmed treh predmetov, ki ga določi srečka (prosta naloga

iz tretjega modernega jezika brez slovarja ali iz zgodovine in zemljepisja ali pa iz prirodopisja, t. j. fizike in osnovne kemije). V drugih sekcijah stopijo seveda na mesto latinščine in grščine predmeti, ki so bistveni za dotični oddelek, torej v latinski in realni geometrijsko risanje, v trgovski trgovske vede in narodno gospodarstvo (le 3 naloge). Za ostale razrede je program podoben, le da je prepuščen žrebu večji delokrog, da je naloga lahko tudi prevod na latinščino (v 4. ali 3. r.), da obsega naloga iz prirodopisja živalstvo in rastlinstvo (v 4. ali 3. r.) ali da obsega izpit en predmet manj (v 4. hum. r. in v 3. ali 2. mod. r.) ali celo dva predmeta manj (v 4. mod. r.).

Naloge iz prirodopisja, zemljepisja in zgodovine ter prevode iz klasičnih jezikov sestavi lahko učenec poljubno v flamščini ali v francoščini.

Vse tekmujoče šole pošljejo naučnemu oddelku pravočasno imenik učencev 4 višjih razredov posameznih sekcij ter navedejo v njem ime, priimek, rojstni kraj učencev, bivališče staršev, odstotek točk, ki jih je vsakdo dosegel pri prvih dveh kompozicijah in v celoti ter predmete, katerih je dijak oproščen in slednjič, ali je repetent. K natečaju se pozovejo vsi učenci, ki so dobili 0-65 točk pri obeh serijah izpitov tistega leta povprek iz vseh v dotičnem razredu obli-gatnih predmetov. Po teh podatkih sestavi prosvetni oddelek seznam vseh tekmovalcev in posebej za repetente iz retorike, ponavljalci iz drugih razredov so pa od tekmovanja izključeni.

O tekmah razsoja poseben izpitni ali razsojevalni odbor (jury), ki ga imenuje prosvetni minister. Ta določi vnaprej način ocenjevanja nalog in odgovorov pri natečaju. Za učence lat. sekcije je iz matematike in prirodopisja posebno redovanje.

Za vsak predmet so razpisana posebna darila. Za 80 točk od 100 dobi učenec prvo nagrado (prix), za 70 točk drugo nagrado (accessit), za 65 točk pa tretjo nagrado (mention honorable). Za repetente retorike je določena za 80% točk posebna premija brez druge razdelitve; niso pa pripuščeni k ustnemu izpitu.

Prav slovesni so u s t n i izpiti. Vrše se v glavnem mestu Bruslju in sicer javno. Za vsakega tekmovalca po 35 minut. Pripuščeni so pa k izpitu iz kakega predmeta le oni, ki so dosegli 80% točk pri dotičnem predmetu. Ustni izpit iz fizike in kemije se vrši v kr. ateneju v Bruslju, kjer so pri roki potrebna učila. Izpitni čas: 2 uri za 4 kandidate. Če doseže učenec pri ustnem izpitu vsaj 35 točk od 50, dobi častno darilo (prix d'honneur). A pri vsakem predmetu more biti le en tekmovalec tako srečen — razen pri predmetih, kjer si dijak lahko izbere jezik: tu sta na razpolago dve taki častni nagradi, za vsako narodnost ena.

Odlikovanci (Lauréats) dobe poleg diplom in knjig še specialne kolajne, in sicer: za dva »prix d'honneur« srebrno, za tri iz rdeče pozlačenega srebra, za štiri »prix d'honneur« pa iz zlata.

Razdelitev nagrad zmagovalcem se obhaja v prestolnici na dan, ki ga določi prosvetni minister. Na programu je vedno tudi slavnostni govor o kaki znanstveni temi. K tej slavnosti so poklicani vsi odliko-

vanci, ki so dobili prvo ali drugo nagrado (prix ali accessit). Učenci, ki so dosegli priznalno »mention honorable« (t. j. tretje darilo), dobe po posredstvu občinskih uprav posebne diplome.

Podrobno poročilo o teh tekmah prinese »Moniteur«.

Zavodi so na take uspehe ponosni pa jih radi ovekovečijo s častno ploščo v zavodu, na kateri bleste imena vseh učencev zavoda, ki so odnesli pri »concours général« kako nagrado. Ravno tako počaste tudi tiste, ki so na zavodu dobili »prix d'excellence« ali »diplôme d'honneur«.

Istotako so imele samostojne nižje srednje šole (moške in ženske srednjice) svoje splošne tekme. Predpisi so mutatis mutandis enaki kot za višje (Cf. Moniteur belge z 12. sept. 1897 ali Rapport triennal l. c. 13 ss.). Tako tekmujejo tu samo prvi razredi (tretji letniki) in sicer le pismeno. Izpit, ki se vrši povsod na isti dan izven šole, se razdeli na literarni in realni del. Pri prvem se pišeta dve skupini nalog: iz francoščine in flamščine brez uporabe besednjaka in pa iz zgodovine oz. zemljepisja. Realni del obsega nalogo iz matematike in nalogo iz fizike ali kemije ali knjigovodstva (kar določi žreb). Jezik je dan pri zgodovini in zemljepisu ter pri prirodopisnih predmetih učencem na izbiro. Udeležje se tekem učenci z nad 0-65 točk. Za vsak del tekme (jezikovni in znanstveni) se podeli 10 prvih in 20 drugih mest (nominativno) ter 5 prvih in 10 drugih za tiste, ki so kak razred razen zadnjega ponavljali, in sicer je predpisana za te slednje za 5% točk višja meja kot za prve, to se pravi od 70—60% namesto 65—55%. Repetentje zadnjega letnika s 70% točk dobe lahko specialno premijo. Učenci, ki pridejo na povprečno 75% točk, dobe odlično nagrado (prix d'excellence).

Pri ženskih srednjicah je v navadi samo ena skušnja iz treh predmetov. Ti so: dva jezika in še en izžrebani predmet (bodisi zgodovina in zemljepis ali matematika, bodisi prirodopis ali knjigovodstvo). Za obe kategoriji učenk je pripravljenih 10 prvih in 20 drugih daril. Tekme nadzirajo za to določene srednješolske profesorice.

Tekme same (višje in nižje) se v r š e t a k o - l e: Primerno velik lokal za pisanje nalog določi župan. V tem prostoru se zberejo ob odrejeni uri učenci in oba člana, ki vodita izpit. Ministrski odposlanec se izkaže članu upravnega ali občinskega sveta s svojo poveljnico. Nato mu izroči krajevni član od prosvetnega oddelka doposlani zavoje zapečaten, kar se konstatira v zapisniku, kakor tudi, da nosi datum dneva tekem. Zavoje vsebuje teme in papir za naloge. Zavoju za prvi dan je priložena tudi uradna lista učencev, ki se pripuščajo k natečaju. Ta seznam vpošlje delegat z nalogami zadnjega dne zopet prosvetnemu oddelku. Zavoje odpre delegat v prisotnosti drugega člana, — sicer ne prisostvuje tem izpitom nihče drugi.

Učenci izjavijo, da nimajo pri sebi nikakšnih nedovoljenih pomožnih sredstev. Delegat prečita imena učencev, ki so v oficijelnem seznamu; samo ti se smejo udeležiti tekem. Če kateri izmed njih ni navzoč, se ugotovi njegova odsotnost obenem z vzrokom absence

v zapisniku. Odsotnost se more opravičiti le na podlagi zdravniškega spričevala, potrjenega od krajevne oblasti, da učenec vsled bolezni ni v stanu priti k tekmi; to spričevalo se priloži zapisniku. Vsakokrat določi srečka učencem mesta. Ta sedni red se zabeleži v uradni listi. Nato izroči delegat vsakemu tekmovalcu naslov naloge, ne da bi ga prej prečital ali razložil, obenem eno ali več pol papirja za prepis izdelka. Odposlanec skrbno nadzira učence med izdelovanjem nalog.

Ko prejme dijak papir, zabeleži v priključeno kuverto svoje krstno in rodbinsko ime, rojstni kraj, sedež šole in ime razreda, nakar jo odposlanec pred očmi dijaka zapre. Prepovedano je izrečno, napraviti na nalogi kak znak, napisati ime, kraj ali kaj podobnega. Vsako občevanje učencev med seboj ali z zunanostjo je med izpitom zabranjeno. Pri matematiki in trgovskih predmetih smejo učenci rabiti logaritme, šestilo, ravnilo in oglomer, ne pa formul. Izmed besednjakov je dovoljen samo grški učencem 4. razr. grško-latinske sekcije. Dijaki tudi ne smejo posojati teh pomožnih sredstev drug drugemu. Izpitni odbor (jury) lahko razveljavi naloge, pri katerih je spoznal kako prevaro, prepisovanje ali pomažanje.

Ko preteče odmerjeni čas — kolikor se ga porabi za uvodne formalnosti, se ne všteje — pobere delegat po vrsti naloge.

Odposlanec vodi o izpitih sproti zapisnik, v katerem konstatira vse, kar je predpisano, kakor tudi slučajnosti, ki se tičejo izpita. Ta protokol podpiše razen njega še prisotni član upravnega odnosno občinskega sveta. Vsak dan dene delegat v isti seji in v isti zavitek zapisnik in izdelke učencev. Ta ovoj se zapečati s pečatom obeh članov komisije in opremi z njunim podpisom. Nato se odpošlje pod dvojnimi omotom s primerno označbo priporočeno na naslov prosvetnega ministra.

O rezultatih teh tekem oziroma o višini izkazanega znanja pri pismenih in ustnih izpitih sestavi »jury« obširno službeno poročilo, ki se objavi uradno v nadaljnje ravnanje prizadetim šolam. Nekaj takih zelo poučnih izvestij iz let 1908—1910 prinaša tudi Rapport triennal l. c. 85—124, 158—211, 251—302.

Zrelostni izpiti.

Zrelostni izpiti (examens de sortie) za učence, ki so dovršili najvišji razred ali »retoriko«, se vrše vsako leto med 15. in 25. julijem. Prijavijo se zanje lahko samo redni učenci, ki so dosegli počez vsaj 0.5 za obligatne predmete določenih točk. Izredni učenci sicer tudi lahko delajo izpit, a dobe spričevalo samo za dotične predmete. Maturitetni izpiti so javni in ustni ter se nanašajo na vso tvarino predmetov zadnjih dveh let pri klasični sekciji in zadnjih treh let pri moderni sekciji.

Predsednik izpitnega odbora je član upravnega sveta kr. ateneja, člani pa: 1 ali 2 osebnosti, ki ju določi minister na predlog ravnatelja izven srednješolskega učnega osebja, potem ravnatelj in profesorji najvišjega razreda.

Spričevalo dobe kandidati, ki so dosegli povprek polovico točk iz obveznih predmetov; ti izdelajo z označbo: »z uspehom« (avec fruit). »Z velikim uspehom« (avec grand fruit) izdelajo učenci z najmanj 0·7 točk, »z največjim uspehom« (avec le plus grand fruit) pa dijaki z 0·8 in več točk.

Diplome podpišejo vsi člani komisije in pa kandidat sam; vidirati pa jih mora tudi prosvetno ministrstvo. Razdele se, če le mogoče, ob svečanosti razdelitve nagrad. Na podlagi tega uspeha izstavi lahko ravnatelj na svojo odgovornost srednješolskim absolventom v svrhu visokošolskih študij posebna potrdila (Certificats d'Humanités).

Obiskovalna ali odhodna spričevala se izdajajo učencem pod navadnimi modalitetami.

LJUDSKO ŠOLSTVO.

Učiteljišča.

V zvezi z reformo ljudskega šolstva, ki se je izvršila po svetovni vojni, se je moralo revidirati tudi stanje na učiteljiščih (Écoles normales primaires). Uredba z dne 30. marca leta 1923 vsebuje sledeče spremembe: 4-letna učna doba na drž. učiteljišču se je radi pomanjkanja učiteljev znižala na 3-letno za absolvente 3 razredov srednje šole, absolventom (8 razredov) osnovnih šol je namenjen še 1- ali 2-letni pripravljalni oddelék. Prej so prišleci s srednjih šol v prvem letniku izgubljali čas v pripravljalnem (4.) razredu skupaj z dijaki, ki so prišli z ljudskih šol brez zadostne splošne izobrazbe. Četudi je potemtakem sedaj mogoče absolvirati učiteljišče eno leto prej kot atenej, študirajo dijaki na učiteljiščih večinoma povprečno štiri leta, ker je predpisan za vsakogar sprejemni izpit in natečaj (za oba razreda pripravnice in 1. letnik prave normalke) in gre večidel učiteljiščnikov še vedno skozi en razred pripravnice. Isti predpisi veljajo seveda tudi za pokrajinska, občinska in privatna učiteljišča.

Učni načrt obsega razredni pouk in dodatne vežbe (seminarske vaje). Učni predmeti so: verouk in morala 2 uri ter za tiste, ki so oproščeni verouka, poseben kurz o morali 1 uro, temelji iz ustave, uprave in šolske zakonodaje 1 uro, pedagogika za osnovne šole 3, 5, 6 ur, materinščina 4—6 ur, drugi drž. jezik 3 ure, lepomisje pol ure, matematika 3 ure, trgovske vede 1 uro, priropisje in poljedelstvo 2 uri, higijena 1 uro, gospodinjstvo na ženskih zavodih 1—2 uri, zemljepisje 1 uro, zgodovina 1 uro, ročno delo 2 uri, risanje 2 uri, telovadba 2 uri in pol, glasba 1 uro. Šef zavoda ima vsak teden predavanje o pravilih pristojnosti. Dopolnilne vaje (3—4 ure) imajo svrhu, da dobe učenci veselje do lastnega raziskavanja z dobro metodo in da si poglobé specialno znanje; nanašajo se razen na imenovane predmete še na zgodovino vzgojeslovja, slovstva in umetnosti, obrtni nauk (tehnologijo) in narodno gospodarstvo. Lahko se poučuje tudi tretji in četrti živi jezik. Praktično se vežbajo učenci

na posebni priklopljeni osnovni šoli ali vadnici. Nadzorstvo vrše posebni in strokovni nadzorniki. Za sprejem v 1. letnik normalke je predpisana starost 16 let. Predpisi za sprejem kakor tudi glede napredovanja in mature so strožji kot drugod: število vsakokrat potrebnih točk je zvišano za 10—15%. Tudi ponavljanje je otežkočeno.

Vzgoja stoji vidno pod vtisom svetovne vojne, v kateri je ravno Belgija toliko trpela: namen ji je predvsem, da napravi gojence bolj dostopne tudi velikim idejnim tokovom in čuvstvom človečanstva, ki zblizujejo preko političnih, socialnih in verskih mej vse ljudi dobre volje.

Pouk morale je največ praktičen: v pripravljajlnih razredih obsega pravila bontona, dolžnosti iz pravičnosti, iz ljubezni, do samega sebe, v normalki pa sistematičen pregled razmerja posameznika do družbe in razvoja človeštva, družinske, stanovske, državljske in mednarodne dolžnosti, nadalje oris nekaterih sestavov morale, izbor vsem skupnih naukov ter analizo izbranih sestavkov iz del velikih moralistov. Poleg tega seveda očrt npravstvenega in državljskega pouka za osnovne šole. Državoznanstvo se predava 1 uro v 2. letniku normalke, a brez poseganja v dnevno politiko.

Težišče učiteljskega pouka leži naravno v pedagoški in metodiški izobrazbi, ki ji je posvečeno največ pozornosti. Za završek je predpisana vzgojeslovna razprava ali referat o kakem učencu vadnice.

Pouk v materinščini in drugih jezikih je urejen podobno kot na atenejih. Literarna zgodovina se jemlje le v zgledih zadnje dve leti. Posebno se vadijo v direktni metodi, ki zahteva od učenika največ napora.

Pri matematiki se gleda zlasti na praktično stran; učita se aritmetika in algebra istočasno in paralelno z geometrijo. Prirodopisni in poljedelski pouk je dokaj obsežen in preračunan na potrebe osnovnih šol (tudi fizika in kemija).

Zemljepis se uči v pripravljajlnih razredih v manjšem obsegu, v normalnih pa tako, da se poda v prvem letniku kozmografija in splošna geografija, v drugem letniku se jemlje Belgija, v tretjem pa sledi opis drugih držav. Pri zgodovini se poda v 1. letniku pripravljajlnice celoten oris, v drugem belgijska zgodovina, v normalki pa natančeneje zgodovina Belgije v okvirju svetovne zgodovine.

Važno mesto zavzemajo ročna dela. Pouk se podaja postopoma trikrat v vedno širšem obsegu s stalnim ozirom na risanje in kmetijski pouk. Ta panoga daje vsemu šolstvu nižje stopnje poseben praktični značaj; nekaj umetelnoobrtni pouk.

V pripravnici se izdelujejo v obeh razredih predmeti iz papirja, kartona, sukna, sadre ali lesa, kakor podlage, stojala, mape, škatle, senčniki, svečniki, pepelniki ter (modelirane) cvetice, sadeži, živali, igrače itd. V normalki se uči v prvem letniku modeliranje in izrezovanje oziroma obdelovanje lesa, pa tudi že kovin. Cilj so izdelki za domačo rabo, kot ročaji, rezila, držala, stojala, obešala, ravnila, gladila, vijala, opore, zobovi, police, okvirji, obtežilniki, podstavki,

pušice, geometrijski liki, modeli i. dr. V drugem letniku se izdelujejo iz več snovi na razne načine sestavljeni predmeti, n. pr. omarice, mizice, stelaže, predali, skrinjice, posode itd. Prav tako iz železa (žice), n. pr. podstave, kljuke, držaji, izveski, kazala, razne plošče, obročki, rozete in slično. V tretjem letniku delajo še druge reči iz lesa, še več pa iz ploščatega železa (plošče, ravnila, obtežilnike), iz pločevine (kotomere, šestila itd.), sestavljene izdelke (svečnike, svečnilnike i. dr.); tu se vadijo lahko tudi v kovanju, bočenju, varenju i. dr. Naravno je, da se morajo pri tem učenci seznaniti predvsem z raznim orodjem in njega uporabljanjem ali celo izdelovanjem; navadno si šola sama izdelava največ orodja in priprav za poskuse. Ostali izdelki so last učencev. Poučuje se seveda tudi program za osnovne šole.

Tudi v ženskih zavodih se prične s papirjem in kartonom in z modeliranjem. V ostalem je žensko ročno delo, ki je istotako v zvezi z risanjem in geometrijo, svojevrstno in znano povsod (šivanje, pletenje, vezenje, zaznamovanje, kvačkanje, krojenje, popraviljanje). Tudi pri drugih predmetih se jemlje v ženskih učiteljskih vedno ozir na specialne ženske potrebe (še posebej za uporabo v raznih osnovnih šolah): tako je zadnje leto več higijene (1 uro), ročnih del (pol ure) in pride zraven gospodinjstvo (2 uri), na drugi strani pa nekaj manj matematike, risanja in prirodopisa.

Pouk risanja se vrši normalno po programu višje stopnje. Telo vadba se goji sistematično (švedska gimnastika — Lingova pedagoška metoda) ter obsega praktični in teoretsko-pedagoški del, tudi plavanje in razne igre. Glede glasbe ni pripomniti nič posebnega.

Kakor telesna dela se vrše tudi dopolnilne vežbe večinoma popoldne. Te so individualne. Predvsem gotovo obligatno čtivo na trimester. Profesor določi knjige za učence, knjižničar jih razdeli ter pobere ob svojem času referate. Ko jih profesorji popravijo, jih predajo ravnatelju, kateri jih vrne učencem. Tudi govorne vaje so obvezne: vsak učenec mora imeti na semester vsaj eno predavanje.

Državna učiteljska so splošno internati, imajo pa tudi eksterne. Učenci se obvežejo, da bodo služili vsaj tri leta kot učitelji. Življenje v zavodu je temu primerno — slično kot na Francoskem. Zato naj zadostuje le par opomb o notranjih uredbah. Prepovedani so dijaški krožki in vse nešolske knjige. Izhod (zlasti ob nedeljah popoldne) je mogoč le z dovoljenjem ravnatelja. Šicer obavlja zvezo z zunanjim svetom šolski sluga. Dijaki morajo prinesiti potrebno opravo s seboj. Velikonočne počitnice trajajo od velike srede do tretjega ponedeljka po Veliki noči. Vsake počitnice se podaljšajo, če pade na njih konec ali začetek kak praznik. Kazni so iste kot na drugih srednjih šolah. Začasna izključitev pa je le ena (za največ 8 dni). Pač pa se lahko prepove še za nekaj časa privatni izhod. Zavod ima vse svoje osebje, kot ekonomo, zdravnika, nadziralce i. dr. Eksternisti morajo seveda prihajati točno v zavod. Dnevni red je tale: Ob pol 6 vstanejo, 1 ura skupnega učenja, dopoldne štiri šolske ure (pred 10. je četrt ure odmora); popoldne so šolske ure,

učenje, vaje od pol 1 do 4 in od 5 do pol 8, ob 9 gredo k počitku. V aplikacijski šoli (vadnici) je dopoldne šest lekcij, popoldne pa štiri, ki pa trajajo le po pol ure.

Pri učiteljskih vidimo isto raznovrstnost kot pri srednjih šolah: poleg državnih in podpiranih imamo tudi zasebna. Leta 1898 je bilo v Belgiji za moške 7 državnih zavodov s 362 dijaki in 12 priznanih s 1152 dijaki, za ženske pa 6 državnih zavodov s 364 učenkami in 28 priznanih s 1819 učenkami, tedaj razmeroma zelo majhen del pod državnim nadzorstvom. Leta 1908 je bilo poleg 13 državnih normalk (7 moških in 6 ženskih), 41 privatnih (10 moških in 31 ženskih), razen tega še 2 privzeti pokrajinski in 2 privzeti občinski (obakrat po 1 moška in ženska). Javne so šteje skupaj 1146 gojencev, zasebne (konfesionalne) pa 3609; razmerje se torej ni dosti spremenilo.

Osnovne šole.

Za osnovni pouk je izdala vlada po vojni več odredb, ki pomenjajo reformo napram stanju iz leta 1897. Že 20. avgusta 1920 je objavila za poskus maksimalni učni program za četrto stopnjo, 28. septembra 1922 pa vzorec minimalnega učnega načrta, ki naj bi ga skušale udejestviti občine celo v najmanjših šolah. Občinski svet naj ga v sporazumu z učitelji prilagodi krajevnim razmeram ali po možnosti tudi razširi. Urnik se ravna pač po značaju šole (mestna, kmečka, eno- ali večrazredna, deška, dekliška, mešana).

V ljudsko šolo vstopajo otroci s šestim letom, v otroške vrtce pa že prej (s tretjim letom).

Za podlago je vzeta osnovna šola z 8 razredi odnosno štirimi stopnjami. Novi načrt se loči od prejšnjega v naslednjem: snov za prve tri stopnje je skrajšana, v 4. stopnji je izpopolnjeno število ur za praktične predmete, na telovadbo se polaga v vseh razredih večja važnost. Vrhutega je izdelan podroben načrt za pouk posameznih predmetov do vseh potankosti; ustvarjene so miselne skupine predmetov, tako n. pr. geometrija, risanje, ročna dela in obrtni pouk na eni strani, priropisje, higijena, poljedelski in gospodarski ozir. gospodinjski pouk na drugi strani, poudarjena je ožja zveza posameznih panog pouka v materinščini med seboj in z drugimi predmeti, da se tako dobe nekaka središča zanimanja. Težino pouka nosita sevé materinščina in računstvo.

K posameznim predmetom ni dosti pripomniti.

Poleg verouka in pravoslovja (3 ure, in sicer dnevno po pol ure ob začetku ali ob koncu pouka), za katerega poskrbi v šoli cerkvena oblastva v svojem področju bodisi po duhovnikih, bodisi po učiteljih pod duhovskim nadzorstvom, je na programu moralna in državljanska vzgoja (pol ure), ki ima namen privaditi šolarje raznim dobrim lastnostim. Ta pouk je na prvih dveh stopnjah čisto nepri-siljen, elementaren in praktičen ter se ozira na posameznika in družbo (snažnost, red, pristojnost, postrežljivost, vljudnost, tovarištvo, delavnost, skrbnost, odkritost, spoštovanje, solidarnost, ljubezen itd.).

Na tretji stopnji pride zraven narodna vzgoja z ozirom na državo (uredbe, dolžnosti in pravice), na četrti še stanovska in socialna. Pri deklicah se prilagodi ta pouk posebej ženskim nalogam in potrebam v družini in gospodinjstvu, oziraje se na vse slučaje v življenju.

Pri materinščini ima glavno vlogo čitanje, spisje in vežbanje v govoru, manjšo besedje, slovnica in pravopis (skupaj 8—10 ur, na najvišji stopnji 4 ure). Pri računstvu in merstvu (na obeh nižjih stopnjah po 4 ure, na tretji po 3 ure, na četrti po 2 uri) je posebno važno računanje na pamet odnosno v praksi in je program jako obširen. Zgodovina in zemljepis se začneta poučevati na drugi stopnji vsak po eno uro, in sicer se jemljejo na nižji stopnji osnovni pojmi in pregled domovine in sveta, na višjih pa se obdela to natančneje, zlasti domovinoznanstvo in narodno gospodarstvo ter kozmografija. Zgodovina se podaja najprej v življenjepisih, slikah in obrisih z današnjega vidika. Risanje (2 uri v deških, poldrugo uro v dekliških šolah) obsega v vsakem razredu vaje v spretnosti, risanje po naravi, iz spomina, okrasno in prosto risanje z vedno večjimi zahtevami. Pretežna večina ur ($\frac{2}{3}$) odpade na risanje po naravi in okrasno risanje. Učni načrt našteva izčrpno vse poglede in predmete, ki pridejo pri tem v poštev. V dekliških šolah je potreben stalni ozir na ročna dela in geometrijo.

Ročno delo se poučuje obligatno le na četrti stopnji (4 ure), drugod je od 1. letnika dalje fakultativno (1—2 uri). Tako je tudi višina pouka zelo različna. Kjer imajo na razpolago vse priprave — zato je treba orodja, materiala, delavnic — lahko udeležujejo učitelji v malem vse ono, česar so se naučili na učiteljskih, — kjer pa se začne to delo šele na 4. stopnji, je mogoče učence le površno seznaniti s stvarino. Osebnih iniciativ se odpira tu široko polje. V ženskih šolah se uči le izdelovanje predmetov iz papirja in kartona ter modeliranje, na mesto obdelovanja lesa in kovin stopi žensko ročno delo in se obsežnost pouka stopnjuje od razreda do razreda (1—4 ure).

Prirodoslovje se poučuje na nižji stopnji po 1 uro, na višji po 2—3; pri deških šolah se ozirajo posebno na kmetijstvo, pri dekliških prevladuje zdravstveni odgoj, zato je pouk kaj raznovrsten. Isto velja glede obrtnega nauka, ki se podaja kakor nanese slučaj, in gospodinjanskega pouka na višjih stopnjah dekliških šol ($2\frac{1}{2}$ ure), ki je lahko bolj ali manj obsežen, kakor pač velevajo krajevne potrebe; a vedno je le praktičen in se ozira na zdravstvo in prirodopis. Na najvišji stopnji se poučuje tudi trgovstvo (1 uro) za dečke in deklice (računo- in knjigovodstvo, dopisovanje), v prejšnjih razen v prvi še lepomisje. Petju je odmerjena tedensko 1 ura, telovadbi $2\frac{1}{2}$, na višji stopnji pa $\frac{1}{2}$ ure manj. Telovadne lekcije trajajo po $\frac{1}{2}$ ure in se ne vrše v odmorih; posebno se goje razne igre. Učenje drugega jezika je fakultativno na zadnjih dveh stopnjah (2 uri). Splošno izkazuje urnik na prvi stopnji 24, na ostalih pa 26 tedenskih ur.

Od leta 1869. dalje obstojajo tudi šole za odrasle, ki so razmeroma dobro posečane. Te vrste nadaljevalne šole, ki obsegajo

večerne ali nedeljske tečaje, so lahko izvrstno sredstvo za poglobitev in razširjanje ljudske izobrazbe. Organizirale so jih prvotno občine, so pa tudi zasebne; sicer pa vse izdatno podpira država. Obstojajo v glavnem tri vrste tečajev (posebič ali skupaj): 1. osnovni kurz za mladino, ki ni bila deležna nobene ali le nepopolne ljudsko-šolske izobrazbe, 2. ponavljalni in izpopolnjevalni kurz za mladino, ki je obiskovala tri stopnje osnovne šole in 3. specialni kurzi iz prirodoznanstva, poljedelstva, praktične geometrije, deželnih jezikov, gospodarstva, gospodinjstva, knjigovodstva itd. — po krajevnih potrebah.

L. 1898 je bilo v Belgiji 2065 otroških vrtcev s 194.807 otroki, dalje 4354 ljudskih šol s 9867 učnimi močmi in 475.172 otroki in 2340 privzetih šol s 6013 učnimi močmi in 299.817 otroki, skupaj 6694 ljudskih šol s 15.880 učnimi močmi in 774.989 otroki; pouka za odrasle se je udeleževalo v občinskih šolah 67.926 oseb, v privzetih pa 34.605, torej skupaj 102.531 oseb. L. 1911 je bilo javnih osnovnih šol 4890, privzetih 2700, nadaljevalnih 4940. Od tedaj do danes se je s številom prebivalstva (nad 7,5 milijona, skoraj izključno katoliške vere) z vpeljavo šolske obveznosti in splošno rastočo željo po izobrazbi tudi število ljudskih šol, javnih kot zasebnih, še zvišalo.

Ljudsko izobrazbo pospešujejo tudi obligatne javne knjižnice. Po zak. z dne 17. okt. 1921 si mora namreč vsaka občina, če to zahteva le petina volivcev, nabaviti knjižnico, za katero da podporo lahko tudi država, in sicer mora biti število knjig v določenem sorazmerju s številom prebivalstva dotičnega kraja, to se pravi: čim večja je občina, tem bolj mora biti obsežna tudi njena knjižnica. Po petih letih mora šteti knjižnica v občini s pod 1000 prebivalci vsaj 300 zvezkov, z 1—10 tisoč prebivalci 800 in z nad 10.000 prebivalci 15.000 zvezkov (Cf. La Vie universitaire 1922, Décembre, str. 25).

Sicer pa širijo prosveto med narodom še jako številna strokovna, prosvetna in politična društva. Ljudska vseučilišča v univerzitetnih mestih so po svetovnem naziranju opredeljena v dveh taborih.

SKLEP.

Ozrmo se še enkrat na celotno sliko belgijskega šolstva!

Težišče našega pregleda tvori topot notranja stran šole: podrobnejši učni načrt in obseg posameznih predmetov, posebnosti metode in njeni cilji pa nekaj zanimivejših določb poslovnega reda. Zakaj kar se tiče zunanjega ustroja, so podobnosti s francoskim šolstvom na prvi pogled očitne in jih ni bilo treba znova pojasnjevati.

V splošnem se lahko reče, da je tendenca po uniformiranju šolstva v Belgiji komaj na pol izpeljana. Internati so pri javnih srednjih šolah redki, pač pa so običajni pri šolah-maticah, ki odgajajo učno osebje, pri normalkah ali učiteljskih. Kontinuiteta med posameznimi stopnjami pouka, ki je poleg internatskega principa značilna za ves ustroj šolstva v Franciji, obstoji le ponekod med

osnovno in srednjo šolo oz. preparandijo, kjer so pač zavodom druge stopnje priklopljene pripravnice, — ne zadeva pa več visokih šol, kajti višji normalki v Liégeu in Gandu ste deli ondotnih univerz, ki nudita dijakom gotove gmotne oljšave in zaokrožen strokovni in pedagoški pouk, sicer pa delajo ti kot drugi bodoči atenejski profesorji obligatne doktorske izpite le na vseučiliščih odn. pred centralno komisijo, dočim se profesorji srednjic (Régents) šolajo na posebnih zavodih. Tako je organizacija javnega šolstva v Belgiji dosti bolj ohlapna kot na Francoskem, kjer se vse šole združujejo in stopnjujejo v »akademijah«, ki jih, strnjene v enoto, dirigira po rektorjih in generalnih inšpektorjih prosvetni minister.

Šolska centralizacija je v Belgiji obtičala pri najnujnejših stvareh. Prosvetni minister ima s svojimi upravniki in posvetovalnimi organi v resnici le vrhovno vodstvo javnega šolstva v rokah, vse drugo rešujejo pokrajine in občine v svojem delokrogu. Ministrstvo prepušča inicijativo v načelnih in pedagoških vprašanjih ljudskim zastopnikom in šolskim strokovnjakom, daje na podlagi uspešnih reformnih poskusov gotove direktive, sestavlja poročila o reševanju metodičnih problemov in o stanju šolstva sploh, skrbi za podrobne učne načrte itd., a vse to z upoštevanjem vseh pristojnih faktorjev. Važna njegova naloga je še, da predlaga državne prispevke pokrajinskim, občinskim in privatnim šolam.

Državno nadzorstvo nad šolami se giblje v istih mejah. Zanimivo je, da imenuje rektorja na državni univerzi vsaka 3 leta kralj; vseučilišča imajo tudi vladnega upravnika, ki gleda na reden in postaven pouk in nadzoruje inventar. Univerzitetne diplome potrjuje državna komisija v Bruslju, sestojeca iz sodnikov in članov akademije. Za srednje šole je nameščen v centrali generalni inšpektor, sicer pa vrše nadzor v srednjih šolah strokovni nadzorniki, tako 2 za humanistične predmete, 1 za moderne jezike, 1 za matematiko, razen tega posebni nadzorniki za posamezne veščine. V vsaki pokrajini je eden ali več glavnih inšpektorjev. Okrajni nadzorniki (za ljudske šole) morajo napraviti vedno tozadevno skušnjo. Šole, tudi srednje, pa smejo nadzirati ravno tako člani upravnega sveta dotičnega zavoda. — Za cerkvene privatne šole v vseh 6 škofijah ima nadškof v Malinesu svojega generalnega direktorja za srednji pouk in več nadzornikov za razne stroke in vrste šol.

Večji del šolskih zadev je v vseh upravnih podrobnostih prepuščen krajevni avtonomiji. Država nima monopola niti pri visokih šolah, kaj šele pri srednjih in osnovnih, da o poklicnih in zasebnih niti ne govorimo. Glavno besedo imajo tu občine po svojih upravnih svetih in pa pokrajine po stalnih odborih pokrajinskih svetov. Ti lokalni faktorji si izbirajo — vsak za svoj delokrog — vrsto šol, jezike, ki se poučujejo poleg materinščine, imenujejo pri ljudskih šolah učitelje (poljubno z državnih ali zasebnih normalk), izražajo svoje mnenje pri nastavljanju učnega osebja pri srednjih šolah, kjer ga postavlja vlada. Proračune, račune (šolnine) in poslovni red za slednje sestavi upravni svet in uveljavi jih vlada po zaslišanju občin-

skega sveta in stalnega odbora pokrajinskega sveta. Razen tega ima upravni svet besedo pri določitvi knjig, pri oproščevanju šolnine, pri izključitvi dijakov, pri določevanju počitnic — tako imajo v nekaterih občinah 1. maja šole prosto —, pri tekmah in nagradah, pri stiku s starši in ustanovitvi ev. internatov. Pokrajina ali občina preskrbi poslopje, opravo, učila in prispeva največ eno tretjino k tekočim stroškom, lahko pa tudi nakloni podpore zasebnim zavodom. Sklep, da ustanovi ali podpre srednješolski zavod, predloži občinski svet stalnemu oddelku pokrajinskega sveta v potrditev, le o sporih odloča kralj v zadnji instanci.

Kakor pravice tako so razdeljene na posamezne faktorje seveda tudi bremena. Vendar je treba poudariti, da država ne gre za tem, da bi si pridobila na račun podpor večjih ingerenc na šole. Prvo ji je prospeh šolstva, čeprav ne v lastni režiji. Saj je začela zadnja leta izdatno podpirati celo svobodne visoke šole, napram katerim bi se bila najlaže izgovorila. L. 1911 so znašali stroški za kr. ateneje 3,097.169.01 fr. K tem je prispevala država 1,945.503.57 fr., občine pa 751.424.68 fr., ostanek se je pokrtil iz šolnine, raznih ustanov itd.; na učenca je prišlo ca 488 fr. izdatkov. Pri moških drž. srednjicah je bilo stroškov 2,707.197.19 fr., država je dala 1,694.358.98, občina pa 590.039.51 fr., t. j. v celoti 172.5 na učenca. Pri ženskih drž. srednjicah je bilo vseh izdatkov 1,249.017.75 fr.; država je nosila 722.875.22 fr., občine pa 309.106.14 fr. in je prišlo na učenko 186 fr. Pri občinskih kolegijih in srednjicah (ca. 1,179.000 fr. izdatkov) je bilo razmerje pri prispevkih obratno (občine nad polovico, država ne celo petino); tu je prišlo na učenca kakih 254 fr. stroškov (Cf. Rapport triennal, l. c. 590 ss.). L. 1892 so znašali javni stroški pri kr. atenejih na dijaka 431 fr., pri občinskih kolegijih 637 fr., pri podpiranih zavodih pa 4.14 fr. — Za osnovne šole je prispevala vlada l. 1896. 10,948.279 fr., pokrajine 1,452.140 fr., občine 13,063.977 fr. Učencev je bilo ta čas 752.062, torej je prišlo na enega kakih 34 fr. Zasebne šole delajo seveda z veliko manjšimi stroški. V Bruslju je stal l. 1910. učenec v občinskih šolah ca. 54 fr. letno, v privatnih pa 14 fr. L. 1921 je izdala vlada za katoliške šole sploh 76,004.000 fr.

Šolski obisk v Belgiji ni vedno brezplačen, čeprav so vsaj na nižji stopnji učenci večinoma oproščeni šolnine. To načelo je razumljivo, ker stroškov ne nosi le država in so občine mnenja, da kdor šola otroke, naj tudi več plača. — Kar se tiče dohodkov učnega osebja, prim. zakon o ureditvi plač državnih nameščencev z dne 1. dec. 1924 v glasniku »Bulletin international« (izd. Bureau international des Fédérations nationales du Personnel de l'Enseignement secondaire public), Lahors, Nr. 12, Mars 1925, s. 27 ss.

Iz tega je razvidno, da je prepuščen v Belgiji samoupravi glavni vpliv pri šolstvu. Podpirati njega svobodni razmah, to je načelo, ki se je uveljavilo v šolski politiki v prid in zadovoljnost prebivalstva. Inicijativi posameznikov in upravnih edinic je odprto tako široko polje za udejstvovanje in tekmovanje tudi v strankarskem oziru. Sploh velja ta princip svobode v vseh temeljnih vprašanjih. Vsako-

mur je na prosto dano, da ustanavlja šole brez kakega dovoljenja, lahko celo brez učne usposobljenosti, — in vsakdo si sme izbrati šolo, ki mu je všeč: pouk je svoboden in se ne sme nikdar omejevati, da se le giblje v mejah zakonov. Zato je privatno šolstvo v Belgiji tako močno razvito, zlasti konfesionalno, deloma tudi lajiško. Res da ima ta prostost lahko tudi kako slabo stran. L. 1910. je bilo nad 4500 učnih moči na ljudskih šolah brez učiteljskega izpita, kar seveda ni pouku v korist. Redovnih učnih moči je bilo l. 1905. 10.351 in to število je pozneje še narastlo, zlasti vsled izгона kongregacij iz Francije. Precejšen del ni bil prej zaposlen v šoli. Na drugi strani pa vsebuje popolna svoboda glede šole tudi možnost, da starši sploh ne pošljejo otrok v šolo, tedaj svobodo nevednosti. Tako je zaostajala Belgija dolgo časa za severnimi državami glede splošne izobrazbe in je imela razmeroma večje število analfabetov kot Francoska, čeprav manjše kot Italija ali Avstrija. Kljub temu so Belgijci dolgo vztrajali pri tem, da je boljše preveč prostosti kot premalo, četudi kdo greši na njen račun. Šolska obveznost od 6.—14. leta je bila vpeljana šele s 15. jun. 1914 (min. Poullet), a so obdržale priznane proste šole enakopravnost z javnimi tudi glede podpor in plač. Od tedaj so se prosvetne razmere naravno še dokaj izboljšale.

Kako visoko cenijo Belgijci svobodo, pa naj je tudi komu v kvar, se vidi nadalje pri vprašanju verske in moralne vzgoje. Po zakonu z dne 15. jun. 1881 oz. 1895 je verouk v šoli obligatni predmet, ki ga oskrbuje cerkev v svojem delokrogu in sporočajo veroučitelji na srednjih šolah prosvetnemu svetu le tozadevne pripombe. A tudi tu obstoji formalna prostost in dijak je lahko oproščen verouka, če predloži predstojništvu tozadevno pismo izjavo staršev (min. okrožnica z dne 31. okt. 1898), ne da bi zaradi tega postal izreden dijak. Videli smo pa, da se poučuje verouk razen v eni v vseh javnih srednjih šolah, ki so sicer glede programa, knjig in učnega osebja nevtralne in ne sme v njih nihče žaliti kateregakoli verskega prepričanja družin. Pač pa se res oproščajo nekateri učenci na mnogih šolah, predvsem na moških in v večjih mestih. Pri osnovnih šolah je stvar načelno ista, v praksi so pa razmeroma precej enotne in zato lahko po vsem duhu pouka krščanske. Velika večina občin favorizira verski značaj šole, le kakih 10% občin je odpravilo verouk iz svojih šol. Velja pa pravilo, da če zahteva dvajset očetov privatno šolo po svoji volji, jo je država ali občina pripravljena podpirati oziroma privzeti. Tako je konfesionalni in lajiški pouk prepuščen prosti propagandi posameznikov. Pri tem se je pokazalo dejstvo, da je to načelo bolj koristilo liberalcem in socialistom kot katoličanom, ker so številne mestne in industrijske občine, kjer je največ otrok, v nekatoliških rokah in podpirajo lajiške šole. Tu je treba poudariti, da velja katoličanom že javna nevtralna šola, ki nima izrazite verske atmosfere, kot etično nezadovoljiva, kaj šele ateistična lajiška brez verouka, ki je direktno moralno zlo. In vendar niso zavrgli principa svobode pri pouku, ki jim je mestoma lahko v škodo, principa, v imenu katerega so zmagali po vročem petletnem

boju leta 1884. nad liberalnim režimom, ki je bil napravil iz šole državni monopol in odstranil verouk iz nje. Zahtevajo le, da pri prispevkih iz javnih sredstev ne smejo biti prikrajšani. Privatne šole imajo namreč pravico na državno, privzete tudi na pokrajinsko in občinsko podporo, ki se naj razdeli med vse enakomerno po številu otrok.

Svoboda vključuje pravičnost napram vsem in v vseh stvareh. Tudi v narodnostnem oziru. Tu je šlo najtežje, zakaj pri tem so bili prizadeti stari materijalni privilegiji. Dasi je po številu prevladovala in še nekoliko prevladuje v Belgiji germanska rasa, vendar je francoski element vsled starejše kulture in večje izobrazbe vedno nadkriljeval Flamce in Nemce. Velik korak k jezikovni ravnopravnosti v srednji šoli — v ljudski šoli nihče ne odreka prve vloge materinščini — so napravili Flamci z zakonom z dne 15. junija 1883. Od tedaj pa do danes so si izvojevali enake pravice kot na drugih poljih tako tudi pri šolstvu vseh stopenj (zlasti leta 1898. in 1923.). Pomniti je treba namreč, da je bila medtem svetovna vojna, ki je pod nemškim vodstvom razburkala narodnostne strasti v Belgiji do skrajnosti in pa da ste bili vsled političnega položaja po sprejetju enake volivne pravice leta 1919 obe glavni stranki, tako katoliška kakor socialistična, prisiljeni delati Flamcem kot večini v deželi vse mogoče koncesije. Če pa Flamci še niso zadovoljni in je klic po samostojnosti pri njih po vojni čedalje jačji, potem je treba pomisliti, da je to splošen pojav časa, ki ima svoje globlje temelje v brezobzirnem izživetju nacionalizma kot takega.

V načelnem pogledu tedaj lahko rečemo, da je šolsko vprašanje v Belgiji vsestransko zadovoljivo rešeno, ker so v polnem obsegu upoštevana moderna načela ljudske samouprave, verske prostosti in narodne pravičnosti.

Belgijska šola pa nam je tudi po svoji praktični izpeljavi lahko vzor.

Belgija ni le država, v kateri imajo državljani garantiranih največ svoboščin na svetu, temveč Belgija je tudi klasična dežela poskusov, »terre d'expériences«, kot jo imenuje H. Charriaut, ki jo je tako lepo opisal v svoji knjigi »La Belgique Moderne«. Kakor kažejo Belgijci v političnih zadevah veliko strpnosti, treznosti in zdravega razuma, tako postopajo tudi pri šolskih reformah smoteno in premišljeno. Vsaka stvar se najprej dobro preizkusi, preden se na splošno vpelje. Poleg humanistične izobrazbe je potrebna tej relativno najbolj gosto naseljeni deželi tudi realna. Na šolah vseh stopenj je torej zraven umske omike preskrbljeno v obilni meri za strokovni pouk. Že splošne šole upoštevajo tozadevne potrebe časa. Program srednjih šol vsebuje vsem koristne, praktične predmete, kot jih priporočajo skušnje v življenju: žive jezike (domače in sosedne germanske), državljanski pouk, ki ga naša šola po krivici zanemarja, trgovski, obrtni in poljedelski pouk, risanje in ročno delo. Pomena slednjega ne gre podcenjevati: so taki, ki si s spret-

nostjo, pridobljeno v šoli, napravijo sami skoraj vso hišno opravilo, pride pa lahko vsakomur prav v stoterih prilikah življenja.

Posebnost belgijskega šolstva so srednjice, katere združujejo v enem središču razne panoge specialnih šol, ki so drugod večinoma ločene od srednjih, ker tvorijo trgovske, obrtne, poljedelske in druge stanovske šole lahko enote zase; na ta način je na belgijski šoli veliko bolj preskrbljeno za praktični pouk kot pri nas. Kajti tudi meščanske šole ne nudijo vsega tega, kar belgijske srednjice.

Tudi osnovno šolstvo je, kakor smo videli, dokaj praktično usmerjeno.

Mi smo se pri svojem pregledu morali glede poklicnega šolstva omejiti na to, da smo navedli le nekaj višjih strokovnih šol, ki pa — kot smo dejali — rade upoštevajo tudi nižje vrste pouka; tu se je sploh težko držati običajne delitve na stopnje. Kar se tiče kmetijstva, se ozira na njega potrebe ljudska šola, na učiteljskih se morajo učiti pripravniki s prirodopisom tudi poljedelstva, vrtnarstva, sadjarstva, pripravnice pa gospodinjstva, in tudi srednje šole nudijo možnost tozadevne izobrazbe. Razen tega obstoje drž. kmetijske srednje šole (Écoles Centrales d'Agriculture), dalje razne pokrajinske šole in cela vrsta privatnih, ki jih država radodarno podpira. Zlasti številne so vrtnarske (n. pr. v Luvanju), mlekarske in gospodinjske šole, včasih kar potovalne. Državni agronomi skrbijo po deželi za brezplačen praktični pouk, za vzorne kmetije in preizkuševališča, kmečke zveze organizirajo predavanja, ustanavljajo zadruge in dajejo poljedelcem na razpolago strokovnjake za poučevanje od posameznika do posameznika.

Na široko je razpredeno obrtno in tehniško šolstvo. Številne krajevne organizacije in zavodi, udruženja mojstrov in delavcev oživotvarjajo iz lastne iniciative pod nadzorstvom občin in z državno podporo vajeniške delavnice, obrtne šole (Écoles-Manufactures) itd., ki so se posebno v zadnjih letih zelo pomnožile. Obstoje celo šole (tako v Schaerbeeku), kjer se priučijo otroci ob enem s čitanjem in pisanjem kakemu rokodelstvu. V Bruslju so bile leta 1891 le 3 profesionalne šole, leta 1910 jih je bilo že 24. V provinci Hainaut je bilo leta 1910 kakih 200 zavodov za tehniški pouk. Največ jih je v valonskem delu dežele, kjer silno cvete industrija, dočim je v flamskih pokrajinah bolj razvito poljedelstvo. Za napredek tradicionalnih obrti v Belgiji (tapetništvo v Gandu in Anversu, svinčarstvo, bronarstvo, krojaštvo v Bruslju, železna, lesna industrija v Charleroiu itd.) skrbijo tudi s potrebnimi tečajji in pozivanjem strokovnih učiteljev iz tujine.

Razmeroma najbolj pa je upoštevano na oficijelnih in privatnih šolah trgovstvo kot poklic, ki rabi v vrsti teh stanov največ inteligentnosti. To je na tako bogatem in prometnem ozemlju kot je Belgija več kot razumljivo; saj živi velik del njenega prebivalstva od mednarodne trgovine. O tem torej ni treba dalje izgubljati besed, kakor se tudi ni mogoče spuščati v razmotrivanje šol za razne panoge

uradništva ali pa socialnega odnosno karitativnega šolstva. Poudarimo naj le še, da se tudi pri strokovnem šolstvu zelo udejstvuje duhovščina.

Verska in etična vzgoja najde v belgijski šoli vso pažnjo, ki jo zasluži. Nравstveni pouk je ne glede na mnogobrojne zasebne šole, ki stoje pod vplivom Cerkve, ena najvažnejših podlag tamošnjega šolstva. Celotno učno osebje naj posveča stalno skrb telesni, umski in moralni vzgoji učencev. »Direktor, profesorji in učitelji (atenejev) naj ne zamude nobene prilike, da vcepijo dijakom nauke morale, da jim vdihnejo čut za dolžnost, ljubezen do domovine, spoštovanje do narodnih ustanov, vnetost za ustavne svoboščine« (čl. 17. odloka z dne 10. septembra 1897). Slično velja za srednjice; tu morajo imeti ravnatelji ali ravnateljice mesečna predavanja pred zbranimi učenci o raznih poglavjih nравstvene vzgoje; posebno intenzivna mora biti etična vzgoja na ženskih zavodih. Na ta način naj si mladina pridobi trdne značaje, ki bodo prožeti prave človečnosti, in ki se bodo zavedali svojih državljanskih svoboščin. Temu cilju služi posredno tudi mnogoteri notranja uredba, ki podpira med dijaki stremljenje za večjo popolnostjo. Naj naglasim le pravičnejše redovanje po točkah, možnost oproščanja šolnine, vzgojni pojem kompozicij, primernost skupnega učenja, skrb za stik z domom potom dijaških dnevnikov ter važnost tekem in nagrad. Če upoštevamo še vsestransko smotrenost učnih načrtov, potem si lahko mislimo, da doseza belgijska šola dobre uspehe: — Belgijci so nanjo po pravici ponosni.

IZ KULTURNEGA ŽIVLJENJA.

Dr. Anton Gregorčič in stranka.

Življenjepisni prispevek. Priobčil dr. Ant. Breclj, Ljubljana.

Letos je izgubila Goriška svojega največjega kulturnega delavca — drja Antona Gregorčiča, ki je bil kakih 30 let središče narodnega dela na Goriškem. Neoporečne so njegove zasluge na gospodarskem, političnem in zlasti prosvetnem polju, po pravici se slavi ta njegova požrtvovalnost in njegov kremenit značaj. Ene točke njegovega življenja pa se vsi slavilci ogibljejo, ki je vendar zanimiva za javnost, njegovega razmerja do stranke namreč, ki se je o njem svoj čas mnogo razpravljalo v javnosti. Ker sem bil takratnim dogodkom neposredna priča, se čutim dolžnega, da priobčim svoje utise o tej strani dr. Gregorčičevega življenja.

Kako je vendar moglo priti do razkola med tako zaslužnim in vzornim dr. Gregorčičem ter novostrujarji, kakor nas je on sam imenoval v svojih listih? Menim, da lahko o tej zadevi govorimo mirno in odkrito, saj ni v nečast dr. Gregorčičevemu spominu.

Dr. Gregorčič nas je vse, kar nas je bilo naraščaja, prihajajočega v Gorico, pritegoval k političnemu in gospodarskemu delu v svojih

organizacijah. Tako smo sedeli v odboru političnega društva »Sloge« poleg zdravnika dr. Rojca, profesorja Berbuča, župnika Grče, profesorja dr. Andreja Pavlice tudi odvetnik dr. Pavletič, dr. Dermastia in jaz ter poslušali dr. Gregorčičeva poročila, ki so bila stvarno in jezikovno tako dovršena, da bi bil njihov stenogram brez popravkov goden za natis. Poročila smo »jemali na znanje« brez ugovorov, saj se jim ni dalo ničesar dostaviti. Važnejših zadev pa dr. Gregorčič sploh ni spravljal v seje, deželne stvari sta on kot deželnega glavarja namestnik in deželni glavar dr. Pajer kar sama urejala, deželni odbor in deželni zbor sta bila bistveno samo izvršilna organa njunih dogovorov. Prav tako je bilo njegovo delovanje na Dunaju: v vseh pomembnejših zadevah nas je postavljala pred izvršena dejstva, predhodnih posvetovanj se je v odboru »Sloge«, ki naj bi bil srce vse politike, spretno izogibal. Le ob volitvah smo imeli pogostne seje, kjer smo sprejemali naloge agitatorjev in govornikov. Dr. Gregorčič sam ni rad hodil na shode, in če je že moral iti, je jemal s seboj kakega dobrega govornika, najrajši dr. Dermastia. Ne, ker se sam ni čutil dovolj krepkega govornika, saj nas je presegal po bistvosti, spretnosti, in kadar je hotel, tudi po govorniški živahnosti, marveč — jaz vsaj tako umevam njegovo odvratnost do javnih nastopov — ker se je zdelo njemu kot strankinemu voditelju poniževalno, da bi volivce pridobival. On je na shodih mirno, kakor pri kaki odborovni seji, razložil nekaj misli in načrtov, drugo nalogo, pridobivanje in navduševanje, je prepuščal drugim.

Take, patriarhalne razmere so nam mlajšim presedale in so razboritejše pristaše odbijale, zato smo neprestano dregali, naj se stranka preosnuje in v demokratičnem smislu organizira po načelu: kdor sodeluje, naj tudi soodločuje. Dr. Gregorčič je brez posebnega odpora sprejel novo obliko, obliko Slovenske ljudske stranke, a kot načelnik goriške SLS je ostal stari samooblastnik. Tako se je zgodilo, da smo pri sejah političnega izvršilnega odbora premlevali brezpomembne malenkosti, izpremembra deželnega volilnega zakona pa, ki sta jo sklenila s Pajerjem, je bila nepričakovano predložena deželnemu zboru in takoj sprejeta kakor kaka podpora za kapnico na banjski planoti. Mi smo zvedeli za tako važen zakonski načrt po sprejetju.

Takrat se je začel odkrit boj med dr. Gregorčičem in nami mlajšimi za demokratično in načelno politiko. Tudi dr. Gregorčičeva kompromisna in oportunistična politika nam je bila v spotiko. Obsojali smo dr. Gregorčičevo zvezo z dr. Pajerjem, ki je bil absolutni gospodar italijanske liberalne stranke in želeli stikov s furlansko ljudsko stranko, ki nam je bila načelno sorodna. Te pa dr. Gregorčič ni maral. Naše zahteve po načelni politiki, ki naj bo tako jasna, da jo bo umeval tudi preprost človek in se mogel zanjo navduševati, je dr. Gregorčič odklanjal kot politične otročarije, ker njemu je bil v politiki uspeh vse, pota do njega stranskega pomena.

Nasprotje med nami je naraščalo, tudi prijateljska posredovanja iz sosedne Kranjske niso trajno zalegla. Za nami je bila večina slovenskega duhovništva in ljudstva, dr. Gregorčič pa je imel trdno

s svojih rokah denarni zavod Centralno posojilnico, Narodno tiskarno in oba strankina časopisa, svojo Gorico in ljudski tednik Primorski list, ki je bil v Mahničevi dobi ustanovljen proti dr. Gregorčičevi politiki. Z nemalimi žrtvami smo ustanovili s požrtvovalnim dr. Srebrničem na čelu Slov. kat. tiskovno društvo in svoje glasilo Novi Čas, ki se je zelo hitro razširilo po Goriškem.

Nekateri so menili in morda še sumijo, da so bili v tem sporu odločevali kakšni osebni razlogi. To mnenje je zastopala dr. Gregorčičeva bližnja okolica, skupina starejših inteligentov, ki so bili njemu prijateljsko vdani, a bili so narodnjaki starega kova, ki jim je bila Mahničeva načelnost mrzka in še bolj zoprni pa »kranjski klerikalci«. Ti so svarili dr. Gregorčiča pred nami, češ da mu hočemo izpodnesti stolčke, kakor je bridko skusil z Andrejem Gabrščkom in dr. Tumo. Res, da nismo imeli dosti osebnih stikov z dr. Gregorčičem, ki se je shajal s svojimi prijatelji na popoldanskih izprehodih, mi smo pa bili čez dan v stanovskih poslih in smo se sestajali zvečer na razgovore o javnih zadevah, toda dr. Gregorčič je pač dobro vedel, da med nami ni niti enega, ki bi se hotel in mogel posvetiti politiki in da smo bili pri postavljanju kandidatov vedno v zadregi, ker nihče ni maral biti poslanec, zato se nas ni bal, vendar ni hotel popustiti.

Glavni, in po mojem mnenju edini vzrok, da so šla naša pota narazen, je bil pač v dr. Gregorčiču samem, ki ni mogel trpeti, da mu je kdo v slovenski goriški politiki mešal niti njegove politike. Dr. Gregorčič je bil krepka, prav gosposka osebnost, ki ni dovolil, da bi mu kdo zrastel čez gležnje, tem manj do kolen, on je hotel biti v tem delokrogu neomejen gospodar, ki je želel imeti okoli sebe čim več udanih pomočnikov, a nobenega vrstnika!

Prehod od zastarelega naziranja o javnem delu do novodobnega pojmovanja se tudi drugje ni vršil brez trenja in borenja. Centrum v Nemčiji je zmoželo svoje prenovljenje brez zunanjih neprilik, v Avstriji je šlo že manj gladko, v Italiji pa gre še trše. V Sloveniji je ta razvoj sijajno izvršil dr. Korošec na Štajerskem, pri nas na Goriškem je šlo izdatno težje, ker mu je stal na poti močni in zaslužni dr. Gregorčič, borba na Kranjskem pa je še vsem v živem spominu.

To pisanje torej ni opravičevanje našega tedanjega prizadevanja še manj pa poniževanje dr. Gregorčičevega pomena, saj je iz njega razvidna dr. Gregorčičeva neupogljiva moštost. Zgodovina bo sodila, katero načelo je bilo pravilnejše, ali dr. Gregorčičevo absolutistično ali naše demokratično, saj smo pravkar doživeli, da slavi v Italiji, kamor je pripadla Gregorčičeva domovina, Gregorčičevo naziranje svojo popolno zmago kot višek politične modrosti.

VERSTVO.

Engelbert Krebs, *Die Kirche und das neue Europa*. Freiburg i. B., 1924, Herder & Co., 8°, VI+191.

Knjiga je nastala iz šestih predavanj na prižnici sv. Martina v Fr. in se obrača namenoma na širše občinstvo. Njena osnovna misel

je: Značilni znak in značilna napaka našega časa je subjektivizem (ne individualizem), in naša značilna beda je po subjektivizmu nastala razdrapanost človeštva v političnem, gospodarskem in socialnem oziru. Iz spoznanja tega kaosa je nastal klic po novem duševnem zedinjenju, v splošnem in še posebej na verskem polju. Moč, da pre-maga korenino zla, subjektivizem, ima le cerkev. Dvakrat je že orga-nizirala Evropo, v poznem starem in v zgodnjem srednjem veku. Sedaj so ovire večje, ker ima opraviti s človeštvom padlim na za-j v poganstvo, ki je na zapadu še prikrito, na vzhodu, v boljševiski državi, pa že odkrito, izraziti satanizem. Na delu so pa zato poleg starih sil novi mnogo obetajoči pokreti v notranjosti cerkve, in njeni sposobnosti za reorganizacijo Evrope odgovarja na drugi strani pri-pravljenost mase dati se organizirati. Kljub temni sliki o razrvanosti duševnega življenja sedanjosti je torej preuranjen glas o zatonu za-pada in o sinovih Kasandre.

Zadnja poglavja obravnavajo znane dogme in bistveno ne morejo novega podati. Prva pa so zanimiva po bogatih citatih zastopnikov najrazličnejših svetovnih naziranj o spoznanju nevzdržnosti sedanjega položaja, o potrebi nove orientacije in o razširjanju protikatoliškega razpoloženja. To velja predvsem za Nemčijo; na kratko se ozira avtor tudi na druge države. Zaseduje tudi možnost nujne zapadne in vzhodne cerkve, posebno v Rusiji, kjer je s carizmom padla največja ovira.

mp.

ZGODOVINA.

Dr. Janko Polec, **Kraljestvo Ilirija**. Prispevek k zgodovini razvoja javnega prava v slovenskih deželah. I. del. (Splošna knjiž-nica, zvezek VI. Ljubljana 1925. Strani XII + 337 ter z zemljevidom upravne razdelitve Kranjske med leti 1814—1848.)

Pričujoča razprava je izpolnila občutno vrzel v znanstvenem preiskavanju naše domače zgodovine. Kajti naši dosedanji razisko-vatelji in zgodovinarji so se bavili pač z dobo, ki meji neposredno na francosko okupacijo slovanskih dežel, obravnavali so razmere tik pred marčno revolucijo leta 1848., toda dobe, ki je sledila ne-posredno zlomu francoske oblasti v ilirskih provincah, te dobe se doslej še ni nihče lotil. Linhartova zgodovina zamre še pri slo-venskih starožitnostih in Vodnikova konča z začetnim XIX. stolet-jem, s tem časom pa jenjajo tudi Vrhovčevi kulturnozgodovinski pisi in anekdote, tu nehata i Dimitz i Gruden; tudi Apih je od-ložil tu svoje pero z opisom pojavov slovenskega narodnega šol-stva, nadaljujoč z zgodovino kranjskih deželnih stanov za zadnje poldruge desetletje njihovega obstoja in opisujoč dogodke viharnega leta 1848. ter dogodivščin slovenskega naroda v II. polovici XIX. sto-letja (v knjigi »Naš cesar«, ki — mimogrede povedano — pod svojim nesrečnim naslovom skriva mnogo več kot bi človek od sličnih pri-ložnostnih spisov pričakoval). Zato bo vsakdo z odkritim veseljem pozdravil dr. Polčevo delo, ki nastavlja tam, kjer je Vošnjak s

svojim vse preveč teoretizujočim in za našo upravno in ustavno zgodovino malo konkretnega nudečim spisom o »Upravi in ustavi ilirskih dežel« prenehal.

Delo sloni in se opira na doslej še popolnoma neznane in neobjavljene arhivalne podatke, ki nam jih je znal pisatelj zbrati iz najrazličnejših arhivov s popolnostjo in vztrajnim historiškometodičnim zasledovanjem načrtanega cilja, ki naravnost izsiljuje naše priznanje. Razprava, ki je nastala za časa službovanja v tujini, očituje obenem lepo potezo nacionalno usmerjenega značaja piševega, ki je dolga leta neugasnega hrepenenja po slovenski domovini znanstvu koristno težil s tem, da se je vtopil v njeno temno, dasi nam časovno razmeroma zelo bližnjo preteklost.

V tem prvem delu svoje študije razpravlja dr. Polec o pripravah za preuredbo uprave v pofrancoski Iliriji, o njeni teritorialni in upravni razdelitvi ter o vprašanju stanovskega zastopstva. Marsikoga bo iz številnih vsestransko motiviranih predlogov zanimalo izvedeti, da so avstrijskemu kraljestvu Iliriji prisodili prvotno veljavno politično nalogo: z Ilirijo so nameravali odrezati Ogrsko od morja in jo tako zadeti v njeni inozemski trgovini. Bila pa bi naj vrhutega tudi protiutež vplivu Rusije in razširjena z Dalmacijo naj bi pritegnila nase tudi še srbske grško-iztočne državljane. Mislili so celo na skupen ilirski deželni stanovski zbor, ki naj bi pospeševal zblizanje in asimilacijo tako različnih prebivalcev ilirskih pokrajin. Ker so Ilirijo razdelili med tržaški in ljubljanski gubernij, ki tudi, če bi bil en sam, v dobi najhujšega centralizma ne bi mogel priti do veljave, zato je ilirsko kraljestvo živelo le bolj po imenu, ko v državnopravni pomembnosti.

Ko radi novih trgovskih zvez z morjem potom železnic Reka ni bila več tako nevarna avstrijski trgovini, je v pojmovanju dunajskih državnikov taka obmorska Ilirija izgubila mnogo na svojem prvotnem namenu, v malopomembnost pa je zapadla zlasti še potem, ko se je razen ilirskemu delu Hrvatske posrečilo leta 1848. tudi Koroški, da se je izmuznila iz zveze z Ilirijo. Da je bila to velika škoda za naš narodni živelj, ki bi bil tekom par desetletij v mogočni ilirski teritorialni tvorbi popolnoma absorbiral tuji laški živelj, to leži na dlani, — dogodki zadnjih let bi se morali gibati čisto v drugem pravcu. Kot nadomestilo za mrtvorjeno Ilirijo in narodno združeno Slovenijo so zahtevali Kranjci leta 1849. — kot protiutež Italiji — spojitve Primorske in Kranjske v eno deželo. Leta 1866. so iznova mislili na ustvaritev enotne velike pokrajine na našem jugu, a bil je to le bolj efemeren pojav. Vsekakor pa so silno zanimivi in poučni vsi ti eksperimenti in predlogi pofrancoske reokupacijske periode, ki se je okoristila s francoskimi uredbami, ki so pomedle z raznimi ekonomskimi, fiskalnimi in stanovskimi interesi in ovirami ter skušala oživotvoriti na našem jugu brez ozira na historične provincialne meje večje teritorialne tvorbe in ta nova okrožja porazdeliti — deloma pod lombardskim vplivom — v manjše upravne edinice (okraje in občine) ter tako na razvalinah

fevdalnega sistema sezidati moderno upravno stavbo, ki je dejansko pri reformah leta 1848. služila ostalim deželam kot že dobro preizkušen vzor.

Dr. Polec se pri tem ni omejil na ozek okvir reokupacijske periode same, marveč je posamezne sodne, administrativne in davčne preosnove zasledoval deloma do najnovejšega časa išoč jim obenem izvora in temeljev v drugih deželah in starejših uredbah. Delo se kljub obilici izrabljenega arhivalnega gradiva čita prijetno in gladko, dasi moramo včasih slutiti skladnjo tujega originala. Za besedo mortuarium pa naj bi se namesto nelepe, pa tudi v bistvu netočne »mrtvaščine« rabila raje »umrlina«, ki jo je tudi Kaspret kasneje izmenjal za prvo. Po Pintarju in ljudski rabi je edino pravilna oblika Šmartin (Št. = Sv. Martin, Šmartna in ne neutrum Šmartno, Šmartnega (str. 250, 253; 251, 254). Na strani 258 je med popravki ostala nekorigirana letnica brnške pacifikacije (1578), ki ji je stavec sedmico spremenil v petico. Lokalnim zgodovinarjem bo poleg poglavja »Tvorba okrajev v praksi« zlasti dobrodošla tudi v prilogi sledeča upravna razdelitev Kranjske iz l. 1817. po okrožjih, okrajnih gospodstvih, glavnih občinah in podobčinah s pripadajočimi seli in številom prebivalstva. Vsakogar pa bo ob koncu razveselilo tudi imensko, krajevno in stvarno kazalo ter priloženi zemljevid z vrisanimi mejami okrajnih gospodstvih.

Upamo, da nam avtor drugega dela te razprave z opisom ureditve kmečkega vprašanja ter cerkvene in šolske organizacije ne odtegne, založnica pa bo napravila veliko kulturno delo, če omogoči, da se zaključi to za našo lokalno, kulturno, upravno in narodno gospodarsko zgodovino važno delo. Jos. Mal.

Dr. Josip Mal, **Uskočke seobe i slovenske pokrajine.** Povest naseobina s kulturno-istorijskim prikazom (sa kartom), Srpski etnografski zbornik, knj. XXX., Ljubljana 1924, 8°, 215 str.

Na podlagi večletnega proučavanja arhivalnih virov in obsežne literature nam je podal dr. Mal zrel plod svojega truda: zgodovino naselitev in kulturno zgodovino naših Uskokov.

V prvem delu svoje knjige, ki je pisana v cirilici in ki tvori 18. knjigo zbirke: Naselja i poreklo stanovništva, opisuje dr. Mal predzgodovino uskoških preseljevanj, zgodovino naselbin ob kranjsko-hrvaški meji, na južnem Štajerskem in v Primorju, v drugem delu pa nam podaja zgodovinsko sliko gospodarskih, socialnih in pravnih razmer, versko-cerkvenih in prosvetnih odnošajev pa narodnih posebnosti in običajev Uskokov. Dočim zanima prvi del zgodovinarje, tvori drugi del važen prinos k slovenski kulturni zgodovini, ki bo zanimal najširše kroge, slovstvenike, sociologe, pravnike, umetnostne zgodovinarje in prijatelje narodopisja.

Avtor je nanizal zlasti v prvem delu veliko množino zgodovinskih dogodkov, ki so se vršili na ozemlju naših Uskokov samem in v naši neposredni sosesčini. Rad poudarja dr. Mal zgodovinsko državnopravno vez uskoškega ozemlja s slovenskimi deželami, po-

sebnost s Kranjsko, kar je bilo pred leti tudi izhodišče njegovih študij. Ker si je postavil pisatelj v prvi vrsti za svojo nalogo, podati nam zgodovino naselitev, je obdelal v podrobnostih le starejšo uskoško zgodovino ter se ne bavi toliko s poznejšim razvojem »vojaške granice«, ki je kot posebne »kronovine« pač ne moremo smatrati za del Kranjske in Štajerske. Omeniti bi bilo tozadevno tudi mnenje pisateljev, ki ne priznavajo zgodovinske pripadnosti Žumberka k bivši kranjski deželi, kot je ne priznava n. pr. žumberški rojak Badovinac v svoji znani spomenici.

Zlasti kočljivo pa je vprašanje o narodnostnem značaju prvotnih prebivalcev Žumberka, ki si ga avtor niti ni stavil; radi bi slišali tozadevno njegovo mnenje. Okolnost, da je bilo žumberško sodišče sestavljeno iz šestero Uskokov in iz šestero Hrvatov, ne potrjuje slovenskega, tudi ne »kranjskega« značaja žumberških starosediocev.

Med Slovenci se je s temi vprašanji ter z uskoško zgodovino natančneje bavil prof. I. Steklasa, ki je prevedel v »Slovcu« l. 1885. Lopašičev zemljepisni in zgodovinski opis Žumberka ter nam podal v Trubarjevem zborniku zanimivo razpravo o verskem delovanju uskoških reformatorjev. Le-ti so imeli ugodna tla baš zaradi tega, ker so Uskoki uživali versko svobodo, kakršne izven vojaške granice državne uredbe niso priznavale. — Z jezikom tega protestantskega slovstva se bavi dr. Fancev v svoji razpravi v Radu, knj. 212. in 214.: Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka. — Naj pripomnim, da se Žumberčanje danes rajši prištevajo k Hrvatom, kot pa k Srbom.

Dr. Malovo delo bi bilo bolj pregledno, ako bi nam bil pisatelj očrtal tesnejše zveze med posameznimi krajevnimi dogodki in onimi dogodki, ki zavzemajo najvažnejše mesto v zgodovini vojaške granice. Pisatelj je to storil le glede »predzgodovine« naselitev; drugi zgodovinski dogodki so porazdeljeni na Kranjsko, Štajersko in Primorsko, dočim obstoje gotovo višje pragmatične vezi, zlasti ker gre tu za vojaško-obrambeno organizacijo, ki je dobila svojemu obstoju najboljše predpogoje v jugoslovanski združni organizaciji.

Veliko krajevne zgodovine dobe v dr. Malovem delu Beli Kranjci, posebno Metličani; z zanimanjem čitamo pisateljeva izvajanja o štajerskih Skokih, Šmigocih, Smukih, Lahih in Lašičih ter Vašičih, Bezjakih-Božjakih (Hrvatih), Begih in Bežekih, Turkih itd.

V kulturni zgodovini smemo prišteti k Uskokom pisatelja znamenitega dela: Untersuchungen vom Meere, Žigo Popovića, dočim Jovana Hranilovića, pesnika žumberačkih elegij, ne bi prištevali k Žumberčanom. Tudi ne bi trdil, da je bil Jurij Križanić rojen sredi med Uskoki. — Pripomnim, da so pl. Gvozdanovići menda celó albanškega pokolenja, in da je medtem objavil prof. Vlad. Skarić v Glasniku geogr. dr., Beograd 1924, važno razpravo: Odakle su žumberački Uskoci. Skarić dokazuje iz plemenskih imen mnogih žumberških rodbin, da izvirajo iz južne Hercegovine, primorske Črne gore in Brd.

Prav bi bilo, ako bi se naše širje občinstvo nekoliko več zanimalo za takšna dela, kot je dr. Malovo; vredno je, da se z njim ne seznanijo samo strokovnjaki-specialisti, ampak postalo naj bi duševna last vseh krogov naroda, ki se resno zanimajo za našo narodnost in nje zgodovino.

Dr. M. Malnerič.

ZEMLJEPISJE.

Dr. Fritz Popelka: **Die Landesaufnahme Innerösterreichs von Johannes Clobucciarich 1601—1605.** Verl. Ulr. Mosers Buchhandlung (J. Meyerhoff) in Graz.

Knjiga sestoji iz dveh delov, iz XXIX tabel, na katerih so reproducirane Klobučarićeve risbe in 35 strani teksta, ki govori o življenju in delu Ivana Klobučarića (str. 1—20), v dodatku sta ponatisnjeni pismi opata v Admontu Ivana (IV. Hofmanna) in nadvojvode Ferdinanda (1601, 1603), v katerih priporočata ta dva oblastem in podložnikom, naj gredo Klobučariću pri njegovem delu na roko, nato slede pojasnila k tablam (str. 23—32) in seznam reproduciranih krajev in gradov.

Iz konca 17. stoletja imamo bogate zbirke slik starih gradov. Za Koroško, Kranjsko, Istro in hrvatske meje je merodajen naš Valvasor z impozantnim delom »Ehre des Hertzogtums Crain« in »Beschreibung des Herzogtums Kärnten«, za Štajersko Vischerjev Schösserbuch, ki so ga dokončali še le njegovi nasledniki začetkom 18. stoletja. Za vso Notranjo Avstrijo so razni Merianovi bakrorezi v Zeillerjevi »Topographia provinciarum Austriacarum, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, Tyrolis« etc, ki jo je izdal Merian v Frankfurtu ob M. 1649, novo izdajo z dodatkom pa 1656. Gradovi pa so začeli že prej razpadati, ker niso več služili vojnim namenom in so jih uporabljali le za upravne svrhe. Jeseni l. 1922. so repertožirali arhiv deželne vlade v Gradcu in pri tem našli veliko množino risb notranjeavstrijskih gradov iz dobe okoli 1600. To so najstarejše slike gradov, ki jih sploh imamo. Slike so iz dobe, ko so gradovi še služili vojnim namenom in je njih srednjeveška oblika bila še ohranjena.

Risal je te skice Ivan Klobučarić (Johannes Clobucciarich), prior avguštinskega samostana v Fürstenfeldu. Hotel je izdati zemljepis Notranje Avstrije, ki ga pa ni izvršil.

Delo naj bi služilo kartografskim svrham, slično kakor je tudi Valvasor izdelal in objavil zemljepis Koroške, Kranjske in Hrvatske. Delo je najmanj tako dobro izdelano kakor ono kartografa Burghlehnerja iz Tirolske, ki je Klobučarićev sodobnik. Toda njegovega življenjskega dela dosedaj nihče ni izkoristil, ime znamenitega kartografa je bilo v zgodovini kartografije pozabljeno. Zahn mimogrede omenja v razpravi o Vischerju (Mitt. des hist. Ver. f. Steiermark XXIV, str. 6 sl.) neke skice, a ne pozna moža.

O življenju Ivana Klobučarića ni dosti znanega. Vojvoda Rudolf IV. je ustanovil l. 1362. avguštinski samostan v Fürstenfeldu

ter je tam naselil avguštince iz Dunaja. L. 1480. je ogrski kralj Matija Fürstenfeld, pri tem je trpel tudi samostan. V dobi protestantizma bi bil samostan skoraj propadel. Luthrove vere so se oprijeli posebno avguštinci nemške provincije, ker je bil Luther prej sam avguštinec. 1547—1550 je bil v samostanu le en menih. Ko je ta umrl, je mesto Fürstenfeld v januarju l. 1550. samostan odvezlo, kralj Ferdinand I. pa je ukazal, da ga mora zopet oddati avguštincem. To se je zgodilo 5. avgusta 1551. Toda tudi v naslednjih desetletjih je samostan komaj živel. Nravne in premoženjske razmere so bile razdrapane. Cesar Maksimilijan II. je l. 1575. odredil vizitacijo, po njej so samostan popravili in nanovo naselili. Naselitev so izvršili bržkone avguštinci iz Ljubljane in Reke. O tem pričajo slovenska in italijanska imena priorjev in menihov, ki se pojavljajo v naslednjih desetletjih. Imenujejo se razen Klobučarića kot priorji 1567—1580 Theodatus Carlutino, 1588, 1589 in 1591 Bonaventura Domaschitz, 1594 in 1595 Avguštin Pleza, 1598 in 1599 Bonaventura Domazetich, 1600 Lucas Ginanus, 1602 Ventura Fracalossi, 1607 Ivan Baptista Agalich in Joannes Vincentinus Barnabeus, 1608 Andreas Quarenghius, 1614—1627 Jacob Cernich. Med avguštinci, ki so bili po 1575 poklicani iz Ljubljane ali iz Reke, je bil bržčas tudi Klobučarić. Vešč je bil tudi nemščine, a pisal je večinoma italijanski. Po rodu pa je bil Slovan. Kočevje piše Cozzieugie. Imena gradov na Slovenskem navaja najprej v slovenščini. Najbrž je bil Hrvat z otoka Krka, ker omenja svojega brata na listu 107, ki je bil tam doma blizu Dobasnice. Večkrat je bil prior v Fürstenfeldu, najprej l. 1585., potem 1587., nato od 23. maja 1593 do 19. septembra 1594, zopet l. 1596. V februarju 1600 je zopet predstojnik, istotako 1602 in 1603. Ker so ga v letih 1585. do 1603. opetovano volili, je bil gotovo eden izmed najzmožnejših mož, ki jih je samostan zmožel. To pa je tudi doba najljutejših verskih bojev med protestanti in katoličani.

Mož pa je pomemben bolj kot kartograf, na čigar prve sledi delovanja naletimo v mesecu majniku 1601. List 103 zapuščine obsega potovalne račune, ki segajo od 24. maja do 13. junija 1601. Potoval je takrat iz Gradca v vzhodno Štajersko in risal gradove in cerkve, nato pa na sever in prišel 13. junija v Admont, kjer mu je izstavil opat spremno pismo ter ga priporočil. Iz tega pisma izvemo, da je imel nalog narisati zemljevid Štajerske, pozneje pa je delokrog raztegnil vsled patenta nadvojvode Ferdinanda na vso Notranjo Avstrijo. Štajersko je narisal med 1601 in 1603, 1604 in 1605 se je bavil predvsem s Kranjsko in Istro. Ko so 1605 ogrske tolpe pod Boczkajem vdrle v vzhodno Štajersko, je ubežal Klobučarić na Reko. V ta čas spada najbrž skoraj zgotovljena karta Istre in dalmatinskega Primorja, ki je ohranjena v 98. listu njegove zapuščine. Umril je med septembrom 1605 in sredino leta 1606. Če bi bil dovršil svoje delo, bi imeli že 70 let pred Vischerjem natančno karto takratnih notranjeavstrijskih dežel. Zapuščina Ivana Klobučarića obsega 16 listov skic v velikosti pol pole, 79 v obliki pole

(430 × 320 mm) in 4 večje kakor polo, med njimi že omenjeni zemljevid Dalmacije. Skoraj vsi listi imajo na obeh straneh risbe, tudi 3 nanj naslovljena pisma obsegajo načrte. Skupno je 500 kartnih skic različnega obsega in različne kakovosti. Ohranjene so tudi panorame in podobe krajev in gradov. Med listi so tudi tlorisi avguštinskega samostana v Ljubljani (list 60) in mestne utrdbe v Radgoni (list 30). Štajerska je zastopana s $\frac{1}{5}$ ploskve, v Spodnji Štajerski manjka le zapadni del, Mislinjska dolina, Velenje in Zgornja Savinjska dolina zahodno od Žalca. Iz Koroške so ohranjene le skice iz Metniške doline in Brež. Kranjska je skoraj popolnoma zastopana, manjka okolica Idrije in zgornja Savska dolina nad Kranjem, Goriška, Gradiška, avstrijska Istra in avstrijski Friul so celotni razen Soške doline nad Kanalom. Izmed hrvatskih mejnih krajin manjkajo le nekateri deli med Savo in Kolpo. Kolikor se da iz ohranjenega gradiva sklepati, je bil z delom za zemljevid Nottanje Avstrije razen Koroške skoraj gotov. Skice so raznega značaja. Tuja roka je izdelala skico Ptujskega polja in Slovenskih goric (list 4). Dostikrat se najdejo tudi druge beležke. Črnomaljši n. pr. so ga prosili, naj izroči nadvojvodi Ferdinandu prečnico, da smejo sezidati mestno obzidje. Klobučarić je popravil pogrške svojih prednikov na kartografskem polju (Lazius, Mercator, Cellarius) in je ohranil značaj in tip gradov, cerkev in krajev. Upodabljanje goratih pokrajin mu je delalo težkoče. Da bi si olajšal izvršitev, je narisal prej dosti panoram. Za orientacijo je uporabljal busolo.

Na 29 tablah je dr. Popelka izdal 121 slik gradov in krajev (skoraj vse, kar je teh v zupuščini). Če je ohranjenih več skic kakega kraja, je izbrana in reproducirana najboljša. Klobučarić je risal s svinčnikom in peresom. Če primerjamo njegove skice z Merianom, Vischerjem in Valvasorjem, zapazimo, da je mnogo gradov, ki so bili začetkom 17. stoletja še ohranjeni, tekom 80 let razpadlo. Gradovi izgube utrdbe, palas, ki je ostal, pa prezidajo v navaden gradič. Klobučarićeve skice vežejo srednjeveške gradove z zbirkami gradov in krajev v drugi polovici 17. stoletja. Umetniško zaostajajo za Vischerjevimi in Valvasorjevimi bakrorezi, ker so bile namenjene samo za signature na zemljevidih. Mogoče je graščak kako sliko naročil, zato so nekatere bolj izvedene (n. pr. Predjama - Luegg). Bil pa je izvrsten risar, ki je z malo črtami označil najvažnejše, tudi perspektivi je bil kos. Vischer je kot plačan risar dostikrat olepšal in povečal graščakovo posestvo, Vischer spada v barok, Klobučarić pa živi še v renesansi. Reproducirani so iz naših krajev: Cmurek in okolica s cerkvijo v Apačah, grad Gornja Radgona, ljutomerski grad, dominikanski samostan v Marenbergu, grad Marenberg, grad Fala, mesto in celjski grad, Laško in grad Laško, Stremol in grad Rogatec, grad Lembah (Limbuš) pri Mariboru, Rajhenburg ob Savi, grad in kraj Pilštanj pri Kozjem, Pilštanj, Šmarje pri Jelšah, Kozje, Višnja gora (dvakrat), Planina, Ljubljana, Predjamski grad pri Postojni, grad Haasberg pri Planini, ki ga imenuje

»Unaz«, po Uncu, postojnski grad, Logatec (Lux), Novo mesto, Klingenfels (Klevevž) pri Škocijanu, Otočec pri Novem mestu (Ottozziaz sopra Nouomesto), Krka, Rifenberg pri Vipavi, vas Vrh pri Rifenbergu, Tabor pri Vrabčah južno od Vipave, Mehovo južno od Novega mesta, Mirna peč pri Novem mestu, Senožeče (trg in grad), »Potiuša« pri Novem mestu, »Frajturan« (Pobrežje) ob Kolpi južno od Črnomlja, Črnomelj, Kočevje in Metlika.

Klobučaričevo življenjsko delo bo služilo torej tudi našim zgodovinarjem, kulturnim zgodovinarjem in geografom, tudi arhitekt bo našel v njem majhen delež.

Pa tudi z narodnega stališča je potrebno, da opozorimo na tega kartografa, bosonožega hrvatskega avguština. Fr. Kotnik.

KULTURNE BELEŽKE.

Humanistična izobrazba in katoliški duhovnik. Uredništvo revije »Bayerische Blätter f. d. Gymnasialwesen«, je bilo l. 1924. povzročilo anketo o vrednosti ozir. nujnosti hum. izobrazbe v Nemčiji. Odgovore je revija objavila v 3. zvezku 60. snopiča (1924, Verlag Oldenburg, München). Menim, da velikemu številu čitateljev »Časa« ustrežem, če podam glavne misli iz odgovora dr. Ildefonza Herwegen, opata v Maria Lach.

V uvodu pravi: Že Leibnitz je povdaril, da je z nazadovanjem znanja latinščine začela razpadati duševna in kulturna enotnost Evrope. V veliko škodo tudi katoliške cerkve. Namesto veseljnosti dóbe cerkvenih očetov in teoloških »Summ« vstajajo narodnosti, ki se tudi na cerkvenem polju čisto nič več ne razumejo in gredo druga mimo druge v svojih prizadevanjih. Vprav human. izobrazba pa daje podlago in poroštvo, da morejo splošne pridobitve človeškega duha ostati skupne vsem narodom in deželam, ne da bi kaj trpele upravičene narodne posebnosti.

Potem pa navaja vzroke, zakaj je duhovniku potrebna hum. izobrazba. Oba antična jezika potrebuje pri svojih študijah (formalna izobrazba). Sv. pismo, dogmatika, liturgija in cerkv. pravo se že stoletja poučujejo v latinščini. Za popolno umevanje sv. pisma je treba znati latinsko in grško, in za stari zakon tudi hebrejsko. Dogmatiko in cerkvene očete je mogoče točno umeti samo z izrazi, nastalimi iz duhá obeh antičnih jezikov. V materinščini bi potrebovali obširnih opisov za en sam antični izraz; in še ti opisi bi se vsakih petdeset let drugače glasili. Antični jezik pa daje poroštvo, da se dogma ne bo zdaj tako, zdaj drugače tolmačila. Zlasti pa je latinščina jezik cerkvenega prava; saj so Rimljani vprav to umetnost, ars aequi et boni, najbolj izoblikovali. V liturgiji (tu pač g. opat misli missale) se bo latinščina vedno potrebovala; v prevodih bi se izgubil značaj misterija.

Pa tudi kulturna vsebina antike mora biti duhovniku znana. Ni brez vzroka Previdnost izbrala vprav tisti čas za prihod Odrešenikov, ko je bil grški jezik po vsem tedanjem svetu razširjen. Cerkev je poganski duh helenizma (mnogoboštvo, obožavanje države, cesarjev itd.) premagala, sprejela pa je vse, kar je bilo v antiki večnostnega: ljubezen do resnice (objektivnost), monumentalnost, zmisel za obliko, za simbole, idejo misterijev (disciplina arcana!), grške bogoslužne, rimske pravne misli. (Ob tej točki avtor opozarja, naj bi human. gimnazija, da bi bodočemu bogoslovcu zarana vzbudila potrebno zanimanje, bolj ko doslej gojila tudi krščansko antiko, slovstvo in arheologijo.)

Nekaj novega se mi zdi opatova trditev, da antiko posreduje bodočemu teologu za njegov poklic neizogibno potreben, poseben *ethos*. (Po naše bi se pač reklo: način mišljenja in čutenja.) Grščine in latinščine bi se sicer bodoči bogoslovec, ako se human. gimnazije odpravijo, zasebno za silo naučil, toda to učenje, ne glede na to, da ne bi šlo v globino, nikakor ne bi moglo nadomestovati gimnazije: bogoslovec bi se učil obeh teh jezikov samo kot nekakega materialnega sredstva v dosego svojega smotra, grščina in latinščina ne bi bila zanj več *artes liberales*, ampak neke vrste »realije«, potrebne za poklic, kakor je tehniku potrebna matematika in trgovcu angleščina. Na gimnaziji pa se učenec načeloma peča brez posebnega neposrednega namena z antičnim svetom ter se tako, živeč dolgo vrsto let v vzdušju plemenite duševne kulture človeštva, ki ga dejansko ni več, navda z idealnim mišljenjem in čutenjem. Vprav duhovnik mora biti sposoben, da idealno vsebino raznih časovnih dob pravilno pojmi ter jo napram sirovemu materializmu sedanosti goji in bodočemu rodu ohrani. Le human. gimnazija more dati tisto duševno široko obzorje, tisto notranjo plemenitost, tisto »urbanitas«, »humanitas«, ki jih duhovski poklic zahteva. Dbv.

IZ REVIJ.

Bogoslovni vestnik V. zv. 2. Fr. Grivec, Boljševiška brezbožnost. **Nova Evropa**, knj. XII. br. 1. Grad sa socijološkog gledišta, njegov postanak; njegov razvitak.

Socialna misel IV. št. 5. je posvečena »mislim, potom, ciljem današnjega slovenskega katol. dijaškega pokreta,« kakor jih predstavljajo zastopniki teh organizacij sami.

Zbornik za umetnostno zgodovino. V. št. 1. in 2. Nova zelo lepa oblika in bogato ilustriran. Izmed člankov opozarjamo na V. Steska, Ljubljanski baročni kiparji in V. Molè, Zapadni Balkan v razvoju umetnosti srednjega veka. M. Kos nadaljuje popis »Srednjeveških rokopisov državne licejske knjižnice v Ljubljani«, ki so se nahajali nekda v stiškem samostanu.

Slovansky Přehled, XVII. 3. Dr. Prochaska, Srbohorvátská literatura v posledním třicetiletí (1895 do 1925). Notica o Bukovčevi razstavi v Prazi, o 6. umetn. razstavi Narodne galerije v Ljubljani in o † dr. A. Medvedu in † dr. Ant. Gregorčiču.

Volné Směry, Praha, XXIII. 11. in 12. je prinesla obširen referat F. Žakavca o Stelétovem Orisu zgod. umetnosti pri Slovencih.

Kultura *słowiańska*, Warszawa 1925, št. 10/11 je posvečena Jugoslaviji povodom potovanja akad. pev. društva Obilić po Poljskem. Med drugim vsebuje Miłana Pribičevića: Naš ideal Jugoslavije, A. Dobronića: Jugoslovani in splošna muzikalna kultura, N. Vulšća: Arheološki spomeniki v kraljevini SHS, Fr. Ilešić: Poljsko življenje v Jugoslaviji leta 1924. in D. Čurčin: Slovanski obrti. Dodana je zbirka prevodov iz novejšega jugoslovanskega slovstva. Članki in izbor primerov iz literature z malimi izjemami ne upoštevajo slovenskega gradiva.

Nova revija, Makarska. L. IV. št. 1. J. Mantuani, Glasbeniki iz reda sv. Frančiška. V prvem članku jih navaja celo vrsto do začetka XVII. stoletja. Med ocenami je poročilo o Ušeničnikovem Uvodu v filozofijo, čigar pomen za jugoslov. filozofijo primerja z Mercierjevim v Belgiji, Grysarjevim v Nemčiji in Gemellijevim v Italiji. Pohvalen je tudi referat v Opekovih Zgodbah o človeku.

Bogoslovna smotra (Ephemerides theologicae) I. XIII. št. 1. J. Šimrak nadaljuje svoje črtice iz zgodovine unije na Hrvaškem v spisu Marčansko-Svidnička eparhija za vrijeme vladika Gabei i Vasilija Predojevića i Save Stanislavića. Dokazuje, da ni samo smatrali Gabrijela Predojevića in Savo Stanislavića za unirana,

četudi sta potovala v Peč k patriarhu, da ju posveti, kajti dokazano je, da sta oba izpovedala katoliško vero; Vasilij Predojevič pa je bil katoličan, ki sploh ni nikdar potoval k patriarhu v Peč.

Kritika je začela izhajati zač. l. 1925. v Ljubljani. Urednik je Jos. Vidmar. List si je postavil namen voditi javno mnenje v umetniških vprašanjih. Peča se z novejšimi pojavi v vseh panogah našega umetniškega življenja. V štev. 4. je uvedel polemično prilogo Oslowska čeljust. Glavni sotrudniki so: J. Vidmar (slovstvo in načelne smernice lista), K. Dobida (vpodabljaljoča umetnost), St. Kosovel (gledališče) in Iv. Koštiál (jezik).

Socialna misel, 1925, št. 3. je bila posvečena v prvi vrsti jugoslovanskemu vprašanju, posebej katoličanstvu v Jugoslaviji; Stanje industrije v Sloveniji (K. Potočnik), Banke in naša industrija (A. Tykač). — Št. 4. je prinesla J. Pokorna spis Mahatma Gand, junaška borba Indije za svobodo.

Nova Evropa, knj. XI, br. 10. je posvečen muslimanskemu vprašanju v Jugoslaviji. — Br. 11. Žena, njen položaj u društvu, i njeno pravo. — Br. 13. je bil posvečen srpskemu socialistu Svetozarju Markoviču. — Br. 16. vprašanju odgovornosti za vojno povodom polemike Lj. Jovanovića s Sitonom Vatsnom in sarajevskemu atentatu (Nacionalistička omladina u Bosni i Sarajevski atentat. — Jugoslovenstvo Sarajevskih Atentator). — Br. 17. Naši dobrovoljci (P. Slijepević: Naši dobrovoljci u Svetoskome Ratu. — J. Z.: Bosanska pozadina za vreme Rata. — Lj. Pivko: Naši dobrovoljci u Italiji. — C.: Naši »silovoljci«.

Časopis za zgodovino in narodopisje. XX. l., 1. zv. Za cerkveno zgodovino važna sta članka M. Ljubše, Zemljepisni razvoj župnij v pražupnijah Ptuj, Velika Nedelja in Radgona ter Preureditev župnijskih mej in ustanovitev novih na levem bregu Drave ob času Jožefa II. — H. Druzovič, Zgodovina slovenskega petja v Mariboru. — B. Saria, Zemljevid arheoloških najdišč v Sloveniji, pojasnjuje cilj in namen tega važnega podjetja ter na nekaterih zgledih osvetljuje način dela in vprašanja, ki se ob delu zanj pojavljajo. — Mnogo aktualnih detajlnih vprašanj se dotikajo sestavki oddelkov Izvestija in Slovstvo.

Bogoslovska smotra. XII. l., 4. zv. J. Šimrak nadaljuje Povijest marčansko-svidničke eparhije i crkvene unije u jugoslavenskim zemljama. Posebej razpravlja o marčanskem vladiki Maksimu Predojeviču (1630 do 1642) in o misijonskem delovanju Rafaela Levakovića med žumberškimi Uskoki. Iz njegovih poročil sledi, da je bila misel unije v Žumberku jačja kot drugod. Unija v Žumberku datira vsaj od l. 1611 dalje in je bila že v prvi polovici XVII. stol. precej urejena duhovska pastirska služba; krivo je Grbičevo poročilo, ki trdi, da je bila unija teh krajev sklenjena šele l. 1761 v Pribiču. — Dr. A. Gahs, Religija prakulture.

Nova revija. III. l., zv. 4. P. Grgec, Katolici i nacionalno pitanje. Proti očitkom nasprotnikov o anacionalizmu katoličanov ugotavlja, da sta narodnost in katolicizem lepo združljiva (O'Connel, Windhorst, Mercier, Mahnič, Krek, Kvaternik itd.) in se tudi jugoslovanska ideja lahko lepo spravi v harmonijo s krščansko idejo. Jugoslovanstvo bi s tem celo pridobilo na trdnosti in resnosti. — Dr. Fra A. Guberina, Katolicizam u očima savremenog pravoslavlja. — Dr. Š. Jelić, Vjersko značenje radićevštine. Ugotavlja nevarnost Radićevega gesla »Bog na nebu, kmet na zemlji« in povdarja preko potrebo organizacije vseh verskih in nacionalnih sil.

L'Europa orientale. V l., 1. zv. A. Giannius, La costituzione polacca. — A. Palmieri, La repubblica monastica del' Athos. — Zv. 2. A. Cronia, L'influenza della »Gerusalemme liberata« sull »Osman« di Giovanni Gondola.

POZIV.

Dne 27. novembra 1925 bo minulo 60 let, odkar se je rodil dr. Janez Ev. Krek, ki spada po svojem delu in kot osebnost med največje Slovence, kar jih je kdaj živel. Naloga generacije, ki ga je poznala, je, da ohrani narodu kar mogoče točno sliko tega izrednega moža. To zahteva od nas hvaležnost do pokojnika, to zahteva tudi naša lastna korist: verna slika Krekovega dela in značaja bo imela velik vzgojen pomen za vse čase. Velike osebnosti spadajo med dragoceno trajno bogastvo vsakega naroda; njih proučavanje navaja narod, da spoznava samega sebe in svoje naloge. Zato imajo kulturni narodi posebna društva, ki se bavijo s preiskavanjem življenja in delovanja njih velikih osebnosti.

Podpisani so sklenili, ob 60letnici Krekovega rojstva započeti akcijo, da se zbere čim več zanesljivega gradiva o pokojnikovem življenju in delu. Osebe, ki so Kreka poznale, naj povedo to, kar se jim zdi značilno za njegovo osebnost in njegovo delo; naj prinese s tem svoj prispevek za ustvaritev kar mogoče zveste slike Krekove. Oglasi naj se brez izjeme vsakdo, ki je Kreka nekoliko поблиžje poznal, pa ve kaj povedati, kak vtis je nanj ali na njegovo okolico napravil pojav tega izrednega moža, ki se je tako izrazito ločil od sodobnikov. Nabrano gradivo se bo ali porabilo za spominsko številko »Časa« ali pa se shranilo za Krekov življenjepis, ki ga moramo vendar enkrat dobiti.

Leta minevajo in skoraj vsako nam pobere kako pričo, ki je hranila morebiti dragocene spomine na Kreka. Tudi v spominu živčih bližjih podobe in od leta do leta nam bo težje, oddolžiti se Kreku. Ne zahtevamo dolgih in zaokroženih razprav; kratko zabeleženi spomini na občevanje s Krekom, na njegove nastope in govore na političnih shodih in društvenih sestankih, značilni Krekovi izreki, anekdote, šale — vse to je dobrodošlo gradivo. Zbirajmo kosce, da se kaj ne konča.

Prispevki naj se pošljejo vsaj do vseh svetih t. l. na naslov kateregakoli izmed podpisanih.

V Ljubljani, 31. julija 1925.

Za »Društvo dr. Jan. Ev. Krek«:

Prof. dr. J. Debevec, Ljubljana, Zarnikova ulica 17.

Za uredništvo »Časa«:

Prof. dr. F. K. Lukman, Ljubljana, Poljanska cesta 28.

Za uredništvo Krekovih Izbranih spisov:

Prof. Ivan Dolenc, Ljubljana, Linhartova ulica 12.

Prejeli smo sledeče knjige:

Aleksej K. Tolstoj: Knez Serebrjani. Roman iz časa Ivana Groznega. Iz ruščine prevel M. Benkovič. Družba sv. Mohorja, Prevalje 1925. Mohorjeva knjižnica 5.

N. W. Atkinson-Ramaharaka: Vrhovna mudrost. Preveo Arsen Wenzelides. Sarajevo 1925. Nakl. biblioteka »Uzgajatelj«. Knj. 2.

Dr. J. Polec: Kraljestvo Ilirija. Prispevek k Zgodovini razvoja javnega prava v slovenskih deželah. I. del (z eno karto). Splošna knjižnica VI. Zvezna tiskarna in knjigarna v Ljubljani 1925.

Razprave II. Izd. Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani 1925.

A. A. Brandt: Tehnička terminologija. Beograd 1925, Geca Kon.

Č. Marković: Opšti deo tražbenog prava. Odgovarajući tekstovi franc., nem. itd. građanskog zakona. Beograd 1925. Geca Kon.

Mirko Kosić: Osnovi ekonomske politike I. Beograd 1925. Geca Kon.

Dr. A. Živković: Katolička prosvjeta. Naša savremena dužnost. Osijek 1924. Zbirke člankov iz Hrv. Prosvjete, Hrv. Obrane, Glasnika in Za vjeru i dom.

Dr. A. Koralnik: Zaprta vrata. Drama v enem dejanju. Prev. Ivan Vuk. — Svami Vivekanandi: Bog in človek. Prevel Iv. Vuk. Izd. Delavsko-kmetska matica v Ljubljani 1925.

Maksim Gorkij: Deveti januar. Iz ruščine prevel I. Vuk. Knjižnica Delavsko-kmetske matice zv. 1. Ljubljana 1924.

Ivan Cankar: Na úsvitě. Iz slovenščine preložil dr. Měrka Vojtěch. Zal. J. F. Buček v Prostějovu 1925.

Ivan Cankar: Milan a Ilena. — Čeledín Jernej a jeho pravo. Iz slovenščine preložil dr. Měrka Vojtěch. Zal. J. F. Buček v Prostějovu 1925.

J. O. Curwood: Kazan, volčji pes. Kanadski roman. Poslovenil P. V. B. Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana 1924. Ljudske knjižnice 19. zv. Lj. knj. izhaja četrtletno.

Fr. Ks. Meško: Našim malim. Ljubljana 1925. Učiteljska tiskarna.

Geografski vestnik. Časopis za geografijo in sorodne vede. 1. l. 1925. Izdaja in zalaga Geografsko društvo v Ljubljani. Uredili: V. Bohinec, R. Savnik, I. Rubič.

Carinthiacus: Položaj Slovenaca pod Austrijom i položaj Nemaca u kraljevini SHS. (Cir.). Ljubljana 1925.

E. About: Kralj gorâ. Iz francoščine prestavila Kristina Hafner. Jugoslov. knjigarna 1924. Ljudska knjižnica 20. zv. Izhaja zopet redno četrtletno. S tem je obnovljeno prepotrebno ljudsko-prosvetno podjetje, kakor je to želel zadnji katol. shod.

